د تتمة البيان في تاريخ الافغان
پښتو ژباړه

د پښتو ژباړي
د محمد رفيق حبيبي په قلم

ترتيب، سمون او لمنليکونه
د محمد معصوم هوتک
۱۳۸۵ل = ۲۰۰۶ع

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تتمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

تتمه البيان فی تاريخ الافغان د علامه سيد جمال الدين افغان(1839 _ 1897ع) ليکنه ده، چي په 1318 هـ ق = 1901ع کال په مصر کي د علامه سيد تر مړيني ځلور کاله وروسته چاپ سوې ده. د ليکني ژبه يې عربي ده. دا کتاب په 1318 هـ ش کال د اروانباد محمدامين خوګياڼي په قلم په پارسي ژبه ژباړل سوی او په کابل کي چاپ سوی دئ[1]. تر پارسي ژباړي ځلوښت کاله وروسته بيا نوموړی تاريخ د ښاغلي محمد يوسف منصور په قلم پښتو ژبي ته راواړول سو او د "پښتو اکاډمی بلوچستان" له خوا په 1979 ع کال د پنځو سوو ټوکو په تېراژ د کوټي په اسلامي پريس کي د عبدالرحمان بابړ په کتابت چاپ سو. د دغي پښتو ترجمې نوم يې (تاريخ الافغان) ايښی دئ. د ژباړي ټول چاپي مخونه 190 ته رسېدلي دي. په سر کي د ښاغلي يوسف منصور په قلم دوه مخه سرليک لري، ورپسې "د کتاب ترتيب" (فهرست) 3 مخه او بيا د سيد جمال الدين افغان لنډه سوانح (5مخه) راغلي ده چي دا هم د يوسف منصور په قلم ليکل سوې ده. په دغه ژباړه کي د هري برخي له پاره عنوانونه ټاکل سوي دي چي که زه خپلي حافظې بې لاري کړې نه وم، ګومان کوم په عربي اصل او پارسي ترجمه کي، چي زما تر نظر ډېر وخت پخوا تېر سوي دي، نسته.

---

[1] ښاغلی غوث خيبري د اروانباد مولانا محمدامين خوګياڼي له خولې ليکي چي مولانا مرحوم غوښتل دا کتاب په پښتو وژباړي خو د وخت د مطبوعاتو د مستقل رئيس مرحوم صلاح الدين سلجوقي په امر يې له پښتو ژباړلو څخه تېر سو او په پارسي يې ترجمه کړ، (وګ:- پښتانه د کلتوري ښکېلاک په څنځيرونو کي - 241، 242 مخونه - 1381 ش چاپ). خو اروانباد استاد بېنوا (1363 ش مړ) د اوسني ليکوال د لومړي ټوک په (343) مخ کي د اروانباد مولانا خوګياڼي د معرفۍ په برخه کي ليکي چي مولانا صاحب د سيد جمال الدين افغان د تتمه البيان في التاريخ الافغان پښتو او فارسي ترجمه کړېده, چي فارسي ترجمه يې په کابل کي خپره سوېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي يوسف منصور په خپل "سرليک" کي ويلي دي:

"تر کومه حده پوري چي زما معلومات دي په دې ملک کښي دننه اول وار د کوټې پښتو اکيډيمۍ ته دا شرف حاصل دې ـ چي هغه د دې کتاب د پښتو اشاعت د پاره خپل کوششونه پکار راوستل[2]". د "اول وار اشاعت" په برخه کي خو د ښاغلي منصور خبره ښځي سمه ده خو دومره بايد پر زياته سي چي د دې اثر اول وار پښتو ژباړه د کوټې تر اشاعت 32 کاله وړاندي د يوه بل پښتانه فاضل اروابناد محمدرفيق حبيبي په قلم سر ته رسېدلې وه او د دغي ترجمې يادونه اروابناد عبدالروف بېنوا په اوسني ليکوال لومړي ټوک 247 مخ کي کړې ده[3]. اروابناد محمدرفيق حبيبي د مولانا زين العابدين زوی، د شهيد مولوي عبدالرحيم کاکړ لمسی او علامه حبيب الله کندهاري (حبو اخوندزاده) (رح) کړوسی و. په شلمه پېړۍ کي د افغانستان د ادب او تاريخ د ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند عبدالحي حبيبي (1298 ـ 1363 هـ ش) او اروابناد محمدرفيق حبيبي د اکا (تره) زامن دي[4].

زه د خپل اثر (درنه کورنۍ) تر خپرېدلو وروسته د کندهار د زلميو ليکوالو له خولې خبر سوم چي د اروابناد محمدرفيق حبيبي په قلم د تتمه البيان پښتو ژباړل سوې نسخه له ښاغلي اسدالله خان مشهور په کاکا سره خوندي ده او د سږ کال په

---

[2] منصور - محمد يوسف - تاريخ الافغان - 6 مخ - 1979 ع، پښتو اکاډمي بلوچستان.
[3] اروابناد بېنوا د دغي پښتو ترجمې د ليکلو کال 1320 هـ ش بللی دئ خو زما سره چي د اروابناد محمدرفيق حبيبي پخپل ليک د دې ژباړي د خطي نسخې کومه پاڼه سته، هوري يې د (مترجم) تر سرليک لاندي بيان په پای کي کښلي دي:- پېښور حمل 1326 محمدرفيق حبيبی قندهاری. ما ته دا خبره معلومه نه ده چي دا نسخه به د پښتو ژباړي لومړی اصل وي که د هغه دوهم نقل.
[4] د تفصيل له پاره وګورئ: درنه کورنۍ، د دې قلم د ښندتن ليکنه، 1382 ش، کابل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنوري کي د دغي ترجمې ټايپ سوې کاپي د ګران مطيع الله جان روهيال له خوا کاناډا ته د کتلو له پاره راولېږل سوه[5]. دا کاپي ما وکتله او د ښاغلي يوسف منصور له چاپ سوي پښتو ژباړې سره مي مقابله کړله. تو پيرونه مې په حاشيو کي ور زيات کړل او پر ځينو ټايپي ورانيو او توضيح غوښتونکو ځايو مي لنډې څرګندوني وکښلې او پر څنګ مي د ارواښاد محمد رفيق حبيبي ژباړه او د ښاغلي يوسف منصور ترجمه له فني او علمي اړخه ځای ځای سره پرتله کړه.

د ارواښاد حبيبي ژباړه د شپېته کاله وړاندي نثر يوه ښه بېلګه ګڼل کېدلای سي. ده هڅه کړې ده چي د پښتو ژبې هغه سوچه اصطلاحات او محاوري پخپله ترجمه کي کار کړي چي د ده په چاپېريال کي يې رواج درلود. د مرستيالو فعلونو په کارولو کي يې د خپلې لهجې تلفظي ځانګړتياوي په پام کي نيولي دي خو دا توان يې بيا نه دئ موندلی چي د عربي ژبې د ګرامري جوړښتو له اغېزې څخه ځان وژغوري. دغه راز جوړښتونه د ټکي په ټکي ترجمې ښکارندويي کوي او ټکي په ټکي ترجمې بيا د مطلب ادا ينه يو څه ګرانه (مشکله) کړې ده او په پوهېدلو کي يې ستونزي پېښي کړي دي. په ترجمه کي يې ځيني داسي لغتونه راوړي دي، چي که له اصل څخه سم رانقل سوي وي، نو اوس يې ځوک په محاوره کي د استعمال موارد نه سي موندلای او مروجو قاموسو هم ثبت کړي نه دي، لکه: ناترو‌ړکي يا ناتوروکي، ننتني، انهار، زليلانده، ښکل، رخي کښل، پونجول يا پونځول... او نور. دې کار که د متن پوهېدل ګران کړي دي خو نوموړي لغتونه يې د ثبت له امله له مرګه او هېرېدوني څخه راګرزولي دي.

---

[5] دا کاپي د ښاغلي کاکا اسدالله خان د شخصي نسخي له مخي تهيه سوې ده. د کاکا اسدالله خان فرهنګي احساس د ستايلو وړ دئ چي خپله په بيه رانيول سوې نسخه يې د ښاغلي روهيال په واک کي وربا او بې له کومي ملاحظې ورکړې ده. د دغه شان با احساسه فرهنګياليو کمی دي نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي يوسف منصور ترجمه بيا سره له دې چي ځيني برخي يې د ټکي په ټکي ترجمې بوی ورکوي خو په پوهېدنه کي تر دې دوهمي ژباړې اسانه او روانه ده. ده د مطلب د ادايني په خاطر د اصل جملې سره ماتي کړې او لنډې کړې دي. د ده په ترجمه کي هم د عربي ژبې د ګرامري جوړښتونو سيوری ليدل کېږي.

که د ارواښاد حبيبي ترجمه د عربي ژبې د اغېزې له امله ځای ځای بېخونده سوې ده نو د ښاغلي منصور دا بيا د اردو ژبې اغېزې زيانمنه کړې ده. ځيني ځايونه د ارواښاد حبيبي عبارتونه محاورې ته نږدې وي او ځای ځای بيا د ښاغلي منصور عبارت ډېر روان او خوندور وي. د دواړو ژبه د خپل وخت او چاپېريال ښه پوره نمايندګي کولای سي او د متونو د خپرولو يوه ګټه هم دا ده.

که د ارواښاد حبيبي په ترجمه کي د علی ای حال (66 مخ) ترکيب، بلدهٔ محمديه (84 مخ)، معسکر (86 مخ)، اکراد (38 مخ)، تحصن (61 مخ)، اشربه (105 مخ)، استخلاف (26 مخ)، زريه (35 مخ) د عربي ډوله ملايي پښتو بڼه لري، نو د ښاغلي منصور بهر کيف (105 مخ)، ماتمي پوشاک (57 مخ)، ناکام مهم (61 مخ)، شرافت مکتسبه (126 مخ)، قحط عظيم (57 مخ)، ذليل و کمينه (126 مخ) او خاص کر (63 مخ) ... هم د جملو پښتني جوله وربدرنګه کړې ده او د اردو ځبلي پښتو رنګ يې اخيستی دئ.

د ارواښاد محمدرفيق حبيبي دغه جملې نه د ګرامري جوړښت له مخي او نه د لغاتو د استعمال له مخي پښتني ايسي:-
"... مورخين په منشاء کي د دې اصل اختلاف لري".

"وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خوا ته رانقل سوي دي".

"دوی خپل نوی ځای د استوګي، په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده او غور يې بولي، بللى دى... ".

"زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوګکوي".

"په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته".
د ښاغلي منصور ترجمه هم له دغه راز بېخوندېو څخه خلاصه نه ده:

"ده دا دعوى درلوده... چي هغه د عادات په امورو قدرت لري".

په زمانهٔ نامعلوم کښې څنى باچاهانو دوى د بلاد خراسان په ختيځ کښې آباد کړل".

"... دي خلکو خپل جديد ټاټوبى د غور لمني يعني وادى غور واقع ارض شام په يادونه کښي د غور نوم ورکړ".

"چي په ګران قدر سوغاتو لېږلو د شهنشاه ايران نظر التفات ځانته وګرځوي".

د دواړو په ترجمو کي دغه راز مثالونه د ان دپاسه دي. ما يې په دا څو جملو غاړه وايسته.

اوس چي مو په يوه لنډه څېړنه کي د دغو دواړو پښتو ژباړو جوله تر يوې اندازې وښووله، بده به نه وي چي د دغه تاريخي اثر د اصل په باب هم يو څه وږغېږم. دا کار مي بايد وړاندي لا کړى واى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تتمه البیان فی تاریخ الافغان
څه وخت لیکل سوی دئ؟

علامه سید جمال الدین د خپل کتاب د لیکلو د نېټې په باب څه نه دي کښلي خو په متن کي يې يو ځای د عبدالرحمن خان د استوګني په باب کښلي دي چي "تر ننه پوري " په سمرقند کي استېږي[6]. عبدالرحمن خان له خپل اکا امیر محمداعظم خان سره یو ځای په شش ګاو او زنه خان کي د امیرشېرعلي خان له لاسه تر ماتي وروسته روس ته ولاړ او په سمرقند کي میشت سو. دغه پېښه په 1868 ع = 1285 هـ ق کال منځ ته راغلې ده. سردار عبدالرحمن خان تر 1880 ع = 1297 هـ ق کال پوري په سمرقند کي پاته سو او د دغه کال د ځلرمي خور (جمادی الثاني) پر ځلرمه تر آمو سیند راواوښت او مخ پر کابل راوړاندي سو. چي په دي حساب نو د علامه سید تتمه البیان فی تاریخ الافغان تر 1297 هـ ق کال وړاندي باید لیکل سوی وي. علامه سید دغه راز د افغانستان د تاریخ لړۍ د امیرشېرعلي خان په پاچهي کي پر دغه هیواد باندي د انګرېزي لښکرو پر یرغل او د افغان_انګلیس د دوهمي جګړې پر پیل باندي درولې ده. ده د خپل کتاب تاریخي برخه په دي عبارت سره پای ته رسولې ده: "په سنه 1295 کي د روس وفدونه امیر ته راتله. په دي سبب وسوسې او اندېښني انګرېزانو لویانو ته ولوېدې. یو سفارت يې چي له ځو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امیر حضور ته ولېږه. امیر په دي سبب چي انګرېز له ځو کالو راهیسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه، د سفارت له قبلولو څخه يې ټېه وکړه. پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوځاوه[7] ".

---

[6] د همدې کتاب 90 مخ.

[7] د پښتو باړي ټاپ سوی متن - 91 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دا يرغل په 1879 ع = 1296 هـ ق کي پېښ سوی دئ[8] نو ويلای سو چي د تتمه البيان فی تاريخ الافغان ليکنه هم په دغه کال سوې ده خو د چاپ چاري يې تر ليکني 22 کاله وروسته په 1901 ع کال په مصر کي سر ته رسېدلي دي.

آيا په دې 22 کلونو کي د علامه سيد دغه تاريخي اثر د چا په لاس کي و که نه؟ ما ته داسي ښکاري چي د دې پوښتني جواب به "هو" وي. شېرمحمد خان ګنداپور د خپل کتاب تواريخ خورشيد جهان په 133 مخ کي د ميرويس نيکه په باب د بيان په ترڅ کي د يوه عربي تاريخ نوم اخلي او وايي چي په دغه تاريخ کي د ميرويس نيکه د وخت پېښبي په "شرح وار" ډول بيان سوي دي.

تواريخ خورشيد جهان په 1894 ع = 1311 هـ ق کي د تتمه البيان تر ليکني 15 کاله وروسته چاپ سوی دئ. ليکنه يې، طبيعي ده چي تر دغي نېټې وړاندي ده. ما ته په عربي ژبه کي تر تتمآ البيان فی تاريخ الافغان په ها خوا داسي کوم تاريخ معلوم نه دئ چي د ميرويس نيکه حالات دي پکښي بيان سوي وي. تر دغه کتاب وړاندي د هوتکي غورځنګ په باب د کروسينسکي تاريخ خپور سوی دئ (1727ع) خو د دې تاريخ د عربي ژباړي خبره چا نه ده کړې[9] ځکه نو ما د ميرويس نيکه په نامه د اروا ښاد استاد عبدالروف بېنوا (1293 ـ 1363ش) د کتاب د دوهم چاپ په سر کي وکښل چي: "له امکانه ليري نه ده چي له دغه عربي تاريخ څخه به مراد د سيد

---

[8] حبيبي. عبدالحی (پوهاند) د افغانستان پېښليک, 204 مخ، 1353 ش، کابل.

[9] د علامه سيد په تتمه البيان فی تاريخ الافغان کي د اصفهان د جګړې په ترڅ کي د هغه افغاني سرتېري له بيان څخه، چي په جګړه کي لاس غوڅ پرې سوی او د جګړې له ډګره وتلی و ... او دغه راز د اصفهان پر تخت باندي د شاه اشرف هوتک د کښېنستلو پر وخت د چور او چپاو له بېرې د اصفهان د ښارو د دوکانو د تړلو ... له کيسي څخه (د پښتو ژباړې د ټايپ سوي متن 93 ـ 94 مخونه) داسي ښکاري چي علامه سيد د کروسينسکي له کتابه استفاده کړې ده ځکه دا روايتونه له کروسينسکي پرته بل چا نه وه ليکلي او په را وروسته تاريخو کي د کروسينسکي له کتابه اخيستل سوي دي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين افغان د تتمه البيان فی تاريخ افغان کومه خطي نسخه وي[10] ".

زه د ويلو نور څه نه لرم او خبري به ګران مطيع الله جان روهيال ته د نورو زياتو فرهنګي هڅو په دوعا پای ته ورسوم. بری دې تل په برخه وي.

محمد معصوم هوتک
اکويل ــ کاناډا
8 مې 2006 ع

(10) بېنوا - عبدالرؤف - ميرويس نيکه - د سريزي 5 مخ - 1384 ش (دوهم چاپ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو خبري

د هيواد د ملي شتمنيو د چور، چپاول، عامو قتلونو او نورو ورانيو په اړخ کې د غوايي د دوهم اړودوړ په لړ کې ملي فرهنګ ته هم داسي زيانونه واوښتل چي زموږ د هيواد په ميليونونو ټوکونه کتابونه هم له دې تاړاک څخه په امن کې پاته نه سوه، چاپ او ناچاپ آثار، دولتي او شخصي کتابتونونه غلا او چور سول. له دې جملې څخه ډېر کتابونه د نورو په لمسون د افغانانو د علم او پوهي د دښمنانو لخوا ګاونډيو هيوادونو ته يووړل سوه، هلته ډېر کتابونه حتّی په وزن خرڅ او اکثره يې د عطارانو او قصابانو په دوکانونو کي ترې کار واخيستل سو.

د همدې غلا او چور سوو کتابونو څخه يو تعداد هم د کابل د پُل باغ عمومي د سړک د غاړې کتاب پلورونکو د کتابونو د خرڅولو او رانيولو بازار ډېر ګرم ساتلى و، دا ځکه چي د طالبانو د رژيم په راتګ سره په پلازمېنه کابل کې د وزارتونو په تشکيلاتو کي ډېر بستونه تنقيص او مامورين نور هم د پخوا څخه ډېر د بيکارۍ سره لاس او ګريوان سول. په دې کړۍ کې د کورنيو چارو د وزارت يو افسر ښاغلي عمراخان هم د کتابونو په پيرودلو او پلورلو ځان مشغول کړ او د تختو څخه يې جوړ يو دوکان ګوټي ځان ته برابر کړ.

زه به هم چي کله کابل ته د خپلو کارونو له پاره ولاړم د فراغت په وخت کي به مي د کتابونو په ليدلو ځان مصروف ساتى او کله نا کله به مي يو و نيم د خپلي خوښي کتابونه هم رانيول، د 1376 ش کال د قوس د مياشتي 25 ورځ وه چي د ښاغلي عمراخان دوکان ته ورغلم، د نېکه مرغه هغه راته همدغه کتاب (تتمه البيان في التاريخ الافغان) چي د هيواد د ستر علامه سيد جمال الدين افغان تاليف او د هيواد د نامتو پوه مرحوم محمدرفيق حبيبي په قلم په پښتو او دري دواړو ژبو ژباړل سوى و، راته وښوده. خداى سته چي د کتاب په ليدلو ډېر خوښ سوم او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مي ښه چانس وګڼه چي کتاب د اور له لمبو او سوځلو له تو پان څخه په امان کي پاته سوی دئ، کتاب مي له هغه څخه را نيوی د ځان سره مي ژمنه وکړه چي په مناسب وخت کي به يې د چاپولو له پاره هلي ځلي وکړم تر څو ټول هيوادوال، څېړونکي او ليکوال ځني مستفيد سي.

کوم وخت چي په هيواد کي ښاغلي حامد کرزي د افغانستان په تاريخ کي د لومړي ځل له پاره د برهان الدين رباني څخه په صلح آميزه ډول واک واخيست، د مطبوعاتو آزادي يې اعلان کړه، د کتاب د چاپ په اړه مي د ښاغلي مطيع الله روهيال څخه د مرستي غوښتنه وکړه، ښاغلي روهيال يې په ورين تندي د کمپيوټر او دوباره د اصل سره د تصحيح چاري پر غاړه واخيستلې، د تحقيق، څېړني او لمن ليکونو چاري يې په کاناډا کي استوګن مهاجر ورور، درونډ ليکوال او څېړونکي محمد معصوم هوتک تر سره کړې، د ښاغلي هوتک صاحب په وينا د چاپ له پاره يې په جرمني کي د افغانستان د کلتوري ودې ټولني ژمنه کړېده.

زه د دوی ټولو څخه د زړه له کومي مننه کوم چي په لاس ته راغلي امانت کي يې د چاپ ته اماده کولو او په دې لاره کي د ډول ډول ستونزو ګاللو ته سينه ورکړې، د دوی ټولو دې کور ودان وي، او د کتاب د چاپ مبارکي ورته وايم.

په ډېر ادب
کاکا اسدالله پوپل
د معلمينو کارته، کندهار
1385/11/9

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی فصل

د دې امت په نامه کي

فارسیون دویافغان بولي، ځکه چي یو وخت بخت نصر دوی بندیان کړي وه دوی غلبلې وهلې او فغان یې کاوه له هغه وخته دا نوم پر دوی کښېښو سو، او دغه رنګه ویل کېږي چي افغان د ساوول[1] د لمسي[2] نوم و، د پښتنو نیکه و د خپل نیکه په نامه یاد سوي دي، عام فارسیون دوی اوغان هم بولي چي اولني نامه ته څرمه دی. د هندوستان خلق يې پټان بولي، ځیني قبیلې د پښتنو لکه اوسپدونکي د کندهار او غزني ځان پښتنو و پښتان بولي. اوسپدونکي د خوست او کورم او باجوړ پر ځان پختنو و پختان نوم ایږدي، که په ژور نظر وکتل سي او په نزدې والي کي د دغو لوړو لفظو دقت وکړه سي دا خیال کیږي چي ریښه د دې ټولو الفاظو یوه ده او افغان و اوغان و پټان له پختان څخه محرف دي او دا سمه ده چي پختان او پښتان له پاشتان څخه اخیستي سوي دي، پاشتان په نیشاپور کي یو کلی دی. یا له بشت څخه چي یو د خراسان د ښارو څخه دی اخیستی سوی دی او سم د فارسي ژبي د قانونه سره د جمع حروف الف او نون پر زیات سوي دي، ځکه چي دوی په هغه ښهر کي استوګه کوله وروسته تر پرېښودو د هغه ځای په نامه یاد کړه سوه (و) په پښتو او پغتو کي له الف او نون څخه محرف او د نسبت دپاره دی، لکه په عربي ژبه کي چي (ی) ده په جوړېدو کي جمع حذف سوي دي، او احتمال لري چي دا دوه لفظونه د بشیت د لفظ څخه اخیستـه سوي دي، بشیت د فلسطین د کلو

---

[1] ساوول: د شاول په بڼه هم ثبت سوی دئ او دا نوم د (طالوت) له پاره کارېږي، طالوت د بني اسرائیلو یو سردار و چي وايي داود (ع) یې په سپاهیانو کي و، (غیاث).

[2] په کوټه چاپ کي: "د ساول کړوسی" لیکل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثخه يو كلى دى چي دې احتمال كي دوى له بني اسرائيلو چي وروسته تر دې بحث ځني كوو وبولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

د دې امت په نسب کې

دا ټولی له ډیرو قبیلو څخه مرکبه ده، لکه غلجي، عبدل، کاکړ، وزیري یوسفزي، مهمند، آفریدي، بنګښ او نوري قبیلې چې د خپل استوګې د ځای په نامه نومیږي، لکه خوستي، کورمي، باجوړي. د دوی هره قبیله پر ډیرو کامو باندي وېشل سوې ده، لکه:- غلجي چې هوتک، توخي، سلیمانخېل، اوریاخېل[1] یې ښاخونه دي. عبدل (ابدال) له بارکزي، الکوزي، علیزي، بامیزي[2] څخه مشتق ده.

هر یو د دغو کامو څخه پر تنو وېشلي سوي دي او هره تنه پر ښاخو وېشلي سوې ده، په سبب د تنګی د ځای اوس موږ له تنو او ښاخو او هغه چې اړه په هغو پوري لري بحث نکړو، واړه دا تنې او ښاخونه و یوې بخیلي[3] او رېښې ته رسېږي چې په پښتو یا پشتان سره یادېږي. موْرخین په منشاء کې د دې اصل اختلاف لري، ځینو ویلي دي چې دوی د خزر له طائفي[4] څخه دي چې د کاستبان[5] د سین پر غاړه او په باب ابواب او شرواناتو[6] کي استېده، او د ایران و ښارو ته پرله واوښته چور او چپاو یې کړه، وروسته په ذریعه د ځینو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خواته رانقل کړه سوي دي.

---

[1] په کوټه چاپ کي: "اوباخېل" دئ.

[2] په کوټه چاپ کي: "بادین زی" دئ.

[3] په کوټه چاپ کي: "مجتمع" لیکلی دئ.

[4] په کوټه چاپ کي: "د بحر خزر اوسېدونکي" لیکلي دي.

[5] کاستبان = کاسپین.

[6] په کوټه چاپ کي: "شروان نبهر" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني بيا چي په تاريخ خبر نه دي د دوی نسبت و امير تيمور ګورګان ته کوي او حال دا چي د دوی نظريه ناتروړوکي او بې ريښې ده ولي پښتانه قرنونه قرنونه پخوا د تيمور تر وخت په خپلو ځايو کي استېده.

ځيني بيا دوی د ضحاک[7] اولاده بولي، هغه ضحاک چي پر دواړو اوږو يې دوه مرغړي راوتلي وه او لکه دوه هيپان (افعي ماران) داسي ښکارېده، او د فارس ستيولوجي[8] کي په دغه سره مشهور دي.

ځيني داسي وايي چي دوی د آثور کلدان د نسل څخه دي تر داسي حده چي ځيني د فرنګ سياحان دا ادعا لري چي په پښتو ژبه کي د کلدانِ ژبي څه لفظونه ليدل کېږي.

بله ډله بيا پر دي ولاړ دي، چي د پښتنو طائفه په هغه غرو کي چي ميانځ د اټک د سين او خراسان[9] دی استوګه لري، د مصر د قبطيانو د نسل څخه دي چي د سوزستريس سره د هندوستان په فتح کي ملګري وه.

بله ډله بيا وايي چي دوی د بني اسرائيل د اسباطو د نسل څخه دي، بخت نصر وروسته تر هغه چي ډېر يې ځني مړه کړه نور يې په کوهستان غور يا صرف غور کي پنډ[10] کړه. او ويلي يې دي چي دوی خپل نوی ځای د استوګي په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي ده او غور يې بولي بللی دی، او دغه رنګه پغتو چي

---

[7] د فردوسي د شهنامې له مخي ضحاک يو ډېر ظالم پاچا و. د ده له اوږو څخه دوه ماران راوتلي وه. دغو مارانو د انسان د سر ماغزه خوړل. وايي ده چي به انسانان ووژل، د سر ماغزه به يې دغو مارانو ته ورکول. ضحاک د فريدون له خوا ونيول سو.

[8] دا لغت به غالباً تيولوجي وي او تيولوجي د مذهبي او ديني چارو پوهني ته وايي.

[9] په کوټه چاپ کي: "د دريای اټک څخه تر کوهستانه پوري" ليکلی دئ.

[10] پنډ :- ميشت، استوګن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبه محرف دی بخت نصر ته منسوب دی، نوم یې اینبی دی. لکه چې دمخه مو بیان کړی دی په فارسي ژبه کي (و) لکه په عربي ژبه کي نسبتي یا داسي دی. وروسته تعداد د دوی ډېر سو پر شاوخوا یې تسلط وموند د دوی او د یهودو په میانځ کي مراسلات او مکاتبات کېده. هغه وخت چې عربو یهودو د اسلام دین قبول کی یو سړی چې خالد نومېده د افغان و الکي[11] ته یې ولېږه دوی یې و دین ته د اسلام وبلله، افغانانو هم یوه ډله خپلو مشرانو څخه واستوله چې یو له هغو څخه قیس نامی و چې نسب د ده په اوه څلوېښت پښته د بني اسرائیل و اسباط ته او په پنځه پنځوس پښته و ابراهیم ته رسېږي.

خالد دوی و حضور ته د رسول اکرم (ص) حاضر کړه او د ده و عنایاتو ته یې ورسوله.

مخصوصاً پر قیس خاصي مهرباني د ده (ص) وسوې، پر ده یې د عبدالرشید نوم کښېښنو او د امیر لقب یې ورکړ. انحضرت (ص) و فرمایل چې دی د دغه لقب قابل دی، د بنی اسرائیلو د پاچهانو د نسل څخه دی.

دغه سفیران د مکې په فتح کي د آنحضرت (ص) پر اوږه ودرېده، پوره او بشپړه مړانه یې ښکاره کړه وروسته قیس سره له خپلو ملګرو و خپل وطن ته لاړ، آنحضرت (ص) ده ته د خیر او برکت دعا وکړه او د پاره د ترویج او څرګندېدو د اسلام د دین د خراسان د غور په غرو کي[12] یې یوه ډله د مدینې د استېدونکو څخه د ده سره ولېږله.

قیس چې خپل وطن ته راورسېده زښته زیار یې وکښه چې زړونه د خپل اولس د اسلام و دین ته راوښکوي، هغه و چې مطلب یې تر سره سو او واړو پیروانو یې د

---

[11] الکي: الکه، مځکه، سیمه، وطن ته وایي.
[12] په کوټه چاپ کي: "د کوهستان په غور کي" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام دين ومانه.

قيس پر څلوېښتم کال د هجرت چې عمر يې اته اويا کاله و، مړ سو[13]، درې زامن يې پر مېنه پرېښووله، ځينو ويلي دي چې د قيس نسب په شاول[14] پوري نښلي چې تر اوسه يې د پښتانه په ښارو کې په ښه توګه ذکر کېږي تر داسې حده چې لويان او غټان د پښتنو زيار کاږي چې خپل نسب و هغه ته ورسوي. پښتانه خپله شجره چې بشپړه بړوسه پر لري تر اوسه يې په لاس کې ده او هغه شجره انتسال د دوی د بني اسرائيلو څخه ثابتوي، سره له دې چې نوکی[15] مشابهت په منځ کې د پښتو او عبراني نه مونده کېږي، هوکې د دوی عقيده چې دوی د هغې ريښې څخه دي سره د دې چې په ميانځ کې د دوی د وطن او د بني اسرائيلو د الکې ډېر څکل[16] پروت دی او وجود د خيبر د دوی په وطن کې ځينې وخت ګمان د ځينو پر صحت او رشتيا والي د دې روايت ګماري.

ځينې بيا دوی د ارمنيانو څخه بولي چې په شېروان کې په الپان سره مشهور دي، استوګه يې کوله. هغه کليسې (کليساوي)[17] چې په قره باغ کې و شېروان ته نژدې دي او تر ننني ورځې په قندسار سره شهرت لري د دې مطلب تائيد کوي. ډېر څکل د دغو اطرافو څخه اغوانج بولي د اغوانج معنی د دوی په ژبه کې ډېر اغوانه ده.

هغه ارمنيان چې په کنجه او روان او نخجوان او ګيلان کې استوګه لري د اغوان په نامه فخر کوي او اغوان والی غواړي، احتمال لري چې د افغان کلمه دې له اغوان يا الپان څخه محرفه وي او وايي چې د قندسار رئيس وروسته تر راتګ دې نوي

---

[13] په کوټه چاپ کې: "د قيس عبدالرشيد وفات د 87 کالو په عمر کې" ليکلی دئ.
[14] وګورئ د لسم مخ اوله حاشيه.
[15] نوکی: لږ څه، هيڅ.
[16] څکل: لږ فاصله، لږلار (پښتو ـ پښتو تشريحي قاموس).
[17] په کوټه چاپ کې: "عبادت خانې (ګرجاوي)" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای ته او استوګه په هغه کي يې قندسار په نامه سره بللی دی چي وروسته وروسته په قندهار سره اوښتی دی.

د دوی له اطوارو څخه دا ښکاريږي چي په وخت کي د هجرت د اولني ځايو څخه و اوسني الکي ته دوی نصاری وه او وروسته يې د اسلام دين قبول کړی دی ولي تر ننني ورځي پوري ځيني عادتونه د خپلو نيکه ګانو په دوی کي مونده کيږي لکه شکل د صليب، پر مخ ږوړی تکول.

د ځينو قولو نه چي بيان مو کړه که څه هم له صحته څخه پر مخ خلاص نه دي بيا هم قندهار له قندسار څخه محرف بلل دلالت پر دې کوي چي د دوی معلومات په تاريخ کي لږ وه، ولي قندهار له خورا پخوانيو ښارو څخه دی چي ذکر يې په مهابران چي د هندوانو د متيولوجی کتاب دی سوی دی، ځيني دا وايي چي دا طايفه له پخوا څخه په دې سبب چي د نورو طائفو څخه بېل وګڼل سي په دغه غرو کي اوسېده حتی چي د سکندر رومي سره يې جنګونه کړي دي، بلکه د ګشتاسپ په وخت کي موجوده د سجستان په ولايت پوري تړلي او د مشهور رستم تر فرمان لاندي اوسېده، هر کال يې د خراج په نامه لس د غويو پوستونه ده ته ورکوله، وروسته پر ده ور پورته سوه او له خراجه يې نټه وکړه. تر څو چي د هغه د خوا دوهم وار مغلوب کړه سوه.

الحق چي دا امت اصلاً ايرانی[18] او د دوی ژبه له زند و استا څخه اخيستي سوي ده چي فارسي پخوانی ژبه يې تر اوسه په خولو کي ده، وروستني مورخين لکه فرنسيس لنورمان او نور هم د دغه نظريې تينګار کوي[19].

---

[18] له "ايرانی" څخه به مراد غالباً اريانی وي (مرتب).

[19] په کوټه چاپ 24 مخ کي تر "تينګار کوي" وروسته ليکل سوي دي: "مولانا د نورمان په رايه د اعتماد کولو وروسته دا خبره کړېده چي ژند او اوستا څخه چي په پښتو ژبه کي کوم مشابهت ليدل کېږي هغه د افغانانو د ايراني کېدو دليل نه سي ثابتېدای، هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربيم فصل

پيل د سلطنت او ولاړه د يوه زعيم و پاچهي ته

دا امت فطرتاً زړه ور، جنګي او توريالی دی، پردی سلطې ته هيڅ کله سر نه کښېنته کوي، د محمود غزنوي او چنګېز تاتاري او تېمور ګورګاني په وخت کي سره له دي چي بشپړه غلبه يې پر موندلې وه، بيا هم تبعيت د دوی د هغو دپاره هيڅ کله د خطره خالي نه و، همدغه رنګه هغه وخت چي د دوی ملک د هند او فارس په مېانځ کي وو بېشل سو تل يې ملا و ضرر ته د مستولي حاکمانو ترلې او ورته غلي وه چي د فتنو اورونه بل کي، کله کله غلجو د محمود غزنوي پر چونې لاس اچاوه په تاړاک يې وړه او يو وخت يې هم د غزني پر ښهر غلبه ميندلې ده يو طائفې له دوی نه په دهلي کي هم پاچهي کړې ده.

لوی شاه عباس چي پر قندهار برى وموندہ غلجي او عبدل (ابداليانو) يې اطاعت ومانه وروسته چي يې د هغه د حاکم ښخه ظلم وليده د ابدالي ټولې ښخه يې سدو و شاه ته ولېږه چي شکايت ورته وکي.

سدو چي ور ورسېده او ور وړی شکايت يې عرض کړ، پاچا د ده و فصاحت ته حيران لاړ، د ده د خوبني دپاره يې هغه حاکم بيرته کی او دی يې پر ځای وټاکه، سدو د خپل حکومت په وخت کي په عدالت او ښه سلوک سره ژوند کاوه، د ټولو پښتنو زړونه يې ساتلي وه تر داسي حده پوري چي پاتېده د حکومت د ده په اولاده کي له ضروريا تو شمېرل کېده.

ايرانيانو تر لاس لاندي کېدو له کبله پيدا سوېده، رښتيا همدا دئ چي افغانان د حضرت يعقوب (ع) له اولادي ښخه دي، د کتاب په آخر کي به لنډه رڼا وا چوله سي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بنه عقيده ددوی و داسي حد ته ورسېده، چي که له اولادي څخه د سدو د کام یو وکړی وژلی وای په قصاص يې نه رساوه او که د کام يو وګړي پر يوه له اولادي څخه د هغه توره کښلې وای په قتل محکوم کېده.

د سدوزو کام د سدو له نسله دی، احمد شاه بابا چي بيان يې وروسته راځي له همدغه کامه دی، د شاه حسين په عصر کي چي د ايراني صفوي پاچهانو وروستنی پاچا او په 1106 کي پر تخت کښېنستلی دی د غلجو کام چي په کندهار او خوا و شا کي استېده په بغاوت وخوزېده، د شاه حسين د دولت رجالو هر څومري چي زيار ويوست بېله دي چي لمبه د فتني ښه غوړېده بله نتيجه يې لاس ته نه ورغله، وروسته تر دي چي زښته ډيري حيلې يې وکړې، ګرګين خان ګرجی يې د قندهار په حکومت ولېږه، ګرګين پخوا له دي نه په ګرجستان کي حاکم و، څرنګه چي پر پاچا يې بغاوت کړی و پاچا نيولی و د ده د ګناه دپاره يې دا کفاره غوره کړه چي دی دي د عيسي د دينه راواړوي او د حضرت محمد (ص) په دين يې مشرف کړي.

ګرګين خان په ښه تدبير او دوراند ښي او دروند تيا سره شهرت لري پاچا دی د کندهار په حکومت مقرر کړ. شاه داسي ګڼله چي د هند تيموري پاچهان و دې اور ته خاشې ور اچوي ځکه يې شل زره ايراني لښکر سره له يوې زړه وري هوښياري توريالی ډلي د ګرګين خانه سره ولېږله چي د پردو د شرارت او مداخلې لاس ونيسي.

ګرګين خان چي شا او خوا ته د قندهار ورسېده فتنه لتهوونکي يې مخي ته ور وواته اطاعت يې وکی، ګرګين دپاره د دې چي دوی حتماً متواضع کي خورا بېرحمي او زښته خشونت يې ورسره وکړ، نامتو وګړي يې ذليل کړه، غښتلي يې بېواکه کړله، مشران او لويان يې په بند کي واچوله، وروسته يې ظلم تر داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه ورسېده چي د سهلو ووت، د کندهار خلقو یوه ډله د شکایت په توګه اصفهان ته ولېږله چي د ظلمو ویر هلته و شاه ته مخامخ څرګند کي، اصفهان ته چي ورسېده زښته زیار یې وکښه چي شاه ته ورسېږي او شکایت عرض کي، وروسته تر ډول ډول حیلو یې له حاجبانو چي د شرق په ملکو کي اساس د ظلم باله کېږي او همدغه سبب دی چي د امراء او ماموړینو لاسونه یې د رعیتو پر حقوقو ور اوږده کړي او هم تر ننه ورځي پوري په دغه ډول پاته دي، ځانونه تېر کړل شاه ته ورسېده او د ویر دفتر یې ورته خپور کړ.

په دې وخت کي دوستان د ګرګین خان د شاه په مخ کي ولاړ وه، د دوی شکایت یې و شاه ته دورغ څرګند کی او و شاه ته یې داسي ښکاره کړه چي دوی غواړي لکه ګرګین خان غوندي یو پوه انظباط درلوونکي حاکم څخه ځان خلاص کي بیرته هغه پخواني حال ته هڅه لري.

هغه و چي له شاه څخه یې بې له قهر او خښم بل څه وانه وربده، نا امیده په مات زړه بیرته د وطن پر خوا را روان سوه حال یې خپلو اقوامو ته راووړ او څرګند یې کړه.

والي سړي پسي اچولي وه له حاله یې ځان خبر کئ په زړه کي ورته غلو، فرصت یې کوت، و هغو وګړو ته چي په شکوه کي داخل وه په تېره بیا میرویس چي په حسب او نسب کي د بشپړ شهرت مالک او سربېره پر هغه د یو زښته لوی کام مشرتیا یې درلوده او پر دې ټولو برسېره د ښو اخلاقو، د فصیحي ژبي او تېره فکر خاوند و په قام کي یې زښت عزت او احترام درلود، کلکه سزا ورکي.

څه زمانه وروسته والي د ظلم چپلاخه پر میرویس پورته کړه دی یې اصفهان ته ولېږه د هغه ځای واک درلوونکو ته یې ولیکل چي یوازینی د فساد وسیله او د فتني لټولو دغه سړی دی، څو دی بندي نه سي او د بیرته راتلو و کندهار ته منع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سي په ملک کي آرامي امکان نه لري.

ګرګين خان د ميرويس په استولو کي و اصفهان ته سهوه سو، ولي دی پوهېده چي د ارتشاه هڅي د شرق د امراء په زړو کي ځای نيولی دی و مقصد ته رسېده يا پاتېده په رشوت ورکولو يا نه ورکولو پوري اړه لري په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ګواکي ګرګين خان په خپل لاس ده ته موقع ورکي چي رشوت وښندي او خپل مطلب تر سره کي. ميرويس چي اصفهان ته ورسېده په لږ مده کي د حکومت له طرز، د شاه د ناترورکي[1]، عاقلي او د واکدارانو د نفاق خبرونه ولـه راغله، ځکه يې د ګرګين د ډېرو غليمانو سره دوستي واچوله ځو چي يې فرصت د پادشاه و حضور ته وميندہ واړه خبري يې چي له ځانه سره راوړي وي يوه يوه يې د شاه و غوږو ته ورسوله، د ده هوښيارو خبرو او خواږه بيان د شاه نظريه رارخي کښله[2]، او نور واکداران خو يې پخوا لا په رشوت د ځان کړي وه ځکه ځومره وخت تېر نه سو چي د شاه حکومت د واکدارانو په ډله کي رسماً مېشت سو، وروسته تر دې چي بشپړه آګه سو چي د ايران دولت څرنګه ناترورکی او چاري په څه ډول وراني دي نو يې د کندهار د تګ هوډ وکړ.

په کوټي کي يې هسک فکرونه درلوده چي د افغان هيواد به د ايران د ځپې خلاصوي.

په عين حال کي يې دا خيال وکاوه چي ورګډېده په دوني[3]، لوی کار په تلوار نه نه دي نو يې په هوډه د حج د سفر، له شاه نه رخصت واخيست چي مکې ته ورسېده، دا يې مناسبه وګڼله چي د اهل سنت د ملايانو څخه فتوی واخلي چي جګړه د شيعه

---

[1] ناترورکی: قاموسونو نه دئ راوړی. ښايي د بې عقل او بې کفايت معنا ولري؟
[2] رارخي کښله: ځان ته راجلب کړه.
[3] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه سره واجب ده، او په دې سره خپل کام د شاه پر شیعه دولت راوخوره وي.

د حج مناسک یې ادا کړه او فتاوی یې لاسته راوړې، اصفهان ته رهي سو، مسئله یې د شاه نه پټه ساتله او په ښکاره یې شاه ته زښته اخلاص څرګنداوه په دې وخت کې نابېره یو عجیبه پېښه سوه په تېره بیا د ده د مقصد د پر مختلو د پاره لو وسیله بلله کېده، هغه دا ده چې د یوه کام نامعلومه ارمني سړی و چې په ځینو شرقي ژبو هم پوهېده او د روس د دولت د پاره یې په عثماني هیوادو کې ډېر خدمتونه کړي وه، د پطرس کبیر امپراطور روسخخه یې وغوښته چې دی د سفیر په ډول د شاه و دربار ته ولېږي.
څرنګه چې ده ښه خدمتونه کړي وه امپراطور د ده هیله ومنله، د ایران دربار ته یې د سفیر په توګه واستاوه سربېره پر دې د ښه خدمتو په بدله کې یې ټول هغه تجارتي مالونه چې په ده اړه درلوده د ګمرک د محصوله معاف کړه. نوموړي سفیر یوه لو ډله د سوداګرو ارمنیانو یې پر ځان راغونډ کړه د ایران و لور ته روان سول و ایران ته چې نژدې سوه سفیر ځان په دې سره مشهور کی چې دی یو له اولادې څخه د ارمن د پاچهانو دی. میرویس د دې سفیر ورود و ایران ته د خپل مقصد د پاره یوه ښه وسیله وبلله، په ټولو جرګو او ټولیو کې یې په برملا او پټه دا ویله چې نصرانیون غواړي ګرجستان او ارمنستان د شاه د لاسه وباسي او دا هم یقین دی چې ګرګین خان د کندهار حاکم په دې کار کې زښت لوی وساطت لري.

څرنګه چې ګرګین خان په دغو شپو کې مسلمان سوی و، دې وینا د خلقو په زړو کې ځای ونیوه د دولت د واکدارانو زړه ته ولوېده هوډه یې وکړه چې ګرګین خان سره کنښکاري، زمول یې کي، بیا هم د هغه له غښتلي اوړې او له ثبات څخه په قندهار کې په اند ښښنه کې وه له بغاوته یې بېرېده ځکه یې میرویس بیرته خپل ملک ته ولېږه، که چیري ګرګین غاړه په عصیان لکه کي میرویس به د پخوانۍ دښمنۍ له امله د ده په مقابله کې ولاړ سي، اوس نو ښه وګورئ د شرقیونو د رای و ضعف او اضطراب ته د فکر چې تر ننه پوري لا سته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ميرويس چي کندهار ته ورسېده د ګرګين د غيظ او غضب اور په لمبو سو د ده د وژلو دپاره يې لوبې پلټلې، ميرويس ته يې مرکه ولېږله، د ده لور يې د خپل زوی دپاره هيله وکړه ميرويس وپوهېده چي دا د خبنم سره ميشته د ګرګين غوښتنه زما قدر کموي، د پښتنو يوه جرګه يې جوړه کړه حال يې ورته بيان کی، پښتنو چي دا واروېده زښته په قهر سوه دا يې غوره کړه چي ميرويس دي په مقابله ولاړ سي، او له خپله شرفه څخه دي مدافعه وکي، ميرويس چي حال داسي وليد خورا خوشحاله سو بيا يې هم دوی په صبر او تاني سره امر کړه ويې ويل ښه دا ده چي زمری د بيدو په حالت کي مړ کو، که غواړئ چي مقصد لاس ته راولی ثبات او استقامت ضرور دی، پر ما بشپړ اعتماد او بړوسه ولرئ، ژر دی چي له غليمه به کسات وکاږم، دې لوړنيو خبرو د دوی زړونه پوره کړه په ډوډۍ او مالګه، توره او قران يې قسم وکی چي ده ته به اوږه ورکوي، او له اطاعته به يې سر نه پېچي او دا يې وويل:-

هر هغه څوک چي له دې معاهدې وګرځي ښځه يې پر ده طلاقه ده.

ميرويس يوه ښايسته خادمه درلوده چي په خپل کور کي يې لو کړې وه، په دې نامه چي د ده خپله لور ده و ګرګين خان ته يې د ده د زوی دپاره ازدواجاً ورولېږله او خورا خوشحالي يې وکړه، دا يې ښکاره کوله چي د ګرګين خان سره پر مخ دښمني نه لري، د ميرويس دې حرکت عقده (په اصل کي حقد ليکلی دئ) او حسد د ګرګين د زړه بشپړه ويوست بلکه بړوسه يې برېره؟ سوه څو ورځي وروسته ميرويس د ښهر دباندې په يو باغ کي د مېلمستيا محفل جوړ کی ګرګين يې سره له خپلي ډلي راوباله د دې مېلمسيتا خورک او چښن د زهرو او ګنډيرو کټوري وه چي د ساقي محفل ميرويس له خوا و مېلمنو ته وروېشل کېده.

امراؤ او پاچهانو لره دا هيڅ معقوله نه ده چي يو خلګ پر سرې ظلم وکي حق يې وسوځي بيا بيرته پر دغه سړي بړوسه وکي په خپلو لويو چارو کي يې د خان ملګری کي، ولي کين چي يو خلګ په زړه کي ځای ونيوه لږ داسي پېښيږي چي بيرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړه ووزي.

هغه و چي میرویس په خپله د ګرګین کالي واغوسته او نورو پښتنو د ګرګین د ملګرو لباسونه په غاړه کړه وروسته تر لمر لوېدو په ښهر ور ننواته پر قلعه ساتونکو یې حمله وروړه، دا نور پښتانه چي د ښهر په شاوخوا کي غلي وه سره له واړه ځایي استېدونکو د دوی سره ګډ سوه پر ورغله په دې شخړه کي هغه چي وتښتېده، وتښتېده پاته یې واړه د پښو واچوله قلعه یې ونیوله ډغ یې وکی:-

امان د هغو په برخه دی چي د ګرګین وګړو ته یې ځای ور نه کی، په دغو ورځو کي ګرګین شپږ سوه مېړه د ځینو کامونو د ترټلو دپاره د ولایت شا او خوا ته لېږلي وه په داسي حال کي چي ډیري اولجې یې له ځانه سره راوړې وې کندهار ته راورسېده په توپ او توپک جګړه ومښته زړه وران د پښتنو چي له اصل حاله خبر سوه ناڅاپي جګړې ته یې پیل وکی میرویس په خپله د پنځه زره مېړو سره د شخړې ډګر ته ورغی، د دوی پښه یې په جګړه کي ښه ونجتله دا شخړه درې ورځي اوږده سوه پښتنو داسي مړانه وکړه چي د ستاینې وړ ده، هغه و چي د غلیم لښکر مات سو، صرف دوني یې وکړای سوای چي ځانونه د زمرو د منګلو څخه وژغوري او د خراسان لار واخلي.

هلته چي ورسېده او خبر یې ورکی د ایرانیانو غږو رېږد واخیست، د کندهار غولی چي له غلیمه پاک سو، میرویس د کامو مشران راغونډ کړه د خطیب په څېر ولاړ سو د آزادۍ په ښېګڼو او اسارت د سختیو او ناوړه نتیجو په شاوخوا کي یې ویناوې وکړې استربل یې[4]، وویل:-

که تاسي زما سره ملګري سئ او کلکه اوږه راکئ په لږ وخت کي به د ذلت غاړوندي له غاړو وکاږو او د عزت جنډه به جګه کو، د شیعه ایران د سلطې څخه

[4] استربل یې = په پای کي یې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

به په کوږتیه خلاص سو.

وروسته یې هغه فتواوي چې د شیعه وو د جګړې د پاره یې پخوا لا د مکې د ملایانو څخه اخیستي وې را منځته کړې او په لوړ ږغ یې وویل:-

هر هغه سړی چې ایران ښه بولي او د دوی تر سایه لاندي یې ژوند خوښ وي د استوګې هیله دي زموږ په هیواد کې و نه لري، ولي د ده ژوند بیا زموږ سره نه سي کېدای او نه زموږ دوستي او خپلوي د ده سره کېږي، د کامو مشران ورسره مله سوه د ټینګار د پاره یې قسمونه واخیسته.

وګوره !

دغسي دي د خرم او فضیلت خاوندان چې د خپل ملت د آزادۍ د پاره ځانونه په خطر کې اچوي او په بدله کې بې له خیر له ذکره بله هیله نه لري نه داسي لکه دني[5]، او بې همته خلق چې د شهوت په سین کې غوټه وي خپل هیواد او ملت د خورا کښته قیمت په بدله کې پر پردو خرڅوي.

د پښتنو د اتحاد خبر چې شاه ته ورسېده پر ځای د دې چې یو وتلی لښکر یې د دوی د ترټني د پاره ورلېږلی وای، محمد جامي خان یې ولېږه چې میرویس او د هغه مله تهدید کې، نوموړی سفیر چې کندهار ته ورسېده، د ایران د لويي او غښتلتیا په باب کې یې اوږدې اوږدې ویناوي وکړې، میرویس یې وبېراوه چې ستا دا اقدام به یوه ناوړه نتیجه وښندي.

میرویس په ځواب کې وویل:-

---

[5] دني: بې همته، ټیټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو داسي ګڼلي ده چي عقل او هوښياري يوازي د عياشانو او بدايانو په کوټيو کي[6], سته د افغانستان د غرڅنيانو په کوټيو کي نسته ده که د شاه دا د لاسه کېداى چي پر موږ برى ومومي ستا رالېږلو ته اړي او و دي ناتوروږکو کاواکه[7], ويناوو ته څه حاجت و، دغه يې وويله سفير يې بندي کى، سره له دې بيا هم شاه له خپله درانه خوبه ويښ نه سو، د لومړي سفير د بنده چي خبر سو دوهم سفير يې ورولېږه، دا سفير محمد خان نومېده د هرات حاکم و.

محمد خان د ميرويس پخواني دوست و د حج پر لار يې هم د ده سره ملګري کړې وه، دوهم سفير چي کندهار ته ورسېده ميرويس دى مخاطب کى ورته ويې ويل:-

که د پخواني صحبت او محبت پاس په ميانځ کي نه واى خوراکلکه سزا به مي درکړې واى، بايد وپوهېږې چي پښتانه مړونه چي يو ځله د مريتوب له اوره خلاص سوه بيا ځان په هغه اور نه سوځوي، د زمري له غاړي چي غاړوندى ووت بيا په دام کي نه کښېوزي او کښلي توره تيکي ته نه ځي، ژر دى چي ستاسي هيواد به مغلوب او دولت به مو سکوت سي، وروسته يې امر وکى چي بند ته يې واچوئ.

د ايران د دولت واکداران وپوهېده چي سفيران لېږل څه ګټه نه لري بله چاره بې جګړې نسته، د خراسان حاکمانو ته يې خبر ورکى چي لښکر پر وروباسي، او پر پښتنو باندي هجوم وروړي.

څو پرله پسي ماتي د خراسان لښکرو ته ورکړه سوې، وروسته وپوهېده چي د پښتنو د ريښو کښلو د پاره يوازي د خراسان لښکر کافي نه دى نو يې يو لوى لښکر سره غونډ کى د خسروخان تر لاس لاندي يې ولېږه، خسرو خان د ګرګين

---

[6] په کوټيو کي = په سرونو کي.
[7] کاواکه = کمزورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراره او په زړه وري او غښتلوالي کي تر خپل اکا پاته نه و.

قيادت د عسکرو چي ده ته وسپارل سو، مطلب دا و چي د خپل اکا د کسات اخيستو دپاره به دی ښه جګړه وکي بری به راوړي. حماطله او اهمال[8]، بېله دې چې سړی په جګړه کي اچوي او خلاصېده له هغه نه بيا زښته ګران وي بله ګټه نه لري.

هغه و چي خسرو خان د ميرويس سره د جګړې په ډګر ګډ او د شخړې اور بل سو، په دې شخړه کي ميرويس ماتې وکړه خسرو خان د کندهار ښهر قلعه بند کی د قلعه ساتونکو د خسرو خان څخه دا غوښتنه وکړه په دې شرط چي موږ ته امان راکې ښهر به در وسپارو، خسرو خان دا شرط ونه مانه.

څرنګه چي پښتنو چاره په ځان حصر وليده لاس يې د جګړې سامان ته وا چاوه هره ورځ يې پر محاصرينو پرله پسې حملې ورووړې له بلې خوا ميرويس تيت عسکر راغونډ ول او د دباندې له لوري يې پر غليم ځپې ورووړې، تر هغه چي د خسرو خان خوراکه تمامه سوه، ناچاره سو محاصره يې پرې ښووه پر ميرويس يې مخ ور ونيوه په نتيجه کي خسرو خان مقتول سو او د تولد ايراني لښکره څخه چي په شمېر پنځه لس زره مېړه[9]، وه زياتي تر پنځه سوه مېړه روغ ونه واته، دا دی د کبر او غرور عاقبت.

د ايران شاه بيا نوی لښکر سره غونډ کی د محمد رستم خان تر جنډې لاندي يې ور ولېږی، دا ځل يې بيا بشپړه ماتې په نصيب سوه او په مخ کي يې څوک نه سوه پاته. وروسته ميرويس وفات سو، دوه زامن ځني پاته سوه چي د لوی زوی عمر يې تر اتلس کاله زيات نه و ځکه پښتنو د استخلاف حق د ده و ورور مير عبدالله ته ورکی حکومت يې ور وسپاره.

---

[8] اهمال: ځنډ، بې غوري؟

[9] په کوټه چاپ کي دا رقم "25 زره مېړونه" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر عبدالله د ایرانیانو سره د روغي هڅه درلوده، پښتانه په دې باب کې نه وه ورسره مله، بلکه نته به یې کوله، او ویل به یې:-

"که دوني غښتلی نه یې چې د خپل ورور د جګړه کولو توریالی ځای دي ونیسې دوني[10] وکه د روغي په خنډ کې زیار وکاږه.

میر عبدالله د دوی وینا وانه روېده د خپلو څو مصاحبینو سره یې مرکه وکړه دا غوره کړه سوه چې یو څو مېړه د خپلو معتمدینو څخه د ایران دربار ته ولېږي او سم له دې درو ورو ستني شرطو سره روغه لاسلیک کي:-

1. شاه چې له کندهاره خراج اخلي بیا به یې نه اخلي.
2. د ایران لښکر به په کندهار کي نه اوسي.
3. د امارت وراثت به د میر عبدالله په کورنۍ کي محصور وي.

د پښتنو مشران او لویان چې له دې نه اګه سوه ډېر په قهر سوه، له ده نه خوا پوته سوه، د میرویس لوی زوی محمود چې د نجابت او مېړاني نخښې یې په تندي کي ښکارېدې، د تبرې په سبب چې اکا یې پر حق د ده کړی و خپل اکا لره یې په زړه کي کینه درلوده، په دغه وخت کي یې څلوېښت مېړه له ځانه سره مله کړه، د اکا په کور ورننووت په داسې حال کي چې هغه خبر نه و مړ یې کی، دا نور پښتانه چې له دې نه خبر سوه دی یې د ځان مشر او حاکم ومانه او د کندهار شاه لقب یې ورکی، همدغه وخت کي ابدالي آزاد خان را ولاړ سو د هرات ښهر یې ونیوه د استقلال جنډه یې هسکه کړه چې د خراسان پر علاقه چې د ایران حکومت اخیستې وه حمله ورووړي.

[10] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران حکومت د برش زره لښکر د صفي قلیخان تر قیادت لاندي د دوی د ترټني دپاره ور وخوزاوه، دوی هم په مقابله ورغله، له سهار څخه تر ماپښینه پوري د شخړي اور بل و، مګر غالب او مغلوب معلوم نه سو.

داسي سهمناکه او درنه جګړه وه چي د ایران توپچیان په شک کي ولوېده، وروسته یې د خپل او پردي بېلېده نه سوای کولای د توپو خولي یې مخ پر خپل سپاره لښکر راوګرزولي د ایران لښکر دا د جګړې د لوبو یوه لوبه وګڼله څرنګه چي دوی پوهېده چي پښتانه توپونه نه لري هغه و چي د ایران لښکر په خپله سره تیت او پرک سو.

پښتنو دا موقع غنیمت وبلله حمله یې پر ور وره د ایران لښکر یې پر مخ مات کی صفي قلیخان یې سره له زویه او نور اتیا زره[11] ایراني لښکره تول تر تېغ وکښه واړه د جنګ وسلې سره له شل توپه د توریالیانو پښتنو لاس ته ورغله، د دې واقعي له لامله آزاد خان بشپړه لاس د هرات پر ولایت وموند، لکه په کندهار کي چي د غلجو د حکومت جنډی ورپېده په هرات کي د ابدالو د حکومت جنډه جګه سوه.

په دې میانځ کي سني ګُردیانو د تاړاک دپاره پر ایران ځپه ورو ړه، په دننه هیواد ور ننواته تر داسي حده چي د اصفهان د بوالو ته ورغله له بلې خوا مسقطی عرب سره ویونجېده د فارس د خلیج جزیري یې ونیولې او پر څنډو یې تسلط وموند.

د کندهار شاه محمود چي د ایران د دولت له چارو او د ایران د امراو د ناترورو کو عاقلو او اختلاف د فکر، لکه چي تر ننه پوري چي د شرق په واکدارانو کي سته دي، آګه سو د هغه د پاچهی هیله یې وکړه خپل لښکر یې د جګړې دپاره د کرمان

---

[11] په کوټه چاپ کي دا رقم: "اته زره" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لاري سره له هغه چي اوبه او شنګيا[12] يې نه درلوده ور وخوزاوه.

کرمان ته چي ورسګيده ځرنګه چي د هغو په غفلت کي يې حمله ور وړې وه هغو د جګړې توان په ځان کي ونه ليده، ښهر يې بې له جګړې ور وسپاره. لښکرو لکه چي د شرقي بلکه غربي بري موندونکو عادت دی د اهاليو په چور يې لاس پوري کی.

وروسته د ايران شاه د بندر عباس والي لطف عليخان ته امر ورکی چي د پښتنو سره په جګړه ولاړ سي او دوی له هيواده و باسي، والي د جګړې ډګر ته ولاړ هغه و چي په لومړۍ جګړه کي پښتنو ماتې وکړه بې له هيڅ ځنډه چي پر لاري يې وکي کندهار ته ورسېده.

په دې وخت کي د کرمان د اوسېدونکو حال لکه د هغه چا داسي و چي له توبښ ځخه اور ته پناه وړي، وروسته د ايران لښکر داسي حال پر دوی ورووست چي دوی شکمن سوه چي آيا د پښتنو د بري سختي درنې وې او که مرسته د دوی د خپلو حکومته سره د سهلو وتلې وه.

لطف عليخان وپوهېده چي مير محمود دوهم ځل حمله راوړې، ځکه يې د لښکر په غونډېدو پيل وکی، ذخيرې او د جګړې وسلې يې په شيراز کي کوترم[13] کړې، د وخت اقتضا دغه شی وه يا د جګړې د تياري انتظام ښه نه و، خبره دا ده چي پر اهاليو زښته ظلم وکړه سو، مالونه يې ترې واخيسته، حيوانات يې د خپلو چارو دپاره ترې نه ضبط کړل د لطف عليخان غليمانو دا حال د ځان دپاره يو ښه وسيله وګڼله شکايت يې و شاه ته وکی، شاه دی د لښکر له مشرتابه ځخه بيرته کی، هغه و چي ټوله سره تيت او پرک سوه هري خواته چي يې زړه غوښته ولاړه.

[12] شنګيا: شنه ګياه، واښه.
[13] کوترم: راغونډول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ و حال ته د دونانو[14] رذيلانو او خاينانو د وطن او ملت چي څرنګه د خپلو کوچنيو غرضو او دښمنيو او د پاره د خوښېدو د يوه سړي د لښکر چي د وطن او ملت د ساتني سبب دی د تفرقې موجب وګرزېده، هغه پر دې تفرقه مرتب سوه وروسته به يې بيان وکړ سي په دې وخت کي ابداليانو د خراسان ډېر ښارونه ونيوله او نژدې و چي د مشهد ښهر يعني پخوانی طوس دي هم ونيسي.د دې فتنو په منځ کي يوه زښته درنه زلزله د تبريز په ښهر کي وسوه، چي اتيا زره نفره يې تر خاورو لاندي کړه، او داسي تياره سوه چي د لمر روښنايي نه معلومېده، د لمر سترګه لکه سور مس داسي ليده کېده. عامو خلقو دا د خدای قهر او غضب وباله، او پيل يې د آسماني بلاوو د نزول وګاڼه، ډول ډول لوبي يې وکړې چي رازراز فسق او فجور او نور منهيات ورک کړي، ملايان او مشايخ په کوڅو کي ګرزېده وګړي يې په استغفار امر کوله، منجمينو قطعي حکم وکی چي دا پېښه د اصفهان د ويرانېدو نخښه ده، هغه و چي عقلونه په وحشت کي ولوېده، پر افکارو تياره وغوړېده، زړونه بې سبکه سوه ، همتونه کوړنګ[15] سوه، تر داسي حده چي دا لوی ملت تږله و مرګ ته منتظر ناست وه، د ژوند او خلاصېدو يې هيله کښلې وه.

اوس نو ښه فکر وکئ د ناوړه مزخرفو عقيدو او هغه نتيجې چي ترې زېږي لکه د نفس ضعف، بې همتي، له کاره او چارو د لاس اخيستلو ضرر وګورئ.

په 1135 هجري کال کي مير محمود دوهم ځل د کجستان له لاري تر کرمانه پوري د پنځه ويشت زره لښکر سره مخ راوګرځاوه بې له هيڅ زحمته يې کرمان ونياوه، اما د قلا نيول چي حکومت پکښي ناست و ، ونه سوه، په بدله کښي د دوه نيمو زرو تومنو يې د قلا ساتونکو ته ور پرېښووه، هر تومن له نيم انګليسي پونډ سره برابر دی، د خلقو په فکر او عقيده کي دې ځای نيولی و چي محمود د ايران د پاره د

---

[14] دونان: کم همتان، ټيټ خلق.

[15] کوړنګ: کمزوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای (ج) غضب دی، او لکه علماوْ او منجمینو چي ویلي وه دی یې د اصفهان د ړنګېدو موجب بللی و ، محمود د یزد د نیوو دپاره ملونه راوګرزوله مګر کامیابه نه سو ، هغه خوا یې ایله کړه پر اصفهان یې مخ ور ونیوه.

اصفهان ته چي نژدې سو شاه دوه ایلچیان ور ولېږله هیله یې وکړه چي که دوی د چور او چپاو نه لاس ونیسي په بدله کي به یې پنځه لس زره تومنه ورکي.

له دې پېښي نه محمود وپوهېده چي ایرانیان بې سبکه دي او په زړو یې بېره ننوتلې ده ځکه یې په سفیرانو کي خیال ونه کی د کلتاد پر لور چي له اصفهانه دوه پرسخه لیري کلی دی روان سو او عسکر یې هورې واچول، څرنګه چي وپوهېده چي جګړه د ده او د شاه په منځ کي هم په دغه ځای کي پېښېږي د لښکر پر خوا او شا یې خندق پرې کی، په دې وخت کي ډېر مجوسیان چي د زرتشت په دین وه په دې هیله چي برى د محمود و خواته دی او دی به دوی د شیعه ګانو له ظلمه خلاص کي د محمود په لښکر ګډ سوه، د شاه په مغزو زښته بېره ننوتلې وه ځکه یې تول وزیران د مشورې دپاره راغونډ کړه په دې باب کي یې پوښتنه ترې نه وکړه، محمد قلیخان وزیر وویل که څه هم پښتانه زړه ور دي او د جګړې پر ډګر د کلکي پښې خاوندان دي بیا هم د قلاوو د فتح طاقت او قوت نه لري، نظریه دا ده چي موږ خپل عساکر د اصفهان په قلاوو ننباسو او مدافعه کوو په دې توګه به غلیم پښېمانه سي د قلا د فتح نه به مخ واړوي لکه په کرمان او یزد کي چي پېښه سوه بېرته به خپل وطن ته ولاړ سي، شاه دا وینا خوښه کړه.

د عربستان والي خان اهواز ولاړ سو په ډېر حمیت یې وویل دا خورا بې زړه توب او زښت بې سبکي ده څرنګه دې ته تن ورکو چي محمود د یو څو لړو مېړو پښتنو سره د ایران د شاهي دولت پایتخت محاصره کی زما فکر دا دی چي د دښمن پر مخ ور ووزو په داسي وخت کي چي دوی خملبدلي وي پر ورسو او ورسره په جګړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوخت سو.

دې نظرېږ د شاه د غيرت رګ پر ښور راووست پنځوس زره لښکر يې سره د شلو توپو د محمود په مقابله ولېږله، دواړه خواوې د کلتاد د کلي سره مخامخ سوه ښی او کيڼ او منځ د لښکر يې سره ترتيب کی، محمود پخپله پر فيل سپور سو، د لښکر پر خوا او شا ګرځېده، ياد د هغه مجد او شرف چي دوی په پخوانيو جګړو کي حاصل کړی و، ورته کاوه او ويل يې:-

که برې ومومئ د اصفهان ښهر ستاسو د زيار بدله ده، او که ماتې وکی وپوهېږئ چي له مرګه تېښته نسته، ستاسي او د وطن تر منځ زښته اوږده لار ده، نو د اجل زهر په ډېر فضيحت او ذلت چيښی، د محمود د عسکرو له ځايه تر کندهاره پوري پنځوس مزله لار وه د مخابرې وسيلې هم ټوله شلېدلې وې، د ښتنو څخه توپ نه و، سل زنبورکه يې درلوده، زنبورک لکه توپ داسي آله ده، پر اوښ يې بار کې د اوښ د شا نه ډزې کوي، ښتنو د زنبورک اوښان د لښکر تر شا چوک کړه ايرانيانو په جګړه پيل وکی، د دوی کيڼ د ښتنو پر کيڼ څپه وروړه، ښتنو ماتې وکړه تر شاه سوه څه غنيمت هم د ايرانيانو لاس ته ورغی.

وروسته د ايرانيانو ښی پر ښتنو حمله وکړه ښتنو دلته د جګړې د لوبو نه کار واخيست تر شا سوه د ايران سپرو د ښتانه لښکر غارت کی، د ايران لښکرو چي د ښتنو پر عسکر ګاه حمله وروړه، ښتانه پر دوې ډلې وو ېشل سوه د ايران د لښکرو پر مخ يې زنبورکونه ور خوشي کړه داسي يې سره ورژوله لکه د مني پاڼي.

په دې وخت کي امان الله خان ښتون د ايران د لښکر پر استربل حمله وروړه توپچيان يې ور مړه کړه، سمدلاسه يې د فير امر د ايران پر عساکرو ورکی، څومره وخت نه و تېر سوی چي د ايران لښکر ماتې وکړه، واړه خپل حربي لوازم او د جنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلې يې پښتنو ته په غنيمت پرې ښوولې، د ماتې خبر چې اصفهان ته ورسېده زړونه يې په لړزه سوه او شاه هولکي[16] سو، وزيران يې د مشورې دپاره راغونډ کړه ويې ويل:- زما فکر دا دی چې موږ له اصفهانه ووزو خزانې راسره بار کو، بل چيرته بيا لښکر سره غونډ کو د شا د خوا پر پښتنو ځپه وروړو، ريښې يې وکاږو.

محمد قليخان دا نظريه خوښه کړه مګر د عربستان والي په هغه سبب چې موږ يې وروسته وايو موافقت ونه کی او ويې ويل:-

د شاه سره دا وړ نه ده چې په يوه ماتې سره د هيواد پايتخت پرېږدي، ځکه دا د بې سپکی نخښه ده، او سربېره پر هغه اهالي د شاه څخه متنفر کوي، هغه و چې د مدافعې لوازم يې سره غونډ کړه، و محاصرې ته تيار کښېناسته، په دې حال کې محمود په خپلو چارو کې متردد و، ځو چې د عربستان د والي د تبعه وه خوا د مخصوصو جاسوسانو په ذريعه ده ته خبر راورسېده چې د ايرانيانو په زړو کې زښته درنه ببره لوېدلې ده.

له دې خبر نه د محمود زړه پوره سو لښکر يې د فرح آباد و لور ته ور وخوځاوه خرنګه چې هورې عسکر نه وه بې له کومې جګړې يې هغه ځای ونيوه وروسته تر استيلا يې پر جلفا چې په اصفهان کې د ارمنيانو د استوګې ځای و حمله وروړه، هغه يې هم ونياوه استېدونکو ته يې په دې شخړه کې لوی تاوانونه ورسېده.

وروسته يې د اصفهان د ښهر پر يوه برج حمله وروړه، د توپو او ټوپکو د زور نه بيرته پر شا سوه، سمدلاسه يې فکر وکړ چې دا پر شا کېده زموږ ببره د ايرانيانو د زړه باسي، زښته زيار يې وکښه چې هغه يې فتح کی. دوهمه ورځ يې د توريالیانو

---

[16] هولکي: وارخطا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په مرسته پر ځينو استحکاماتو حمله وروړه، داسي زړه ورتيا او رشادت يې وکاوه چي که احمد آغا چي يو د حرم له آغايانو څخه و، نه وای ښهر يې نيولی و. احمد آغا زړه وري وکړه پښنه يې کلکه ونجتله پښتانه يې پر شا کېدو ته ناچاره کړله. دي واقعې د محمود په زړه کي ببره واچوله روغي ته يې هڅه وکړه، په دې شرط چي د قندهار، کرمان او خراسان حکومت به د ده په اولاده کي ارثي وي او هم به شاه خپله لور ده ته سره د پنځوس زره تومنه ورکوي[17].

د عربستان والي چي د دې نه آګه سو محمود ته يې پټ ايلچي ولېږه او د روغي د غوښتلو په سبب يې پر ده ملامتي وويله، وصيت يې ورته وکی چي پښنه ټينګه لګوه، ځان بري ته تيار که دا يې هم ور ورسوله چي:- زه په مذهب کي ستا سره اشتراک او وحدت لرم مه ببربړه پښنه ونجته.

محمود چي له دې نه اګه سو بيرته پر ښور راغی، نورو لوبو ته يې پيل وکی، هغه دا وه چي واړه د اصفهان پر شاوخوا کلي ړنګ کي د خپلو لښکرو دپاره ذخيرې ترې نه راوباسي، څه چي پاته سي اور ورواچوي دا نقشه يې هم واچلوله

د کليو استېدونکي و ښهر ته وتښتېده، د ښهر واک درلوونکو خورا په خوشحالي دوی قبول کړه. ولي په اصله مسئله دوی خبر نه وه دا فکر يې وکړ چي د دوی په راتګ به زموږ شمېر د مدافعي دپاره ډېر سي، مګر د کاختې د پېښي فکر يې ونکړ، ولي د ښهر محاصره له يوې خوا نه پېښېدونکي وه.

پښتنو له بله لوره ځپه پر وړوړه، او پر يو کلک ځای يې برې ومونده، د هغه

---

[17] د کوټي چاپ په 52 مخ کي تر دې وروسته دا جمله "دا شرط د ايران پاچا قبول نه کړای سوای" اضافه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استحکام ساتونکي کوچيان[18] وه، په چينن د شرابو اختـه او د سده وتلي وه، پښتانه په دې ځای کي پر يوه پله ور تېر سوه، ځيني ځايونه يې ونيوله، پښتنو وارورېده چي ايرانيانو ذخيرې د ځانه سره اخيستي دي، ښهر ته يې ورېي، ځان يې پر پېښ کی تولـه يې ترې يوورېې، پخوا تر هغه چي خپلي چونۍ ته ورسيږي لـه يوه کوچني کلي څخه يو کام پر رااووت ذخيرې يې بيرته ترې نه واخيستې، د محمود اکا يې سره د وروره او د اکا له زويه بنديان او قتل کړه[19]، شاه امر وکی چي نه دي قتل کېږي، او محمود يې وغوښت مګر پخوا تر رسېدو د امر د قتل موضوع ختم سوې وه. محمود چي دا خبر واورېده په بدله کي يې د ايران اسيران مړه کړه و محاصرې ته يې ځان ښه چمتو کی، د تګ راتګ او مخابرې لارې يې سره پرې کړې. په دې حال کي يوه له واکدارانو څخه د ايران له شاه نه غوښتنه وکړه چي دی دې د مدافعت په قيادت وټاکه سي، دی به پښتانه د ايران د شاوخوا څخه طګرد کی، مګر د عربستان والي خان اهواز په ډول د چمو شاه له قبوله څخه د دې غوښتو منع کی.

څرنګه چي د محاصرې مده اوږده سوه، نرخونه لوړ غورځېده، د کاختۍ نخښې ښکاره سوې، شاه بې له دې چي خپل زوی شاه طهماسپ وليعهد د ايران و نورو ښارو ته ولېږي او اهالي دې د پايتخت د خلاصېدو او د پښتنو د جګړې د پاره راوبولي، بله چاره ونه موندله، دا بلنه د اهاليو له خوا ونه منله سوه. زحمت او تکليف ورځ په ورځ پر خلقو ډېرېده ځکه واړه د شاه حضور ته ولاړه کلکه هيله يې وکړه چي د پښتنو په جګړه کي ملګرتيا وکي، او ځان له لوږې او کاختۍ نه خلاص

---

[18] په کوټه چاپ کي: "ګورجستاني محافظان" ليکلي دي.

[19] دلته يوه جمله له ژباړونکي څخه پاته سوې ده. په کوټه چاپ کي تر "قتل کړه" وروسته راغلي دي: "محمود له شاه ايران څخه غوښتنه کړې وه چي دا خلګ بايد چي ونه وژل سي. که څه هم ... ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي، په تېره چي وا يې روبېده[20] چي په نزدو ورځو کي دوی ته د خوراک ذخيره راځي، د ارګ پر شاوخوا راغونډ سوه، او چيغي يې وهلې چي شاه دي د جګړې ډګر ته ووزي، نه چي راټولنکي ذخيره د پښتنو په لاس کنبېوزي، او د ښهر وګړي د کاختيې واري (قربان) سي.

د دي غوښتني ځواب شاه و صبا ته واچاوه مګر اهاليو لاس د غوښتني نه واخيسته خورا کلک ودرېده تر څو چي شاه زښته تنګ سو، خادمانو ته يې امر وکی چي ډزي پر وکي، چي اهالي وبېربېږي بېرته ولاړ سي، د شاه د دي چاري نه د اهاليو زړونه ډېر ملول سوه، که احمد آغا ، چي د مخه يې نوم اخيست سوی دی، نه وای راوتلی او د وګړو زړونه يې بېرته لاس ته نه وای راوستلي نزدې وه چي د شاه پر مېنه دي شپه ور وړي.له ارګه چي راوګرځېده يوې ډلي د زړه ورانو ښخه د لښکرو ټولې سره وکړه، يو ناځاپه شپه يې پر پښتنو ور وړه څو چي ځيني استحکامات يې هم ترينه ونيوه. مګر هغه ډله چي د خان اهواز تر امر لاندي وه قصداً يې پر شا کېدو ته پيل وکی، احمدآغا چي دا وليده او ور په ولګېده خپلو عسکرو ته يې امر وکی چي د خان اهواز پر ټولې ډزي وکي.

څرنګه چي جګړه په منځ کي د عسکرو پيدا سوه، يو د بله په غاړه کي سره ولوېده، پښتنو دا فرصت غنيمت وشمېره حمله يې وکړه دوی يې مات کړه، په دې وخت کي احمد آغا شاه ته ورغی ويې ويل چي لوی سبب د ماتي زموږ خان اهواز دی، ولي دی د محمود سره په مذهب کي يو دی، که دی زموږ په لښکر کي نه وای په لمړي ځل به مو پښتنو ته ماتې ورکړې وای.

له بلي خوا خان اهواز هم د قلا ساتونکي سره وپونځوله[21] چي شاه ته عريضه وکي

---

[20] وا يې روبېده = وايې ورېده.

[21] وپونځوله: ولمسول، تحريک يې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد آغا له رياسته ولاړ کي، احمد آغا چي دا وليده د زهرو ګوټ يې پر سر پورته کی ځان يې وواژه.

پښتنو چي دا واروېده زښت خوشحاله سوه او د اصفهان په اهاليو کي ډېر اضطراب پېښ سو شاه ناچاره سو محمود ته يې ايلچي ولېږه پر هغه پخواني شرطونو يې روغه ومنله، محمود ځواب ورکی، شاه اوس د هيڅ شي خاوند نه دی، چي ماته يې راکي، بلکه هر هغه څه چي د ده په لاس کي دي زما دي.

د دې شخړو په منځ کي ملک محمود د سجستان حاکم سره وځوښېده، د لس زرو لښکرو سره مخ پر اصفهان ور وخوزېده، د اصفهان د اهاليو په ځان کي نوی روح و پوښنځېده، د هيلي واښ ته يې لاس واچاوه.

محمود چي له حقيقته خبر سو د سجستان حاکم ته يې خبر ورکی چي له خپلي دې هوډې څخه وګرزي، د خراسان او سجستان ولايتونه ستا دي، چي ته او ستا زُريه[22] مستقله حکمراني پکښي ولري، د حاکم سترګي دې رشوت ور وترلي هغه خوا يې پربښووه مخ يې د هغو ولاياتو پر لور چي محمود ورمنلي وه راوګرزاوه، د اصفهان د وګړو د هيلي واښ وشلېده، د خلاصېدو لاري د هري خوا پر وترلي سوې، قاختي هم هر ګړی ډېرېده، تر داسي څکله[23]، چي په خوړلو يې د هغو حيوانانو پيل وکی چي غوښي يې حرامي دي، لکه مردار هډي[24]، پيشياني او سپي، او وروسته وروسته يې د مړو سړو غوښي هم خوړلې، وګړي له لوږې په لارو کي مړه کېده.

---

[22] زُريه: اولاده.

[23] تر داسي څکله: تر داسي اندازي.

[24] مردارهډی: مجازاً د (خره) په معنا راوړل کېږي. (مرتب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زاینده رود واله د مرو په لاښو ډکه سوه، تر داسي حده چي د لاښو د ډېرښته او به پر بل حال واوښتي د هیچا د اوبو چښن ته زړه نه کېده.

خبره چي دې حال ته ورسېده پر 21مه نېټه د اکتوبر 1722 عیسوي سم له 1153 هجري وه چي سلطان حسین د آهنګر لباس[25] واغوست د ټولو واک درلوونکو سره د اصفهان په کوڅو کي ګرزېده، او له هغو مصیبتونو څخه چي د ده د پاچهۍ په وخت کي پر ملک او ملت اوربدلي وه په وټ وټ یې ژړله ویله یې:-

"دا ټوله د ناصحینو د خیانته او د مشرانو له بده دیانته راپېښي دي و بس" او وګړو ته یې دا برېښوولە چي دی هوډه لري چي تاج او تخت دي و پښتنو ته ور پرېږدي.
وګړو چي دا ژړاند حالت د ده ولید خپل دردونه او مصیبتونه یې هېر سوه تر سترګو یې په شوراوو[26] اوښکي را ایله سوې، دا ټوله بدله د غفلت او خوب ده او ډوبوالی په شهواتو کي او رخي کښل[27] د هغه کسانو و خدمت ته د لوړو مصالحو چي په جنس او مرام کي ضدیت لري په تېره بیا د جګړې په وخت کي.

په دا بله ورځ یې د سپارلو لیک ولیکه د واړو لویانو او مشرانو په لاسلیک یې ورساوه په درویشتمه ورځ د نومورې میاشتي[28] سلطان حسین سره له ټولو مشرانو او لویانو او درې سوه سپرو سره ورغله چي د هغه په مانۍ ورننواته،)محمود(د خپل ځایه ونه ښورېده، دوی چي د سالون منځ ته ورغله وروسته شاه د پاچهۍ خول له خپله سره ویوست محمود یې مخاطب کړ وېي ویل:-

---

[25] په کوټه چاپ کي: "ماتمي پوشاک" راغلی دئ.
[26] په شوراوو: په لپو لپو، په شورهاري.
[27] رخي کښل: کشول، بیول (لس زره لغتونه).
[28] په کوټه چاپ کي: "11 محرم 1135 هـ، اکتوبر 1172" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای زویه ! ښبتن زما ناسته د ایران پر تخت نوره نه ده مقدر کړې اوس ته ډېر مستحق باله کیږې.

محمود ځواب ورکی: ان الله یعطی الملک من یشاء و ینزعه ممن یشاء. شاهي خول یې وا خیست په خپله بګړۍ کې یې وواهه، د ده سره یې د لاس روغبړ وکی، شاه په هغه تولۍ کي خپله لور د ده ته په نکاح کړه.

په دوهمه ورځ محمود د اصفهان ښهر ته ور ننووت د سلام رسم ادا کړه سو، لویان او واک درلوونکي د ده مخي ته ورغله او د ده پاچهي یې ومنله، محمود چې د اصفهان پر تخت او کرسۍ ټینګ سو ډېر زیار یې وکښه چې خلق د کاختۍ د توره تمه خلاص کي او د وګړو مات زړونه ور سکنده[29] کي په دې سره وګړو ده ته هڅه وکړه. ده هر منصب درلوونکی پر خپل پخواني منصب پرېښووه له هره یوه سره یې یو پښتون وټاکه چې د سلطنت چاري زده کړي او سم له لاسه د سلطنت د چارو انضباط سبب د اطمینان هم وي[30].

وروسته یې امان الله خان د شپږو زرو لښکرو سره د قزوین د ښهر د فتح د پاره ولېږه، ده په لار کي د قم او قاشان ښارونه هم ونیوله او بې له هیڅ راز ممانعته د قزوین په ښهر ننووت، د قزوین وګړي خورا کلک غښتلي او ډېری وه دا یې نه خوښوله چې هغه چاته چې د دوی څخه په مذهب کي بېل وي ضررخي کاږي.

---

[29] سکنده: تسکین، آرام.

[30] تر دې مطلب وروسته د کوټې په چاپ کي دا سې لیکل سوي دي: "کومو خلګو چې د ایران له پاچا سره خیانت کړی وه، او د جنګ په دوران کښې یې له ده سره خیانت کړی وه، د خان اهواز پرته نور ټول یې مړه کړل، د خان اهواز ټول مال او اسباب یې ضبط کړ، ډېر ذلیل او رسوا یې کړ، لاکن مړ یې نه کړه، ممکن دی چې له ده سره د جان بخښنې عهد کړ سوی و."

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته وروسته يې ځيني تېري د پښتنو ځخه وليده، سره غوندېه سوه او له هره لوره يې پر پښتنو حمله ورووړه، څرنګه چي هغه قلا ته چي حاکم پکښي استېده نژدې ورسېده، امان الله خان د فتنې د اور وژلو د پاره پر راووت او زخمي سو. هغه و چي اهاليو برى وموندو پښتنو وروسته چي يو زر مېره يې واري کړه مخ يې و تښتي ته کښېښو 1136 کال.

پښتنو د تښتي لار وهله چي د محمود د اکا زوى اشرف د درو سوو پښتنو سره بېل د کندهار لار يې ونيوه د قزوين تر شخړو وروسته د خنسار او نورو ښارو وګړي ولاړ سوه د قزوين لوبه يې د پښتنو سره رانوې کړه، ټوله پښتانه د اصفهان په ښهر کي کوترم سوه.

محمود چي دا حال وليد خيال يې وکی چي د اصفهان وګړي يقيناً هغه چاري چي بل د دوی سره کړي دي، دوی به يې د ده سره وکي ځکه يې حيله غوښته چي ټوله د حکومت ليري مستخدمين او پاته د قلا ساتونکي او هغه عسکر چي د شاه سره يو ځای وه قتل کي، واړه وګړي يې د ښاره وايستله تر داسي حده چي د ښهر ځخه يوه کنډواله جوړه سوه.

محمود وليده چي د پاچهۍ شالوده داسي ښه نه ده، ځيني وګړي د کردي کامو چي سني وه او په رجزين[31] کي استېده راوبلله. اکراد[32] چي راغوند سوله او د کندهار مرسته راورسګېده يوه ډله د عسکرو يې د جلبايګان خنسار[33] او کاشان[34] و لور ته ولېږله او هغه ځايونه يې ونيول.

---

[31] په کوټه چاپ کي: "درجزين" دئ.
[32] اکراد = کردان (د کرد جمع).
[33] په کوټه چاپ کي (خوانسار) دئ.
[34] په کوټه چاپ کي: "(شاقان) دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجوسی نصرالله يې چې په کرمان کې د ده سره يو ځای سوی و، شېراز او نورو ځايونو ته چې د فارس د خليج پر غاړه پراته وه و استاوه نوموړي نصرالله هغه ځايونه پرله پسې ونيوله مګر شېراز چې د هغه په محاصره کې يې تېر واخيست مړ سو. د ده تر تېر وروسته د عسکرو مشرتوب د زبردست خان پښتانه په لاس کې ولوېده.

د محاصرې په وخت کې د قلا دننه وګړي له ډېري لوږې مړه کېده، ښهر په زښته زيږه او بده ورځ خلاص کړه سو، دی ښهر ته ور ننووت هغه ګړی يې امر وکی چې د غلې محتکرين دي مړه کړه سي تر داسې ځايه چې ځيني ګدامو ته چې ور ورسګېده محتکرين يې په خپلو ګدامو کې ځوړند کړه تر هغه چې د لوږې مړه سوه.

د شېراز تر فتحې وروسته د محمود هوډ نوی سو او په پلو کې يې نوی قوت وپونځېده د پرش زره لښکر يې سره غونډ کی او د کوه کيلويه پر لور چې دريې درجې د اصفهان د جنوب و خواته پروت دی وخوزاوه هغه کامونه چې په لار کې پراته وه د دوی د لښکرو پر مخ را ولاړ سوه ښه يې وشکوله، زوبل يې کړه.

نابېره يې په لښکر کې د بدې هوا او کرغېړن والي د استوګنې د ځای د له امله د مړيني ناجوړې پېښه سوه، حتّی چې پر ده په خپله هم اثر وسو، ځکه نا اميده سو راوګرځېده په شپه کې په اصفهان ننووت، همدغه رنګه يې د ګز په ښهر کې ماتې وکړه د لښکرو لو ډله يې تلف سوه، څو چې واقعه موجب د نفرت د پښتنو د زړه وګرځېده دی يې ناچاره کی چې اشرف د کندهاره راوغواړي او د ده وليعهد يې کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د محمود پر دماغ د وسوسې لښکرو تاړاک وروی (وروړی) غوښته يې چي په ګوښه کي کښېني مرسته وغواړي. دا د شرقينو عادت دی چي هغه وخت چي د خپل غفلت له لامله بې سبکه سي مخ پر هلاکت ځي، له ظاهري اسبابو نه چي ښتن تعالی د بري او مقصد موندلو دپاره پيدا کړي دي، ځان ټول کي مخ د باطني اسرارو مرستي ته ورګرزوي. د غوښو خوړل پرېږدي ګوښه غوره کي، او دا د صنم پرستو[35] هندیانو عادت دی چي په دولسمه هجري صدۍ کي په مسلمانانو کي څرګند سوی دی. چي د عالم غيبه يي و ظاهري دنيا ته مخ راوګرزاوه او له پټي دنيا نه لخي ته راورسګېده، وسواس او سوظن يې په دماغ کي ډېر سو، تر داسي ځايه چي په اروېده د يوه خبر چي هيڅ حقيقت يې نه درلود د صفوي پاچهانو د اولادې څخه يې نهه دېرش مېړه مړه کړه، دا وسواس تل د ده سره و، چي لېونی يې کی. ملا حزين ويلي دي چي د ده لېونتوب و داسي حال ته ورسېده چي خپلي غوښي يې په غاښو شکولې.

د مير محمود د لېونتوب په وخت کي پښتنو واروېده چي شاه طهماسب د دوی د غارت دپاره په تياري بوخت دی، ناچاره سوه چي اشرف د محمود په ژوند کي د پاچهۍ پر تخت کښېنوي مګر اشرف نتهه وکړه چي تر هغو څو محمود د ده د پلار مير عبدالله په قصاص نه دی واژه سوی، دی به پر تخت کښېنني. هغه و چي په 1138 هجري کال کي يې محمود وواژه او سر يې اشرف ته حاضر کړ اشرف وروسته پاچهي ومنله او د حکومت واښ يې په لاس کي ونيوه.

محمود اوه ويشت کلنی مړ دی، او د پاچهۍ موده يې درې کاله وه.

اشرف هغه چاري چي محمود د خپل ژوندانه په وروسته توک کي کړي وې

---

[35] صنم پرست: بت پرست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغندلې او د عامو په حضور کې يې بد پر ويل، د اهاليو د خوښې او د دوی د زړه د ساتنې دپاره يې د پاچهۍ خول واخيست د شاه حسين و مخ ته يې کښېښو او ډېرې جګړې[36] او زښته ټينګار يې وکړ چې هغه يې پر سر کې.

مګر شاه قبوله نه کړه په خپل لاس يې خول واخيست د اشرف پر سر يې کښېښو ويې ويل:-

ما عزلت پر عزت غوره کړی دی خپله دوهمه لور يې ده ته په نکاح ورکړه. اشرف هوډ وکړ چې پر شاه طهماسب يو چم راوباسي، ليک يې ورته وليکه دا يې ښکاره کړه. دا هاړو دوړ[37] چې په ايران کې لوېدلی دی د پردو غليمانو لاس هيواد ته را اوړېد سو، راځئ چې سره يو سو روغه وکو د غليمانو د ريښو د کښو دپاره يو له بله مرسته وکو.

د اشرف د دربار ځينې واک درلوونکي خبر سوه پټ يې شاه طهماسب ته خبر ورکی او دی يې وبېراوه چې د اشرف پر وينا برېوسه ونه کې او ورسره ملګری نه سې.

اشرف چې له دې چارو خبر سو، د ايران پاته اولياء چې د مير محمود له توري نه بچ سوي وه له دې سببه چې د ده د دښمن سره مراسله او مکاتبه لري تر توري تېر کړه.

د محمود تر مړيني لږ وروسته عثماني سلطان د روس د پطر کبير سره معاهده لاسليک کړه چې هغه د ايران (هغه برخي) چې د پښتنو په لاس کې نه دی سره ووېشي، او پښتانه له هغه ځايو نه چې نيولي يې دي وباسي، او که شاه طهماسب دا معاهده ومني و ده ته يې وسپاري.

---

[36] جګړې: زارۍ.
[37] هاړودوړ: اړودوړ، اله ګوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه اشرف چي د حکومت وابن په لاس کي ونياوه قسطنطنيې ته يې سفير ولېږه د هغه ځای د علماوو سره يې خبري اتري وکړې چي سلطان لره نه ښايي د نصراني پاچا سره د سني مسلم سلطنت د ړيښو په کښو کي معاهده وکي، که څه هم په دې چاره کي علماء ورسره مله سوه، مګر وزيرانو علماوو ته دليل وړاندي کی ويې ويل: عثماني سلطان د مومنانو امير او خليفه د رسول د رب العلمين او د څښتن تعالی سيوری دی پر مځکه، هر څوک چي د ده امر ته غاړه کوږنګه[38] نه کي او خطبه د ده پر نامه ونه لولي او خراج ده ته ور نه کي د دين غليم دی، د هغوی سره جګړه د نصاری تر جهاد افضله ده.

علماء له دې دليله څخه چي له نفساني اغراضو څخه و، پټه خوله سوه، سفير نا اميده سو بيرته را رهي سو احمد باشا ته چي پر مراغه او قزوين يې تسلط درلود حکم وکړه سو چي لښکر د اصفهان پر لور ور ولاړ کي، اشرف چي دا واروېده اور يې و کلو ته واچاوه لښکر يې سره غونډ کی مخ پر عثماني لښکرو وخوزېده، د اصفهان څخه پنځلس فرسخه ليري لومړی له دوو زرو مخ لښکرو سره د هغو ونښت، او جګړه يې له استربله د هغه شروع کړه ترکانو چي دا خبر واروېده په زړو يې روي ننوته ځکه احمد باشا حکم وکړ چي لښکر دي ودرېږي امر يې وکی چي پر خوا و شا دې خندق پرې کړه سي.

په دې وخت کي اشرف ځيني وګړي په پټه د پاره د دې چي د کرديانو زړونه لاس ته راوړي او د ده دوستۍ ته ميل پيدا کي وخوزوله په عثماني لښکر کي يې دا څرګنده کړه چي دا اوسنۍ جګړه پر ضد د حنفي مذهب ده، بلکه ډله علماء يې په ښکاره و احمد باشا ته ولېږله چي د ده خاطر امن و سلام ته مائل او د صلح او صلاح برکت او ښېګڼي ده ته وړاندي کي احمد باشا دې وينا ته ته اعتبار ور نکی،

(38) کوږنګه: ټيټه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امر يې وکی چې لښکر ورو پاڅوئ. د احمد باشا لښکر شپېته زره مېره، او يا توپه وه، په مقابل کې اشرف شل زره مېره، څلوېښت زنبورکه درلوده.

چې دواړې خواوې سره مخامخ سوې، عثمانيانو خورا مدهشه ماتې وکړه، دوولس زره لښکر يې و مرګ ته وسپاره، ټوله د جګړې وسله يې و غليم ته پرې ښووه، پخپله احمد باشا و کرمان شاه ته وتښتېده له دې بيرې چې اشرف په دې پسې دی هلته هم ونه څنډېده بغداد ته ولاړ.

اشرف د عثمانيانو د زړه د لاس راوړو د پاره دا ښه موقع وليده احمد باشا ته يې ليک واستاوه پکښې ښکاره يې کړه چې د مسلمانانو په مالو کښې تصرف زه خوښ نلرم يو امين او خپل د بړوسې سړی راولېږه چې پرته د حربي وسلو نور واړه ستاسو شيان ور وسپارم.

همدغه وخت کې ټوله عثماني بنديان چې له ده څخه وه ايله يې کړه دې چارې دی په ښه سيرت او غوره سلوک په عثمانيانو کې ځرګند کی، ناچاره سوه چې د ده سره روغه وکي او د ايران په پاچهي يې وپېژني، او اشرف د زړه عثماني سلطان د خدای سيوری په ارمينو کې ومنی.

دې حوادثو څه اشکالات پېښ کړل لومړی دا چې:-

د محمود ورور په کندهار کې د استقلال ډول ودرباوه، په غلجو کې يې نفاق او شقاق واچاوه پر شاه اشرف يې د مرستې رسېده وشلول.

دوهم ملک محمود سجستاني ځان پاچا ځرګند کی د خراسان پر ډېرو ښارو يې لاس وموندہ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم نادر چي په هوډه او زړه وري مشهور و د شاه طهماسپه سره يې لاس يو كى او د استراباد په ښهر كي يې د ده د لښكر مشرتوب ونياوه.

د دې اشكالاتو په منځ كي شاه اشرف هوډه وكړه چي د يزد ښهر ونيسي او ويې هم نيوه، وروسته يې عثماني سلطنت ته سفير ولېږه چي د عثماني رجالو د خوا په ډېر عزت استقبال سو.

شاه اشرف دا واقعه د ځان دپاره د اقبال فاتحه وبلله، مګر خوشحالي يې ځومره اوږده نه سوه، ځرنګه چي خبر سو چي نادر د طهماسپ له خوا لښكر سره غونډ كړى او پاځولى يې دى چي مشهد او هرات د ابداليانو پښتنو د لاسه وباسي، هغه و چي نادر هغه ځايونه ونيوله او ځان يې هورې ټينګ كى.

شاه اشرف ډېر مضطرب سو زيار يې وكښه، د ېرش زره لښكر يې غونډ كى او د خراسان پر لور يې وخوزاوه دامغان ته نزدې د نادر د عسكرو سره مخامخ سوه، هلته يې امر وكى چي پښتانه او عسكر دې يو ځاى سي، د ښهر په شمال كي مورچه خوار ته نزدې يې خندق پرې كى ټينګ او كلك ځايونه يې جوړ كړه.

نادر د ده لار پسې ونيوه په لار كي نور ايرانيان ورسره مله سوه د عسكرو شمېر ډېر سو ځو چي د اشرف و چونۍ ته ورسېده، سره له دې چي د اشرف استحكامات يې زښته كلك وليده بيا يې هم امر پر حمله وركى، پښتنو په دې هاړ ودوړ كي زښته زړه وري او خورا كلك همت وكى، ځرنګه چي د غليم لښكر زښته ډېر و پر دوى يې برى وموندى ځلور زره توريالي او جنګالي پښتانه په قتل ورسېده، دوى ناچاره سوه اصفهان ته پر شا سوه، او په هغه ځاى كي يې هم ډېره پاتي نامكنه وبلله، شپه يې هلته تېره كړه باروبونه يې سره وتړله دمخه تر لمر ختو پر شېراز وپاځېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وایي چي اشرف دمخه د ښهر تر پرېښوو بدبخته سلطان حسین د عدم کندي لېږلی و، څو میاشتي وروسته نادر د طهماسپ په امر سره عسکر د شیراز پر لور وخوزاوه او د مات زړګي پښتنو سره چي پر شا او خوا د اصطخر غونډ سوي وه مخامخ سوه چي وروسته تر یوي جګړې وپاشل سوه او اشرف خان و شیراز ته پر شا سو.

څرنګه چي وپوهېده چي د خلاصېدو لار پر تړلې ده د دوو سوو سپرو سره د ښاره ووت د کندهار لاره یې ونیوه. پښتانه سره له خپلو غټانو چي شمېر یې شل زره ته رسېده سره وپاشل سوه.
د کندهار په لار کي یې ډېر زحمتونه ولیده، آزوقه یې نه درلوده ایرانیانو او نورو کامو یرغلونه پر راوړه ډېر ځني مړه سوه څو مېړو ځان سلامت ویوست. شاه اشرف په داسي حال کي چي د کامو سره په جګړه اخته و بلوچستان ته ورسېده، د بلوچستان اهالي هم په جګړه ورسره ولاړ سوه تر داسي حده چي پرته بې دوو کسو داشرف سره څوک نه سوه پاته وروسته عبدالله خان بلوڅ[39] پر ده پیښ سو، دی یې وپېژانده سر یې ورپرې کی سره له یوې داني الماسه چي له ده څخه و د شاه طهماسپ حضور ته یې وړاندي کی. دا واقعه په 1142 کال کي پېښه سوې ده.

شاه اشرف په پښتنو کي په ښو خویو او غوره اخلاقو څرګند و، ایرانیان هم دی تر محمود ښه بولي، په ایران کي د پښتنو پاچهي اوه کاله اوږده سوه په دې زمانه کي ایرانیانو په جګړو کي دوه ملیونه خپل نفوس د مرګ ومنګلو ته سپارلی دی. څه وخت چي نادر د ایران پر تخت پښه کښېښووه، او د صفویه وو د لاسه یې ویوست اتیا زره لښکر یې تیار او د کندهار پر لور یې ولاړ کی، چي کندهار ته ورسېده هغه یې خورا محکم ولیده ولي چي کندهار د قیطول غره پر اړخ پروت دی او په

---

[39] په کوټه چاپ کي: "د عبدالله خان بلوڅ له یوه زویه "لیکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل د نيمي دائرې پر هغه راګرزېدلی دی، او له هغه خوا بيا چې غر نه دی پر را څرخېدلی کلک او محکم برجونه يې درلوده نادر ناچار سو چې د محاصرې د پاره بل ښهر و يوې خواته واچوي بشپړ يو کال يې ښهر په محاصره کې وا چاوه څرنګه چې د پښتنو سره ثوري زښته ډېر وه ويې نه سوای نيولای هغه و چې هجوم يې پر محاصره غوره کی وروسته تر څو حملو يې ځيني برجونه ونيوله، توپونه يې پر کښېښوده، خولې يې پر ښهر وروګرزولې، داسي اور يې پر ښهر بل کی چې وګړو بې ځان سپارلو بله لاره ونه موندله.

دروازې يې وپرانيتلې د نادر لښکر ښهر ته ننووت د دوی د ورننووتو څخه لږ زيان هم د ښهر وګړو ته ونه رسېده څرنګه چې نادر دا پر ځان لازمه ګڼلې وه چې کـه دی پاچا سي رفض به دفع کي او د اصحابو د تراضي[40] مرسته به وکي.

هغه وخت ته ايرانيانو دی خپلي پاچهۍ ته رابللی و ده ننه کړې وه ويلي يې وه: زه تر هغه وخته پاچهي نـه کـوم څو تـاسي رفض پرېږدئ او د صحابه وه څخه خوښي کـوی دوی دا منلې وه وروسـته ده پـاچهي قبولـه کـړې وه. وروسـته يـې و عثمـاني دولت ته وليکل چې ايرانيانو د صحابه وه د ښکنځلو څخه لاس اخيستی او له هغو څخه خوښي کوي مګر جعفري مذهب چې اهل سنت يې غوره مذهب بولي هيله لـرم چې حکومت اجازه وکي لکه نور مذهبونه چې امام لري جعفريـون[41] هم خپـل امـام ودروي.

شيخ الاسلام دا ونه منله او دولت يې هم پـه نه منلو ولتـاوه. پښتـانه د اشرف تر مړيني وروسته د نادر د وفات تر وخته د ايران تر پاچهي لاندي پاته سوه.

---

[40] ښايي مراد يې د اصحابو له نامه سره د (رضي الله تعالی عنه) ويـل وي. تراضي پـه لغت کي "خوشاله کېدو، راضي کېدو " ته وايي.
[41] د جعفريه مذهب پيروان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نادر په 1161 کال وفات سو سدوزی ابدالي احمد خان چي د نادر په لښکرو کي میشت و د پښتنو او اربکو په اوږه سره یې یو زلیلانده[42] یرغل پر ایرانیانو وروی وروسته یې زښته په یوه کړندۍ ورځ مخ پر کندهار ونیوه هغه یې ونیاوه څه خراج چي د کابل او سند د ښارو د کندهار د لاري د نادرشاه حضور ته وړه کېده لاس ته یې راووست خپل ځان یې ښه مروچه کی د استقلال ادعا یې وکړه ځان ته یې د شاه لقب کښېښو او خپل قام یې ابدالي درانی وباله.

وروسته یې د هرات، مشهد ، سجستان او د خراسان پر نورو ښارو لښکر وپاخاوه هغه واړه ښارونه یې ونیوله که یې څه هم کولای سوای چي بشپړه د ایران هیواد تر خپله سلطه لاندي کي، مګر له دې سببه چي د پښتنو زړونه له پخوانیو اوضاعو نه مات وه او هم یې مذهب چي سبب یې نادرشاه و تغیر موندلی و د احمدشاه زړه په پوره نه و ، پرې یې ښووه، وپوهېده چي نیول د هغو هیوادو ګټه نه لري، لومړی یې انتظام د دننه لازم وګاڼه او په رشتیا خلاصېده د خپل ملت یې له پردي تسلطه څخه حتمي وبلل. ځیني د خراسان ښارونه یې د نادرشاه زوی ته د پلار د حقوقو له امله ور پرېښووه او سربېره پر هغه یې ساتنه د هغو هم پر ځان کښېښووه.

چي په خپل هیواد کي یې پښه ښه ونجتله شپږ ځله یې د هندوستان پر لور لښکر وخوزاوه او هر وار یې بری وموندہ په تېره بیا د پاني پت په دښت کي چي د دهلي و ښهر ته ور څرمه دی.

دا شخړه د بت پرسته مرهټه و سره پېښه سوې ده د مرهټه زښته غټان د هند تیمګوري پاچهانو مات کړي وه اوس یې دا هوډ درلوده چي د مسلمانانو د لاسه پاچهي وباسي په دې شخړه کي د مرهټه وه لښکر اتیا زره مېړه او د احمدشاه د

---

[42] زلیلانده: ناڅاپه، چټک.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکرو شمېر و شپېته زره ته رسېګده چي نیم د هغو پښتانه وه او د احمدشاه زړه په پوره و.

احمدشاه په دې جګړه کي مرهټه وه ته داسي کلکه ماتې ورکړه چي نه یوازي یې دوی هغه وخت د پښو واچوله بلکه دې پېښې د دوی د وروستنیو بریو لار هم وتړله.

دې بري د احمدشاه ښه نوم په هند کي خرګند کی او د ده فتوحات یې په نور هند کي هم تائید کړه. څرنګه چي نور ځایونه یې هم لکه پنجاب، کشمیر، سند او نور شاوخوا د هغه یې ونیوله. وروسته یې پر بلوچستان، بلخ او نورو نقاطو لاس وموندہ په دې سبب نورو غټو امراوو هم غاړې ده ته کوږنګې[43] کړې هغه و چي دی د هوښیارۍ او ښه تدبیر له لامله د خورا ارت هیواد خاوند سو. که څه یې هم د ملک وګړي بډایان وه ولې بیا هم د حکومت مالیاتي حالت فقر باله کېده، د کابل او کندهار خراج د قامو غټانو ته ورکول کېده چي په بدله کي یې پرته بې اطاعته او لښکر ترې نه جوړول بله هیله ترې نه کېده.

دا لوی او نامتو پاچا لکه دمخه چي مو وویل د (سدوزو) له قامه و، پښتنو دوی ته خورا په درنه سترګه کتله او عقیده یې پر درلوده، سربېره پر دې احمد شاه یو زړه ور، هوښیار او د کلکي هوډي، علم و حکمته، ښو خویو، پاک نفس خاوند و پر ضعیفو یې د شفقت سترګه درلوده د رعیت اصلاح ته یې په ژوره کتنه کتله.

هم له دې لامله د ده میني د واړو رعیتو په زړو کي له هر جنسه چي وه په تېره بیا د پښتنو په زړو کي ځای نیولی و، دی یې د څښتن تعالی (ج) له مقربینو او د پښتنو

---

[43] کوږنګي: ټیټې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلار باله ځکه يې پر ده د بابا لقب ايښی و ، چي تر ننه پوري په هغه نامه ځرګند دی او احمدشاه بابا يې بولي.

د ملک او پاچهۍ ريښه يې خورا مروجه کړې وه مګر د مروجتوب سبب يوازې د ده د حکمت او تدبير نتيجه وه ځرنګه چي وروسته تر ده د ده په څېر څوک نه و ، تر وفات وروسته يې خود ملک خورا هولکې او کړغېړنه ورځ وموندله.

د ده وفات په 1185 کال کې پېښ سوی دی او ځينو ويلي دي چي په 1187 کال کې چي له عمر يې پنځوس تېر سوي وه پېښ سوی دی[44]. په دې وخت کې د ده زوی تيمور په هرات کې چي د پلار له وفاته يې واورېده علماء، مشران و غټان د لښکر يې را غونډ کړه خطاباً يې وويل:- "پلار زه په خپل ژوند کي د ځان وليعهد ټاکلی وم مګر وزير يې د ځکندن پر وخت دی واړاوه سليمان يې زما پر ځای په ده وليعهد وټاکه، لکه چي اوس د پاچهۍ ډول په کندهار کې د ده په نامه وهل کېږي ځان يې مروج کړی دی په تاسي کي څوک سته چي زما سره مرسته وکي څو له هغه مغتصبه څخه خپل حق واخلم".

حاضرينو دا ومنله او په لوړ آواز سره يې وويله: لو برخه زموږ له تا سره مله يو زموږ اختيار ستا په لاس دی ستا د غزم او مقصد چلولو د پاره موږ واړه حاضر يو.

وروسته يې د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کې تولنه وکړه مشهور عالم شيخ يحيی[45] د پاچهۍ توره په غاړه ور وځړوله ټولو پښتنو غاړه ورته کېښوده کړه تر څو

---

[44] لوی احمدشاه بابا د 1186 هـ ق کال د لومړۍ خور (ربيع الاول) په دوهمه د پنجشنبي په ورځ (3 جون 1772ع) د کندهار په توبه کې وفات سو ، (مرتب).

[45] خليفه مير يحيی قتالي (1192 مړ) په هرات کې د چشتيه طريقې لوی مرشد او ستر عالم و ، (مزارات هرات 152 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مرسته وکړه چې پر وورور يې برى ومونده. وورور يې ونيوه په قفس کې يې واچاوه بندي يې کى څو چې د تېمور د پاچهۍ تر پايه په بند کې پاته او په 1233 کال هوري مړ سو.

بيا يې نو هوډه وکړه چې د پلار وزير قتل کې چې د ده په خلع کې يې زيار کښلى و، وروسته يې مخ پر هند او کشمير لښکر وروړلاړکى چې د هغو هيوادو اهالي چې د پښتنو د اطاعت د واښه يې سر ايستلى و بيرته تر لاس لاندي کې خپل دوهم زوى محمود ته يې ډېر کلونه د هرات تصرف ورکړى و، پايتخت يې له کندهاره کابل ته نقل کى تصرف يې خپل دريم زوى زمان ته وسپاره دا زوى يې د خورا ښو خويو درلوونکى و.

په دې وخت کې داسې پېښه سوه چې شاه مرادبېګ د بخارا امير د مرو ښهر ونيوه لوټ يې کى اهالي مذهباً شيعه وه استغاثه[46] يې تېمور شاه ته يووړه فيض الله چې يو له قاضيانو څخه و ځان يې په ميانځ کې ور واچاوه فتوا يې ورکړه چې سنيانو ته دا روا نه ده چې د شيعه وه په خلاصېدو کې زيار وکاږي.

فاعتبرو يا اولى الابصار[47].

تېمور د کوچني اختر د مياشتي پر اتمه په 1207 کال کې په کابل کې وفات سو هغه و چې د پښتنو راحت هم د ده سره تر خاورو لاندي سو.

تېمور ښه خويونه درلوده او پوست سړى و هم د دغه لامله و چې د ځينو ځايو اميرانو سر د ده د امره واخيست.

[46] استغاثه: عرض و داد و فرياد کول.

[47] په کوټه چاپ کې د دې جملې پر ځاى: "څه د عبرت خبره ده" ليکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېمور درې سوه ماينې درلودې چې يوه هم پښتنه نه وه، دوډېرش فرزنده يې پاتـه سوه. همايون چې په کندهار کې د پلار د مرګه واروېده د پاچهۍ پـه توګـه پـه قـام کې ودرېده لښکر يې غونډ کې مخ پر کابل يې وخوزاوه، زمان چې دا واروېده د يو تکړه لښکر سره پر مخ وروپاڅېده. د غلجو په کلات کې د جګړې اور ولګېده پـه دې شخړه کې د همايون د استقامت پښه ونښوهېده د هرات پر لور وتښتېده خپـل بل ورور محمـود تـه يې پناه ورووړه، هيله يې وکړه چې پر زمان باندې د ده سره مرسته وکي مګر محمود قبوله نه کړه.

چې د محموده يې هيله وخته د هرات ښهر يې پرېښو، د کندهار لار يې ونيولـه د هرات او کندهار تر منځ يې ځای ونيو. له پېښو څخه يوه قافله د کندهار څخه هرات ته تېرېده همايون تاړاک پر وروړې قافله والا يې مړه کړه مالونه يې ځينې يـووړه د لښکر په ټولېدو کې يې مصرف کړه د دې د پاره چې دوهم ځل د ورورة (شاه زمان) سره په جګړه غاړه لګه کړای سي.

دا خبر د حيدر[48] غوږ تـه ورسېده پورتـه سـو چې بيرتـه يې کي مګر بری يې ونـه مونده مات سو. همايون د کندهار پـه ښهر ننووت د وګړو سره يې زښته خشـونت وکاوه سوداګر يې سخت کښېکښه، مالونه يې ترې نه رخي کښله[49] په لښکرو يې خرځ کړه، زمان شاه چې له دې نه آګه سو مخ پر کندهار يې لښکر وروخوزاوه پـر همايون يې حمله وکړه د مقاومت غولی پر همايون تنګ سو، ملتـان تـه وتښتېده هلته د ملتان والي پر را ولاړ سو مات يې کی زوی يې ځني مړ کی، دی يې پـه خپلـه ونياوه د زمانشاه حضور ته يې ولېږه زمان شاه يې سترګي وکښې.

لنډه دا چې زمانشـاه تـه د قاضي فـيض الله او پاينده خان او د بخت پـه مرسـته د

---

[48] حيدر د شاه زمان زوی و.

[49] رخي کښله: وتروښوله، يووړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچهي غولی ور ایله سو، رحمت الله خان يې پر وزارت کښېناوه که څه هم غښتانو دی د دې ټاکني وګوابنه مګر ده غوږ پر ونه نیوه پای ته هغه و چي دې ټاکني داسي فسادونه پېښ کړه چي زه به يې وروسته ذکر کړم.

د زمانشاه اقتدار په هغو ښارو کي چي د ده پلرو خواره لکه: سند، کشمیر، ډېره، ښکاپر او بلخ ارتوالی وموندہ.

وروسته يې د کندهار هوډه وکړه په دې منځ کي په هرات کي محمود استقلال وغوښته لښکر يې سره غونډ کی پر کندهار يې وپونځاوه[50]. زمانشاه چي وپوهېده له کندهاره يې پر مخ وروت د ګرشک او زمینداور په منځ کي سره مخامخ سوه.

زمانشاه لمړی د خپل ورور محمود څخه د روغي غوښتنه وکړه محمود پر خپل قوت او اقتدار اعتماد وکی نتهه يې وکړه هغه و چي د جګړي اور د دوو لښکرو په میانځ کي بل سو، محمود ماتې وکړه هرات ته وتښتېده، ډېر لويان يې بنديان سوه خزانه يې د ورور په لاس کي ولوېده.

له دې شخړي وروسته يې روغه سره وکړه، په دې شرط چي هرات او فراه محمود ته ورکړه سي مګر خطبه او سکه به هلته د زمانشاه په نامه ويله کېږي او وهله کېږي وروسته تر دې شاه مخ پر کابل ونيوه له کابله پر لاهور ولاړ لاهور يې سره له خپله شاوخوا ونيوه دې بري د ده لښکر ډېر بډای کی.

دی په لاهور کي و چي وايي روېده چي محمود معاهده ماته کړه د کندهار د فتح

---

[50] وپونځاوه: ورړهي يې کړ، ويې لمساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوډه يې وکړه زليلاندي[51] يې مخ پر کندهار راوګرزاوه، له هغه ځايه پر هرات ورغی.

محمود چي له دې نه خبر سو لښکر يې غونډ کی له هراته په جنګ ور ووت، مګر لنډه يې واروېده، کوم چي لويان چي ده تر شا په هرات کي پرې ايښي وه شخړه يې جوړه کړه په اخيستو کي د هغه په غاړه کي سره ولوېده دا شخړه يې د ده د وزير د شيعه والي له امله چي غوته يې په زړه کي ورته درلوده اچولې وه، محمود ناچار سو بيرته راوګرزېده.

چي ښهر ته ورغی قليچ خان د ايماقو رئيس، چي د ترکو يو قام دی، سره د يو ډلي لښکر ولاړ سو بغاوت يې وکی، محمود خپل شيعه وزير د دوی د استمالت[52] دپاره ورولېږه دوی وزير بندي کی ښه يې لا په طغيان ونجتله.

په دې وخت کي واروېده سوه چي د شاه زوی قيصر د هرات ښهر ته نژدې راغلی دی بله چاره نه وه د خپله زويه کامران سره ور ووت د عجمو د ښارو[53] پر لور وتښتېده، فتح علي شاه ته يې چي د اوسني شاه نيکه دی هيله ور وړه[54].

څکه قيصر بې هيځه مزاحمته د هرات په ښهر ننووت، خپل پلار شاه زمان يې هورې پرېښو والي يې کی[55].

---

[51] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[52] استمالت: ځان ته راکښول، راضي کول، د ځان پلوي کول.

[53] "د عجمو د ښارو " څخه مراد ايران (فارس) دی.

[54] اوسنی شاه مظفرالدين شاه دئ.

[55] په کوټه چاپ کي وايي چي: "شاه زمان راولاړ سو قيصر يې د هرات والي مقرر کړ". 81 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه زمانه وروسته محمود د هرات شاوخوا ته راغی د پاره د نیوو یې ځیني لښکر سره ټول کی مګر بیله ماتي یې بله نتیجه ونه مونده ځرنګه چي زړه یې نه غوښته فتح علیشاه ته ورسي د امیر بخارا شاه مراد حضور ته ولاړ.

اته میاشتي هوري پاته سو وروسته یې اجازه ځني واخیسته چي مخ پر خوارزم وخوځېږي د خوارزمه څخه یې دوهم ځل هوډ وکړ چي فتح علیشاه ته ورسي.

وروسته تر یو څه مودې یې یوه تکړه ډله توریالي عسکر د هغه څخه وغوښته، مخ پر کندهار یې وخوزاوه هغه و چي بې له څه ګواښني په کندهار ننووت په کندهار کي د پاینده خان زوی فتح محمد خان ورسره مل سو په ګډه یې عسکر پر کابل ور ولاړ کی.

شاه زمان چي خبر سو پر مخ یې ور وووت دواړه ډلي سره ونښتې درنه جګړه یې سره وکړه د دواړو خواوو ډېري وینې توی سوې، شاه زمان ماتي وکړه، بندي د محمود په لاس کي ولوېده، امر یې وکی چي سترګي دې وخېژي، او وزیر یې رحمت الله خان خاین چي پاچهی ته ډېر سولېدی، سره ورځ یې کوله شاه زمان یې په قتل د امراوو او پاینده خان د فتح محمد خان پلار چي د محمود سره مل و، وغولولی ژوندی یې لاس ته راووست.

محمود امر وکی چي د هغه شریر وزیر څخه کالي وکاږي د بوریا کالي په واغوندئ، پر خره یې سپور کئ په ښهر یې وګرزوئ[56] وروسته یې نو مړ کی. ځرنګه چي قیصر د شاه زمان زوی د اکا پر مخ د ولاړي اقتدار نه درلود د هرات ښهر یې د محمود ورور فیروزالدین ته ایله کی پخپله یې د ایران و پاچا ته التجا

---

[56] مراد د کابل ښهر دئ، (ترتیبوونکی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروره هغه و چي د محمود سلطه بشپړه سوه لاس يې د کابل پر تخت ومونده.

ځرنګه چي د محمود هڅه شيعه مذهب ته وه سنيان ځني خواشيني وه د غيرت وينه يې په ښور راغله سره وځونبېده[57] وروسته وروسته شيعه و هم په سپکه سترګه ورته کتله ټوله سره مله سوه چي دی وځځيري، ويې نيوی په بالا حصار کي يې بندي کی.

ړوند شاه زمان له بنده خلاص سو د پاچهۍ واښ يې په موټه کي ونيوه تر څو چي شاه شجاع ورسره يو ځای سو.

پنځه ورځي وروسته شاه شجاع له پنجابه وارد سو محمود يې له بنده ايله کی، شاه زمان ته يې ودراوه، چي دی خپل قصاص ځني واخلي، مګر شاه زمان[58] دی وباخښه مرحمت يې وکی امر يې وکی چي بيرته دي د بالاحصار په محبس کي واچول سي، وروسته تر يو څه زماني شاه شجاع سره له يوه تکړه لښکره مخ پر کشمير ونيوه، چي د شېرمحمد خان زوی عطامحمد خان چي سر يې اخيستی و، وترټي.

چي مظفرآباد کشمير ته نزدې ورسېده د عطامحمد خان سفير ورته راغی، د عطامحمد د سر اخيستو نه يې ډېر عذرونه وکړه د بادار اطاعت او عبوديت يې پېش کړ. شاه شجاع چي ښه زړه پوړه سو بيرته لاړ، په لار کي خبر سو چي محمود ګډ له نورو غټانو سره د قلا محافظين وژلي او تښتېدلی دی. په قندهار کي يې فتح خان له بنده خلاص کړی او بيا نو تللی دی د محمود زوی کامران سره يې چي په دې وخت کي د پښتنو د الکو په شاوخوا کي و، لاس يو کړی دی د دې خبر د

---

[57] وځونبېده: وښورېده.
[58] په کوټه چاپ کي دا نوم شاه شجاع دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخيستو نه په کابل کې زښت اضطراب پېښ سو.

شاه شجاع چې په ښهر ننووت له هغه اضطرابه چې وګړو ته پېښ و ډېر تاسف يې وکی. محمود او زوی يې سره له فتح خانه مخ پر هرات ولاړه چې د هرات د والي فيروزالدين څخه مرسته واخلي، والي خورا ښه استقبال وکی عزت يې ورکی، هديې او ښه د برم کالي يې دوی ته وړاندي کړه، مګر ښهر ته يې پرې نه ښووه، او د مرستي له ورکړې يې هم نټه وکړه، عذر يې وغوښت. څرنګه چې مقصد لاس ته وره نه غی بيرته راوګرزېده په لار کې نابېره پر دوو قافلو چې د يوې مخ له کندهاره پر هرات او د بلې مخ د هراته پر قندهار و پېښ سوه دا هوډ يې وکړه چې قافله ووهي مال يې يوسي او د غسې يې هم وکړه.

دا چې يې واخيسته څلور زره سپاره مېړه يې تيار کړه د کندهار پر فتح يې ور وخوزوله چې ښهر ته نزدې ورغله، د هغه ځای حاکم عالم خان د لښکر سره په جګړه ور هووت درنه جګړه وسوه عالم خان ونيوه سو وروسته تر يو لړ تک او تو که ښهر خلاص سو دوی ونيوه.

يو څه زمانه وروسته يې سل زره لښکر سره غونډ کی او د شاه شجاع د مقابلې دپاره يې وخوزاوه په غزني کې دواړه سره ونښته زښته درنه جګړه وسوه، شاه شجاع ماتې وکړه بيرته مخ پر کابل لاړ.

څرنګه چې ده د کابل پر وګړو بروسه نه درلوده ځکه يې د دوی و مړوند ته هيله ونکړه ښهر يې د شاه زمان زوی امير حيدر ته پرېښووه په خپله مخ پر پېښور ورپاڅېده. دې پېښې د محمود بری ور بشپړ کی. په ښهر ورننووت د هيواد پر تخت يې لاس وموند، د وګړو سره يې ښه وکړه فتح خان يې وزير وټاکه، واړه د ملک چارې يې ده ته وسپارلې، بشپړه واک يې ورکی خپل زوی کامران يې د کندهار

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي وټاکه.

وروسته وزير فتح خان خپل ټوله ورونه هر يو په بېل ټکي کي د وطن واليان مقرر کړه، په دې وخت کي د محمود زوی کامران قيصر (چي ړمبی مو يې د تښتي ذکر و ايران ته کړی دی) د شاه شجاع د پاچهۍ په اړو بدني بيرته راتی (کار ورتمام کی)، څه مده وروسته شاه شجاع د پېښوره طرد سو د کشمير والي عطامحمد خان سره يې ليک وکاوه، و يې غوښته چي د ده سره د روپو مرسته وکي.

عطامحمد خان جواب ورکی چي که هغه غمی چي ستا څخه دی ماته يې په ګروي کښېږدې زه به د برش لکه روپۍ[59] در ولېږم هر لک روپۍ لس زره پونډه کېږي. د شاه څخه پرته د دريای نور بې غمي نور غمي نه وه هغه يې عطامحمد ته ولېږه، عطامحمد خان پنځلس لکه روپۍ په بدله کي ورولېږلي د نورو د استوني يې وعده وکړه.

شاه شجاع لښکر سره غونډ کی پېښور ته ولاړ چي وروسته مخ پر کابل وخوزېږي. دا خبر چي محمود ته ورسېده شاه زمان يې له بنده خوشي کی ورته ويې ويل:-

ملک تر ببره او خطر لاندي دی مخ پر ببراني ځي، او هم د مسلمانانو ويني خوشي تويېږي راسئ چي دا نفاق او بېلتون په اتفاق او ټولنه اليش کو او په هغو چارو ځان اخته کو چي د هيواد ښېګڼي پکښي ليده کېږي، زه دا پر خپل ځان اخلم چي ستاسي حقونه بشپړه درکم او هر يو له تاسو نه پر ښو ښو چارو وټاکم او هم واړه غټان چي په بند کي دي له بنده خوشي کم.

---

[59] په کوټه چاپ کي د برش لکه کلداري دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چي زه زموږ د پلار غوره زوی يم تاسي ته ښايي چي زما د منزلت رعايت وکی، شاه زمان دا وينا واروېده خپل ورور شاه شجاع ته يې ليک ولېږه شاه شجاع دا ليک د عطامحمد د ښېرولو د پاره ښه وسيله وبلله ليک يې ورولېږه چي:-

که ماته په مال او هم په مېړو مرسته رانه کې زه به د وړور سره مل سم ريښتي به دي وکارېږم عطامحمد سره پونځيده پنځه زره مېړه يې غونډ کړه پر پېښور يې ولاړ کړه.

شاه شجاع داسي وګڼله چي عطامحمد د ده په مرسته ور روان دی خوشحاله سو او حال دا چي عطامحمد په چم کي و، شاه يې نابېره په پېښور کي ونياوه، په قفس کي يې واچاوه کشمير ته يې ولېږه، د ښهر په تېنګار کي يې زښته زيار وکښه، په پسي يې د انګليسي حکومته سره ليک وکی چي په تيارېدو کي د لښکر د رنجيت سنګ[60] دا بت پرست چي په دې کورنيو جګړو کي يې د پښتانه ځيني ځايونه په پنجاب کي نيولي وه او ځيني نور د پښتانه نيولي ځايونه يې بيرته اخيستي او انګرېز ته يې په دې شرط ورکوله چي که محمود پر ده راولاړ سي انګرېز به مرسته ورکوي. د جګړي د پاره د ده سره مل سي، داسي ښېښه سوه چي دا ليک د رنجيت سنګد جاسوسانو په لاس کښېووت ده ته يې وړاندي کی، رنجيت سنګ دا ليک محمود ته ولېږه هيله يې وکړه چي د عطامحمد په جګړه کي د ده سره مل سي. وروسته هر يوه د دوی څخه لښکر تيار کی يرغل يې پر ورورړی دی يې بندي ونياوه. سره له دې محمود دی وباخښه شاه شجاع يې له بنده خلاص کيفتح خان خپل ورور عظيم خان د کشمير والي وټاکه، رنجيت سنګ د شاه شجاع سره يو

---

[60] رنجيت سنګ يو د بابا نانک د اتباعو څخه دی، بابا نانک په وروستنۍ زمانه کي په بت پرستانو کي ښکاره سوی او يو کتاب يې چي له څلورويد څخه اخيستنه سوی دی را ايستلی دی څلورويد اسماني مقدس کتاب دی، دی يې ګرنت بولي دغه سړی و چي پر خلاف د نورو بت پرستانو يې غوښې خوړل جايز وبلله، په معابدو کي يې د بتانو ايښوول منع کړه او د هغه پر ځای يې د نوموړي کتاب په ايښوو امر وکی. (مولف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای لاهور ته ولاړه.

دوه کاله وروسته د حرص او شرارت اور د رنجیت سنګ په ځان ولګېد په هوډ د کشمیر د نیوو سو اتیا زره بت پرسته بابانکي لښکر یې سره غونډ کی مخ پر ښهر یې ورو وست.

عظیم خان په مخ کي تر لس زره مېړه زیات نه درلوده. عظیم خان خپل وګړي پټ ګني کړه چي بت پرسته لښکر ټوله په ناوه کښېوزي، وروسته تر څه جګړې یې امر وکی چي د پټ ګني لښکر پر راووزي، دې ټولی یو زلیلاند [61] یرغل پر وروړی ځلو ښنت زره مېړه یې ځني مړه کړه یا یې په بند بو تله پاته لښکر مخ پر کور وتښتېده په ډېر زحمت یې ځانونه وژغورله.

رنجیت سنګ له دې حرکته سره کیخووت [62] په لیک یې د محمود څخه عطوفت وغوښت ، عذر یې وکی هغه چا چي زه په دې چار کي غولولی وم شاه شجاع و ، شاه شجاع په دې خبر سو هوډه یې وکړه چي د لاهوره ولاړ سي رنجیت سنګ هیله وکړه چي غمي یې لاس ته راولي مګر شاه شجاع له په ځان ورکولو څخه ټهه وکړه ، امانت یې ورکړه له هغو څخه یو دریای نور و. زه داسي انګېرم چي دا هغه غمی دی چي اوس د برطانیې په خول کي ځلېږي.

(شاه شجاع) په شپه وتښتېده د انګرېز حکومت ته یې هیله وروړه رنجیت سنګ پر دې چار ډېر لاسونه ومښله ده ته یې لیک واستاوه ، د ده د بیرته راتګ غوښته یې وکړه. په دې یې هم زړه تم نه سو غمي یې بیرته ورکړل.

---

[61] وګورئ د 45 مخ 42 حاشیه.

[62] په کوټه چاپ کي لیکلي دي چي رنجیت سنګهـ له دې حرکته ډېر پښېمانه سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز حکومت چې لا هيسته کله د شاه داسې هيلې ته تيار و له دې چارې نه ډېر سره وغوړېده د ده ډله يې په زښته اکرام هرکلی کړه.

په دې وخت کې ړوند شاه زمان چې په علماء او غښتانو کې يې درنه مرتبه درلوده، د بلخ د سفر د پاره د زيارت د هغه ځای چې د سيدنا علي (رض) په مقبره مشهور دی عزم وکی وروسته تر رسېدو مخ پر بخارا ولاړ د بخارا د امير مير حيدر د خوا په ډېر عزت هرکلی سو خپله لور يې ورکړه[63].

وروسته د بخارا څخه د طهران پر لور ولاړ فتح عليشاه هم په درنه سترګه ورته وکتل له هغه ځايه بغداد والي په هغه وخت کې مشهور داود پاشا و، له هغه ځايه يې د حج هوډ وکړه د حجاز په اورشو کې وفات سو.

د دې چارو تر مېانځ په 1222 هجري کال کښې د هرات والي فيروزالدين د خپل ورور محمود له خوا د خراسان پر فتح وخوزېده دا هوډ د ده د بخاري صوفي اسلام چې يو له جهريه صوفيه طبقې نه و او خپل وطن يې د بېګ بان ازبک له بيرې پرې ايښی و په مهمت سره وه. دې صوفي داسې زعم درلود چې وحی ورته راځي، او خرق عادت کولای سي غوښته يې چې د باطني انفاسو له امله د پاچهۍ پر تخت کښېني.

نو يې پنځوس زره وګړي د هرات، کندهار، اندخوی، کندوز، ميمنې، فارياب له قامونو سره غونډه کړه د شکيبان د قلعې پر لور يې وروه پنځوله. د خراسان نائب محمد خان قاجار چې له دې چارې خبر سو د مقابلې د پاره يې لښکر ټول کی پر مخ ورغی، دواړه لښکره اوه فرسخه د هراته ليرې سره مخامخ سوه د جګړې اور بل سو

[63] شاه زمان خپله لور د بخارا امير ته ورکړه (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دواړو خواوو شخه ډيرى مړه سوه په خپله صوفى اسلام ښايسته کړي جوپان کي د معسکر په منځ کي ناست و شپږ شپېته[64] وګړي مخلصين يې شاوخوا پر راګرځېدلي وه وروسته تر دې چي واړه مريدان يې په قتل ورسېده په خپله دى هم قتل کړه سو.

په پاى کي د فيروزالدين لښکر ناچاره سو چي هرات ته پر شا سي د محمد خان لښکرو د صوفي اسلام جسد و سو د کوټي پوستکى يې وکيښ فتح عليشاه ته يې ولېږه.

هغه کسان چي د شيخۍ او پيرى د لاري د دوو مسلمانو ډلو تر منځ نفاق او فتنه او شخړه اچوي دوى په دې توګه غولوي او داسي ښکاره کوي چي د ټولو کائناتو د تصرف واګي د دوى په لاس کي دى او د خښتن قوه او اسرار له دوى سره مله دي مسلمانان يو له بله سره ولاړوي ويني تويوي، دا يې سزا ده.

فيروزالدين تر ماتي وروسته ناچار سو چي د شاه حضور ته ښه ښه هديې ولېږي، زړه يې لاس ته راوړي او په دې چم د ده د لښکرو د ضرره ځان وژغورى او ګايه[65] يې وکړه چي هر کال به شاه ته يو لوى توک د خراج ورلېږي.

دا روغه چي د ايرانيانو سره وروسته تر پرمختګ او بيرته راتګ او روغو او جګړو اوسني والي شيعه والي وسوه، د فيروز سياست د حسن علي ميرزا د فتح شاه زوى د خراسان د والي سره وران سو او وبېرېدى نه چي د ده پر ښارو حمله وروړي.

---

[64] په کوټه چاپ کي: دري سوه شپږ شپېته ښوول سوي دي، (مرتب).

[65] ګايه: ژمنه، تعهد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته يې خپل ورور محمود ته سفير ولېږه مرسته يې وغوښته محمود دا چارد هرات د نيوو دپاره وسيله وبلله وزير فتح خان يې د يو تکړه لښکر سره د هرات پر لور وخوځاوه، چي ښهر ته خرمه سوه فېروز هولکي سو د ده ننواته يې ښهر ته ونه منله، بلکه امر يې وکی چي غوريان دي د ايرانيانو د لاسه وکښل سي.

مگر فتح محمد خان د خپل بادار د خوا ماموررو، چي په ښهر ننوزي، بې چمه يې بله چاره ونه ليده فېروز ته يې حال ورکی چي معسکر ته راسي چي مشوره او خبري اتري ورسره وسي فېروز چي راووت فتح محمد خان ونياوه، د اهل سره يې بندي کندهار ته واستاوه، دی په خپله په ښهر ننووت خپل ورور کهندل خان يې د غوريانو د نيوو دپاره تيار کی په شاوخوا کي د خراسان يې ليکونه خرگند کړه غټانو او مشرانو د قامو يې د ايران د جگړي دپاره د ځان پر خوا راوبلله.

حسن علي ميرزا چي دا خبره واورېده د هغه ځای د ساتني دپاره يې عسکر ولېږل، څه وخت چي مدافع او مهاجم لښکر په تصادم کي سوه فتح خان يوه لوړه له عسکر د کندهار، هرات بلوچستان، جمشيدي، فيروزکوهي د وگړو څخه سره غونډ او د توپو او زنبورکانو سره يې د هغه ځای او د خراسان د نورو ښارو د نيوو دپاره وخوزاوه.

چي کوسيا[66] ته ورسېده خبر ورته راغی چي حسن علي ميرزا خپل لښکر کافر قلعي ته رارسولی دی چي د دوو غليمانو تر منځ دوه فرسخه ځکل نه وه، حسن علي ميرزا ته يې سفير ولېږه د غوريان تسليمېده يې ځني وغوښته او په حرب سره يې وبېراوه داسي يې ښکاره کړه:-

---

[66] په کوټه چاپ 92 مخ کي يې "کوسيه" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاته معلومه ده چي عاقبت د جګړې به ستا په ګټه که په زيان تمام سي دا ستا کبر او لويي چي له خودبينۍ نه پيښنه ده ځان د سلطان زوی بولې و داسي حال ته ورسېږې چي د پلار باچهي په تزلزل کي واچوې.

حسن علي ميرزا دا جواب د سفير په لاس ور ولېږه: ستا بادار محمود چي د شاه په نعمت تربيه سوی دی د داسي خبرو کولو لياقت نه لري څه لا ته خاين چي د سدوزو د غټانو سره جنګېږې.

سفير بيرته مايوس لاړ فتح خان خپل لښکر پر کافر قلعه ورو پاڅوله خورا درنه محاربه وسوه لو ډله د دواړو خواوو څخه مړه سوه.

نژدې و چي ايرانيان ماتې وکي نابېره د فتح خان په خوله کي ګولۍ ونښته، هرات ته پر شا سو، محمود او د ده زوی کامران چي په هرات کي وه هولکيان سوه.
وروسته يې دوه سړيه ملا شمس الدين د هرات مفتي او خان ملا خان شيخ الاسلام و فتح عليشا ته ولېږله چي هغه خبر کي چي محمود د فتح خان د دې جرئته هيڅ خبر نه و، غوښته يې په دې توګه د شاه زړه پر ځان نرى کي[67].

شاه چي په دې وينا آګه سو سفير ته يې کتل ويې ويل:-

تر هغو څو محمود په سر سره فتح خان ماته رانه سپاري يا يې سترګي ونه باسي زه به ځني راضي نه سم. کامران چي دا واروېده بې سپکی، د نفس جبن او بېعقلي پر ړند بدو د هغه زړه ور مبړه، چي د ده پلار د هغه په مرسته و پاچهۍ ته رسېدلی و، ولاړ کی د وروره سره يې چي شېردلخان دی په بند کي واچاوه.

---

[67] له "نرى کي" څخه مراد دا دئ چي د شاه ترحم ځان ته جلب کړي، (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده بل وروړ (شېردل خان)[68] له هراته د نادعلي کلي ته وتښتېده د غلجو د يوې ډلې سره ملګرى سو چې خپل وروڼه د بنده خلاص کي.

کامران چې د دې ټولني خبر وارورېده جبن او بې سيکي ورپېښه سوه امر يې وکى چې دوى دې د بنده خلاص سي. د فتح خان د ړندېدو ازانګه په شاوخوا کې تيت سوه د درېيم زړه ور وروړ عظيم خان غورې ته ورسېد له هغه و چې ده دوه نور خپل وروڼه دوست محمد خان او يارمحمد خان د محمود د وروړ شاه زاده ايوب د غوښتو د پاره ولېږله امر يې وکى چې هغه دې په پاچهي وخوزاوه سي دوى هم دغسي وکړه د ده په نامه يې ږغ وکى د جلال آباد شا و خوا ته ننواته، دوست محمد خان پر کابل يرغل ورړوى ويې نياوه، خپل وروړ محمد زمان خان يې د شاه شجاع د راغوښتو د پاره چې په انګليسي هندوستان کې استېده ولېږه. شاه شجاع راغى د سمندرخان سره يې چې د درې والي و، جګړه ومنښلوله او برى يې پر وموند. لنډه دا چې د فتح خان وروڼه چې شمېر يې شلو ميړو ته رسېده)د تېمورشاه له زامنو سره(ټوله ولاړ سوه هر يو د تېمور د پوه زويه سره چې په شمار د دودېرش ميړه وه، مله سوه د افغانستان هيواد يې د شرقه تر غربه ورزه د محمود د پاچهۍ ريښې يې وکښې.

څو چې د محمود په لاس کې پرته بې کندهاره او هراته بل ځاى پاته نه سو. بيا يې نو د تېمور د زامنو څخه پاچهي واخيسته هر يوه د افغانستان په يوه ولايت کې په استقلال حکومت کاوه، دا ټوله د وروړ فتح خان د ړندېدو د غچ د پاره وه.

لږ زمانه وروسته يې پر کندهار لاس وموند د محمود سلطه يوازې پر هرات پاته سوه، په 1241 کال کې محمود پر خپل زوى بدګمانه سو ، د هغه د ولاړې او بغاوته

---

[68] په کوټه چاپ کې دا نوم (دل) دئ، 94 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ډار وکی چې نه چې دی ونيسي، د هراته راووت د فراه ځيني کامونه يې سره غونډ کړه د خپل زوی په جګړه يې وخوزوله، زوی يې ناچاره سو حسن علي ميرزا ته يې استغاثه يوړه (د مرستي) هيله يې وکړه:-

حسن علي ميرزا هم د ده سره مرسته وکړه تر څو چې پر پلار يې بری ومونده مات يې کی. نوموړي زوی کامران يې په هرات کې د دې چاري وروسته خورا د برم مېلمستيا جوړه کړه حسن علي ميرزا يې راوباله د پنګو کيلۍ(69) يې وروسپارلې.

د دې چارو په وخت کې د رنجيت سنګ بت پرست متې مړوچه سوي وه څو چې د کشمير ولايت يې په غياب کې د محمد عظيم خان والي چې د خپل ورور دوست محمد خان د ليدو دپاره کابل ته تللی و، ونيوه.

په 1245 کې يې سفير د شاه حضور ته ولېږه دوهمه مرسته يې پر خپل پلار ځني وغوښته اتفاقاً داسي پېښه سوه چې د ده سفير ايران ته ورسېده پلار يې وفات سو.

سفير په ايران کې د هغه فيروزالدين سره چې دمخه يې ذکر سوی دی او په کندهار کې بندي و، او د فتح خان په واقعه کې ايران ته تښتېدلی و پېښ سو، په چاره کې د کامران د ولاړېدو او د ده د کښېنولو د هرات پر تخت ورسره وږغېده، دی يې وغولاوه چې د شاه په مرسته به دا چار تر سره کو. وروسته چې کاربار يې څه پرله پوري سو لښکر يې تيار کی مخ پر هرات يې ولاړ کی، په لار کې نابېره د فېروزالدين د خادمانو او د ځيني ايرانيانو شخړه پېښه سوه فېروزالدين د خادمانو په مرسته ووت، ايرانيانو بې له دې چې خادمان يې خبر ومومی دی يې

(69) د پنګو کيلۍ = د خزانو کيلۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ که.

په 1248 کال کي عباس میرزا د هرات د نیوو هوډ وکړ خپل زوی محمد میرزا یې د یوه تکړه لښکر سره ولیږه وروسته تر یوې درنې جګړې هرات محصون[70] سو.

په دې وخت کې مستر کمیل انګلیس زښته زیار وکښه چې هرات محاصره نه سي مګر ټوله زیار یې هدر ولاړه.

نابېره محمد میرزا محاصر[71] د ښار ته د پلار د موت خبر ورسېده دا یې غوره وبلله چي کامران ته د روغي دروازه وټکوي کامران هم د روغي چار ومنله مګر د روغي چار و وزیر یار محمد ته چي په مشهد کي بندي و، واچوله سوه.

روغه داسي وسوه چي په هرات کي دي سکه د فتح علیشاه په نامه ووهله سي او کامران به هر کال پنځلس زره تومنه و شاه ته وراندي کوي، انګلیس چي دا واروېده چي د پښتانه ښارونه د ایرانیانو په الکه ګډ سو دا چار یې د خپل سلطنت د ړنګېدو د پاره په هند کي سبب وشمېره ، شاه شجاع یې راولاړ کی د لښکر مرسته یې ورسره وکړه سربېره پر دې یې رنجیت سنګ او میر غلام علیخان د سند میر ته خبر ورکی چي شاه شجاع ته اوږه ورکي، دوی سره له دې چي د انګلیس تر لاس نه وه لاندي بیا یې هم امر ومانه شاه شجاع ته یې عسکري مرسته ورکړه د برش زره میره یې ور تول کړه، د پنجاب د لاري یې مخ پر کندهار وخوزوله، کهندل خان سره له خپلو ورونو په مخي کي ورته ولاړ او د جګړي په ډګر کډ سو زښته کلکه ماتي یې ورکړه، شاه شجاع مخ پر هرات وتښتېده، د خپل وراره کامران څخه یې مرسته وغوښته هغه نته وکړه. وروسته تر ډېرو زحمتو د بلوڅ

---

[70] محصون = کلابند.

[71] محاصر: محاصره کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هيواد ته ورغى او له هغه ځايه هند ته تېر سو.

خبره دا ده د تيمورشاه حرص او په شهوت كي غوټه ورځي او هځي و لذاتو او ډېرو اولادو له ډول ډول مندو څخه سبب د نا آرامۍ وګرزېده امنيت له منځه ولاړ او په زرو زرو خونونه وسوه د يوه زوى حرص يې و سلطنت ته موجب د حرمان د نورو وګرزېده.

په كال 1250 كي كامران د سجستان د نيوو هوډ وكړ د سجستان امير و محمد شاه د عباس زوى ته يې التجا وروړه محمد شاه دا د هرات د نيوو د پاره ښه وسيله وګڼله لښكر يې تيار كى او مخ پر هرات يې ولاړ كى هرات يې خورا اوږده زمانه په انحصار[72] كي واچاوه پښتانه د حصاره راواته او د شاه پر عسكرو يې يرغلونه وړه، ډول ډول زړه ورى يې ښكاره كولې.

پر كامران چي كار دروند سو زوى يې نادر ميرزا ميمنې، شبرغان او سرپول ته ولېږه چي هزاره او ازبک راوبولي دي كامو د ده غوښته ومنله لوى لښكر يې تيار او مخ پر هرات يې ولاړ كى چي د حصار د ناورينه يې وژغوري، هغه و چي د شاه د عكسرو او د دوى په منځ كي ډېري جګړې سره وسوې د دواړو خواوو څخه ډېرى مړه سوه شاه برى وموند.

كامران چي دا وليده هولكي سو د خپله وزير سره يې مشوره وكړه رايه پر دې راكښته سوه چي د ديني جګړې دړغ وكي.

نو هغه و چي په ملا عبدالحق وخرېده چي يو د هرات د علماء څخه و[73] دا ملا د

---

[72] مراد يې كلابندي ده.
[73] په كوټه چاپ كي ملا عبدالحق "د عراق عالم" بلل سوى دئ، (99 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعې په ورځ د خطیب په خبر ودربده خلقو ته یې اجازت د دیني جګړې ورکی د ښار وګړو او د نژدو کلو او سپدونکو دا د ده بلنه ومنله.

اهالیو د جمعې لمبو ووهله[74] نکان یې پرې کړه کفنونه یې غاړې ته کړه راووا ته، پر غلیم یې یرغل وروی، د ایران د غټو کسانو څخه یې ډېری مړه کړه مګر دا یې د لاسه ونه سوه چې ګرد سره په بیرته کې، بیرته ښار ته لاړه.

وروسته تر دې چې د محاصرې موده اوږده سوه مکنیل د انګرېز سفیر له طهران څخه د شاه و معسکر ته مخ ونیوه، چې له شاه سره یو ځای سو وپوهېده چې دا چار موجب د انقیاد د پښتنو او د دوی د ملتیا د ده سره ده او دا خو ښکاره زیان دی چې نتېه نه ځنې کېږي چې د دوی د هند و سلطې ته یې رسوي نو یې شاه ته کتل ویې ویل:-

ما پرېږده چې ښار ته ننوزم او کامران په تسلیم راضي کم. شاه داسې ګڼله چې دی په خپله وینا کې رشتینی دی، اجازه د ښار د ننوتو یې ورکړه. چې په ننووت او له کامران سره یو ځای سو زیار یې وکښه چې دی زړه ورکی او ښېه یې ونجتي، ویې ویل هیڅ صحت نه لري چې تسلیم دي سي، که یو لږ وخت پښه ونجتي موږ به توپ، ټوپک، وسله او نور ذخایر تاته ورسوو.

کامران یې په دې چاره کې زړه پوره کی، بیا نو شاه ته ورغی هغه ته یې کتله ویې ویله: هر څومري چې ده او د ده لښکر ته د ترغیب او تهدید ببره وسوه په ترغیب توزن نه سو. شاه چې دا واروېده امر یې وکی چې هر څومري مس چې په چهاونۍ کې سته دا دي واړه غونډه کړه سي (توپ دي ځنې جوړ کړه سي) پر شاګۍ[75] دي

---

(74) د جمعې لمبو ووهله: یعني د جمعې د ورځې غسل یې وکړ.

(75) شاګۍ: وړه غونډۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخېژاوه سي خوله يې د ښار پر وګړو وروګرزوئ اور پر وركئ.

له دې نه اهالي ډېر تنګ سوله برسېره پر دې چي په خورا قاختي اخته سوه ثلور زره بې سېكه او فقيران يې د ښار وياسته زياتو يې تحمل ونسواى كولاى كامران شاه ته يې سفير ولېږه چي تسليم سي.

د انګرېز سفير چي په دې خبر سو هولكي سو، په پټه يې كامران ته خبر وركى هيله يې وكړه چي پښه ونجتي او ګايه يې وكړه چي دا ټكه به ژر تر ژره ترې نه ليري سي. بيا نو شاه ته ولاړ وېې ويل:-

د انګرېز او شاه په منځ كي دوستي او خپلوي ده او دا منلي خبره ده چي د هرات فتح په هند كي شخړه خوزوي، هيله لرم چي د هرات د فتح نه لاس واخلي، شاه د اوږدې محاصرې نه سرغاړى سو، پر خپل آس سپور سو د لښكر په مخ كي ودرېده ږغ يې وكى، چي پر ښار يرغل وروړئ، لښكر يې هم په يوه وار حمله پر ښار ورووړه او پر توپو يې اورووركى، ډېر برجونه يې ونړوله نژدې و چي ښار ونيسي، د انګرېز سفير شاه ته ور پر مخ سو وېې ويل: زه له تا نه دا هيله لرم چي درې ورځي ماته اجازه راكى چي ښار ته لاړ سم كامران او وزير به بې ويني تويېدو او د مالو د ضياع تاته وسپارم. د انګرېز د شان او لويې روى وګوره زما دا هيله ومنه.

شاه د انګليس مجد[76] ته وكتله د ده هيله يې ومنله چي د كامران او د ده د ډلي سره يو ځاى سو پنځه زره پونډه يې وركړه ورته وېې ويل:-

درې ورځي د جګړې د وسلو استعمال پاته دى نړېدلي برجونه جوړ كى تر څو چي

---

(76) مجد = عظمت، لويي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمورې قافلې د فارس د خليجه رارسي پښه ونجتي.

شاه چي په دې تکي خبر سو دی يې له خپله معسکر ليري بيرته کی. وروسته شاه زښته سر وخروښېده امر يې وکی چي پر ښار يرغل وروړی د جګړې اور بل سو، پښتنو په مخي کي پښه و نجته او په مدافعه کلک ودرېده د ايرانيانو چار داسي ځای ته ورسېده چي پر قلعه وروخاته او پښتنو بيرته کوله ډيری له دواړو خواوو مړه سوه.

په دې منځ کي د انګرېز قافله د فارس خليج ته راورسېده د خارق جزيره يې ونيوله شاه چي دا واورېده ښه يې دا وبلله چي محاصره ايله کي ړومبی انګرېز د وطنه وباسي.

د انګليس نورو مامورينو د محاصرې په وخت کي د کابل او کندهار واک درلوونکي د ايران پر جګړه پنځوله ملايانو ته يې روپۍ ورکولې چي جګړې ديني وبولي وګړي جنګ ته ولاړ کي مګر زيار يې خومري تر ځايه ونه رسېده.

دا محاصره شل مياشتي ته ورسېده، دا چار په 1255 کاله کي پېښه سوې ده.

انګرېز دا وفهموله چي د پښتنو د اميرانو هڅه د ايرانيانو و خواته ده ولي دوست محمد خان د کابل امير او کهندل خان د کندهار والي او د دوی نور ورونه چي د تېمور د زامنو تر نفاق وروسته پاچهۍ ته رسېدلي وه د هرات د محاصرې په وخت کي يې د شاه سره د ليک تار اچولی و، خپل سفيران يې ورلېږله، د دې بيري چي دوی به سره مله سي د انګرېز په زړه کي وسوسه پيدا سوه، چي دا به د دوی سايه د هند له ملکه پورته کي ځکه يې د دې په هيسته وخت ته کتل چي د پښتنو پر هيواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

برى ومومي، چي په دې وپوهېده چي پښتانه د خپلو اميرانو څخه تره[77] لري وخت يې کوت چي شاه شجاع د ملک نيوو دپاره وټاکي.

نو هغه و چي شاه شجاع يې د يو تکړه لښکر سره چي له منتظمه ټوليو څخه جوړ و د ماهرو افرادو تر لاس لاندې او لوړ واکه انګليسي منصبدارانو تر امر لاندې وخوزاوه.

شاه شجاع دا لښکر د بلوخ او سجستان د لارې د کندهار پر لور ور تېر کې د لښکرو په مخ کي داسي سړي وه چي ځاى پر ځاى به يې پښتانه د شاه شجاع وخواته بلله، ويله يې چي حقيقي وارث د ملک او وطن او اصلي حقدار د پاچهۍ دى دى او وګړي يې په دې توګه په خلاصېدو د بريالیانو د سلطې څخه پنځول او خوروله.

شاه چي کندهار ته ورسېده وپوهېده چي کهندل خان عسکر لږ دي د ده مقابله نه سي کولاى او هم د ښار وګړي د شاه خواته زښته هڅه لري نو کهندل خان سره له خپلي عائلې د پنځو (سوو) سپرو په ملګري ووت او د تهران پر لور روان سو.
محمد شاه دى په عزت قبول کى او د بابک ښار يې چي د فارس له ښارو څخه دى ده ته ورکى، شاه شجاع انګرېزي تاو د کندهار والي وټاکه په خپله مخ پر کابل وخوزېده په لار کي يې غزني ونيوه.

کابل ته چي ورسېده امير دوست محمد خان د مقابلې سبک په ځان کي ونه ليده ناچار سو د ښاره ووت مخ پر بخارا روان سو چي د بخار د امير مرسته وغواړي مګر دا هوډ يې تر سره نه سو، بلکه د احترام پر ځاى يې سپکتيا وليده هغه و چي

---

[77] تره (د لومړي په سکون) نفرت، کرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګرېز دی ونیاوه او کلکتې ته يې ولېږه.

شاه شجاع (مستر باتنجر) چي يو له غوره غښتانو څخه د انګليس و د کابل والي وټاکه پخپله يې بې له هيڅ ډول مخنيونکي جلال آباد ونيوه.

وروسته انګرېز يو سفير سم د يوې جرګې سره چي شلو مېرو ته رسېده د درو سوو زرو پونډو سره کامران ته ولېږله او د هغه څخه يې وغوښته چي د شاه شجاع بلنه ومني هغه قبوله کړه او د انګرېز سفير سره له خپلو ملګرو هلته پاته سو تر څو پوري چي دا مبلغ د قلعو په جوړېدو او استحکاماتو او د ذخيرو په غونډېدو خرڅ کړه سو.

دې چاري په محمد شاه کي کار وکی، او د ده په حق کي يې چي افراط کړی و عذر يې وغوښته او ويې منله چي خطبه او سکه به د ده پر نامه وايي او وهي دا واقعه په 1257 کال کي پېښه سوې ده.

علي ای حال په ډېرو ټکو کي د ملک د پاچهۍ چار د شاه شجاع لاس ته ورغله که څه هم په ظاهر کي د شاه شجاع پاچهي بلله کېده مګر زښته يې د انګرېز سره اړيکه يا ترون درلود تر داسي ځايه چي د انګليس زړه پوره و چي ټول د پښتانه هيواد د ده تر لاس لاندی دی بلکه د انګرېز د هيواد يو ټوک و او د ده د لاسه بيرته کښل زښته محال دی درې کاله او څو مياشتي په دغه هيواد کي وپائيده.

په څلورمه خور د 1258 کال يې اشخاص د خراج د اخيستو دپاره ولېږله چي د ځينو کامو څخه يې ټول کي هغو کامو له ورکړي نه سر وپېچي په بغاوت يې غاړې لکي کړې او يو کوچنۍ جګړه پکښي پېښه سوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه شجاع چي دا واروېده يوه ډله لښکر يې ورولېږله چي دوی وترټي ځرنګه چي کامو په ځان کي سېک د مقابلې نه ليده د غرو سرو ته وختله.

د غره رجب مياشتي په لومړۍ روځ دري کسه د غلجو خانان د کابل د ښاره ووتله يوه ټولۍ د کامو هم ورسره مله سوه، غلا او لاسوهني ته يې پيل وکی د کابله دري فرسخه ليري يې سنګر وواهه د هند د تلو راتلو لار يې د هغې خوا وتړله.

د دې چارو په ترڅ کي محمد اکبر خان چي وروسته د خپل پلار دوست محمد خان تر مړيني د پښتانه ښارو کي ګرځېده سره د خپلي ډلي باميان ته راغی د هغه ځای وګړي ورسره مله سوه او سربېره پر هغه د غلجو يو ټولۍ چي د انګليس د خوا وظيفه ورته ټاکلي سوې وه او وروسته د انګليس د واک درلوونکی د خوا د هغه د بخل او امساک له پلوه پرشلېدلې وه هم ورسره ګډه سوه.

هغه و چي شخړه خورا درنه سوه انګليس هوډ وکړ چي ملسلتن[78] د يوې ټولۍ لښکر سره ولېږي او د دې شخړي اور مړ کي.

چي د کابله وواته دري فرسخه د ښاره ليري سوه يوه ډله غلجي پر راووته لاس يې وروا چاوه وګړي يې ځني مړه کړه هغه و چي لښکر تم سو په دې حال کي جنرال سيل سره له فوجه چي د محمد اکبر خان د جګړې د پاره و، د دوی سره يو ځای سو مګر د پښتنو د يرغله او غوټې نه زښته په بېره کي وه.

د رجب په شلمه شپه يې عسکري مرسته راوغوښته عسکر چي راورسېده محمد اکبرخان پتنګۍ ته يې هوډ وکړه په منځ کي د لاري د پښتنو او د دوی په

---

[78] په کوټه چاپ کي دا نومونه مکناټن او متهسن ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میانځ کې جګړه ونښته دوې ورځې جګړه وسوه برى يې پر ونه موندہ.

په دې وخت کې شاه شجاع يو غلجى مېړه چې حمزه خان يې كاوه، بندي کړى و دا چاره موجب د زو مړو[79] غاړې په شخړه لکې کړې د کابل لارې يې د نورو خواوو څخه وتړلې.

وروسته ميجر کريفن د دوى پر مخ د ښاره ورووت جګړه ونښته يو ډله د انګرېز د غټانو مړه سوه.

د شعبان د مياشتې په لمړى ورځ د ښار وګړي سره وپونځېده هتى يې وتړلې د سکندر برنس پر مېنه يې هجوم ورووى، دى يې مړ کى او پر لو لار يې په دار ځوړند کى بيا يې نو د حکومت پر خزانه چې د جانسن تر کتنه لاندې وه حمله وروړه چور يې کړه يو يې وړه.

شاه شجاع چې په بالاحصار کې و، له دې چار خبر سو خپل زوى يې د لښکري وګړو سره چې دوه توپه هم ورسره وه واستاوه مګر د شخړې اور يې مړ نه کړاى سو.

د شعبان د مياشتې په څلورمه پښتنو پر باغ شاه د محمد شريف پر قلعه برى وموند د دې دپاره چې مو اصله د انګرېزانو د قلعه چې ذخاير پکښې ساتلې وه او د دوى د استحکاماتو په منځ کې پرې کې يو حائل يې جوړ کى هغه يو ډبرين استحکام و، چې يو زر ګزه يې اوږدواله او شپږ سوه ګزه يې بر و، پر قلعه ورغله په محاصره کې يې واچوله په قلعه کې وانسن وارن او نور هندو لښکر او څه د قلعې ساتونکي وه مګر نې وسواى کولاى چې قلعه دې خلاصه کې څو چې انګرېزانو

[79] زومړو = زوى مړو (سيمه ييزه اصطلاح ده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلعه ایله کړه کپتان سوین یې د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتانه داسي چمتو او تکړه وه چي کپتان سوین یې سره د ملګرو تر تېغ وکښه څه چي د تېغ د برېښنه خلاص سوه په ماتي معسکر ته لاړه.

بیا یې انسن کارون سره له یو تازه لښکره د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتنو هغه شربت چي په ړومبی ډله چښلي وه په دوهمه یې هم وچښله.

وروسته کپتان بوید د لښکر عمومي سردار ته ورغی ویې ویل:-

که قلعه غلیم ته وسپارله سي سربېره پر دې چي موږ ته پنځوس زره پونډه زیان چي د ذخیرو قیمت دی رسي، پرته د دوو ورځو د قوته څه نه پاتېږي څه بنایي چي وکو؟ د ذخیرو راغوښت هم څرنګه چي لار لیري ده رارسګېده یې وړیا چاره نه ده. سردار چي دا واورېده وانسن وارن ته یې خبر ورکی څو یې د وسه کېږي قلعه ونه سپاري ژر دی چي مرسته به ورسېږي وانسن وارن داسي ځواب ورکی:-

که نن شپه موږ ته مرسته را ونه رسېږي د غلیم د لاسه خلاصېده امکان نه لري، غلیم اوس د قلعې تر یوه برج لاندي نغم وهي زموږ د وګړو په زړو کي داسي بېره لوېدلې ده چي ځیني ساتونکي ځانونه تر قلعې لاندي غورځوي که نن شپه زموږ مرسته ونه کی د غلیم په لاس کي لوېږو.

دا ځواب وررورسګیده سردار واړه غتان د لښکر راغونډ کړه خبري اتري یې وکړې او یو چم یې ترې نه وغوښت چي د هغه له امله قلعې ته ورسېدای سي او ساتونکي یې د غلیمه خلاص کي، ټولو دا خوښه کړه چي په دغه شپه مرسته ورکي ولي دوی خیال کاوه چي پښتانه د ساتني په چار کي ناپوه دي، ویښتیا به نه ګالي مګر بیا هم احتیاط دا و چي ړومبی یې جاسوسان ټاکلي وای چي د اصلي پېښو احوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکي.

هغه و چي کپتان جان يې ولېږه دی بيرته ژر راغی او دوی يې نا اميده کړه چي مرسته نه وررسېږي ولي ده ليدلي وه چي پښتانه ويښ وه او هوډ يې درلود چي په دغه شپه پر قلعه يرغل وروړي د مرستي له استولو نه عاجز پاته سوه.

د سهار په وخت کي پښتنو په ډېره زړه وره ورځ پر قلعه يرغل وروی د قلعې دروازې ته يې اور واچاوه.

ساتونکي د قلعې د بلي دروازې نه وواته چونې ته ولاړه، انګرېز چي دا حال وليد خورا سره وخروښېده د ننګ او هم بيري نه يې دا غوره کړه چي خو لښکر د ميجر تر لاس لاندي د محمد شريف قلعې ته ولېږي ويې نيسي.

دا قائد چي په لار کي ولوېده، ګاه پوتېده ګاه به ښکاره تی، انګرېز چي د ده دا حال وکوت دی يې بېرته تم کی، سبا يې لښکر سره تيار کی، د کريفتس تر قيادت لاندي يې ولېږه هغه و چي وروسته تر جګړې عبدالله خان د کپتان اندرسن د لاسه مړ سو د محمد شريف قلعه يې ونيوله باغ شاه يې هم نيم لاندي کی.

وروسته د پښتنو وينه پر جوش راغله د جګړې پر ډګر ورواورېده زښته زړه وري يې ښکاره کړه هغه چي يې د باغ شاه نه د لاسه وتلې وه بيرته يې واخيسته ډيری يې د انګرېزانو مړه کړه.

د شعبان د مياشتي پر اتمه د کابل قزلباشان په پښتنو پوري ملحق سوه د محمد شريف د قلعې په استحکام کي يې زيار وکښه انګليسانو چي دا وليده په زړو يې داسي روې ننوته چي تر هغه پورته خيال نه سي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې وخت کې عموم عسکر مشر ناجوړه سو نو د انګلیس مختار وزیر عمومي حاکم یا کونسل چې سرولیم نومېده هوډ وکړه چې د ده پر ځای بل سړی ودروي.

ځکه یې بریک دیرمشبل تان[80] راوغوښت هغه هم دا چاره ومنله، څه چې انګرېزی لښکر او د شاه شجاع په بالاحصار کې و سره غونډ یې کی مخ یې پر استحکاماتو ولېږه.

هغه ځای ته چې ورسېده پر ځای د دې چې عسکرو ته د جګړې د پاره زړه ور کې او په ثبات ترغیب ورکي په عسکرو کې ودرېده ویې ویل:-

ویوهېږئ چې د پښتنو د مقاومت توان په موږ کې نسته، که پښه ونجتو تر وروستني سړیه مو ربېنه راکاږي، ښه دا ده چې دا ځای پرېږدو ځان جلال آباد ته ورسوو او هورې تحصن[81] غوره کو.

د عسکرو سردار په جواب کې وویل:-

موږ دا ځای په کورته نه پرېږدو خو مو توان وي مدافعه کوو، یقیناً واته زموږ و بیابان ته د پښتنو د مقابلې د پاره خپل ځانونه په لوی لاس د زمرو په خوله کې اچول دي.

دې بېلوالي د ګايي د دوی ببره لا ورډېره کړه. د پښتنو غښتانو په دې حال کې لوړ لوړ سنګرونه چې د لمر خاته او لمر لوېده د خوا مخ پر معسکر خلاص وه ونیوله او د ریکاباش پر برج یې لاس وموند د توپ ګولۍ یې پر پرنګي او توپکو دا یې د

---

[80] په کوټه چاپ کې دا نوم "ویرمشل" لیکلی دئ.
[81] تحصن = کلابند کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی پر وګړو واورولې.

وزیر مختار د شلتان پر حرکت هڅه وکړه امر یې ورکی چې د ریکاباش پر قلعه یرغل وروړي لښکر تیار سو هوډ یې وکړ چې د لمر خاته د لوره ورووزي، کپتان (بلو) لار ورکه کړه له بلې خوا وروروت نابېره پښتنو حمله پر وکړه پر ده زښته ببره راچاپېره سوه مړینه یې په سترګو ولیده مګر خلاص سو، پښتانه پر راتوی سوه درنه جګړه سره ونښته ډېری یې ترېنه مړه کړه.

کولونل مکرلان او لیفټېنټ برت د خپلو فوجو سره هوډ وکړه چې د کپتان بلو مرسته وکوي مګر پښتنو ځان په منځ کي ورواچاوه قتل عام یې په ګډه کی.

شلتان چي دا هولناک حال وکوت زړه یې وښوهېده پر لښکر یې امر وکی چي حمله وکي په یوه وار یې حمله وکړه مګر بیرته تر شا سوه بیا یې حمله وکړه بیا پر شا کړه سوه.

په وروستني ځل کي پرته بې لیفټېنټ برته او یو بل سړي بل څوک ژوندی نه سو پاته مګر پښتنو په دې درنه جګړه کي له دېرشو مېرو نه زیات نه بایلوله. انګرېزانو سره له خپله هروز او کره و فره[82] په دې جګړه کي یوازې دا وکړای سوای چې د ریکاباش او ذوالفقار قلعې ونیسي او څه غنم لاس ته راولې لښکر ته یې ورسوي.

ژر شپه پر راغله پښتنو یرغل پر وروی دواړې قلعې یې پر وترلې، په دغه شپه یې بیرته ځني ونیولې انګرېزان یې په ماته وباسته.

---

[82] کروفر: جاه و جلال، شان و شوکت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ديرلسم د شعبان د مياشتي د پښتنو يو کام ولاړ سو دري توپه يې پر يوه شاګکۍ وخېژوله د لمر لوېدو د خوا يې چي د دوی پر لښکر يې مخ خلاص و اور پر ورکی.

وزير مختار پر شلتان امر وکی چي ميجر شتوين پر وروباسي هغه د يو ټولۍ عسکرو سره وروت، څه ځکل پر مخ ولاړ چي د دوی او د پښتنو د پياده ګور په ميانځ کي تر دوولس ګزه ځکل زياته مځکه نه وه، سره ګډ سوه، د جګړې اور ولګېده پښتنو په دغه ورځ ښه پښه ونجتله او زښته مړانه يې ښکاره کړه چي جګړه خورا درنه سوه سپاره را پر شا سوه پياده ګور هم ناچار سو پر شا راغله انګرېز شاګکۍ ونيوه د درو توپو څخه د يوه اربه ماته وه دوه نور يې خپل عسکر ګاه ته يووړه.

دي بري د انګرېز په جسد څه روح ننه يوست او نژدې وه هغه عيش او خوښي چي بشپړه يې د لاسه ايستلې وه بيرته لاس ته راولي هغه و چي د جنرل سيل څخه د جلال آباد د خوا خبر وررسېده چي خو ژمی تېر نه سي مرسته ورکول و دوی ته د ده تر وس تېره ده، زښته نااميد سو.

مګر بيا هم د ژوند حرص دوی وګمارله چي د محمد خان د استحکام د لاس راوستو د پاره چي په لار کي د ذخيرې رارسېدو دوی ته سد و، چم جوړ کی مګر ستهورټ مهندس دوی له دې چم جوړولو څخه وګواښله او ويې ويل د انګليس لښکر وروسته د جګړې توان نه لري له دې رای څخه يې مخ وګرزاوه بله رای يې غوره کړه، ملا يې وتړله چي د بيمارو (بي بي مهرو) پر کلي چي خوراکه يې له هغه ځايه موندله لاس وهومي.

هغه و چي ميجر شتوين يې له ډېر لښکر سره ولېږه مګر دا ښکاره سوه چي پښتنو پخوا تر دوی د مخه د هغه کلي د لاس ته راوړو د پاره حرکت کړی دی په دې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ژر په ژر يو جګړه پېښه سوه او پر انګليس يې داسي حال جوړ کي چي ډيرو ضابطانو يې ټپونه واخيسته نا اميد پر شا ولاړ.

دوه ويشتمه د شعبان د مياشتي وه چي محمد اکبر خان د باميانو د خوا څخه کابل ته راورسېده د پښتنو سره يې ملا وتړله مل يې سو.

په دغه ورځ د انګليس رايه پر دې سوه چي پر بېمارو[83] (بي بي مهرو) لاس ومومي وزير مختار شلتان يې وګماره چي وخوځېږي ورو سته ده سره له ميجر کارشه لښکر وخوراوه تر څو چي هغي قلا ته ورسېده چي پر هغه کلي سپره وه زياتي تر يوه توپ له دوی څخه بل څه نه وه او په قلا کي فقط خلو ښت تنه استېده.

شلتان پر ميجر شتوين او ميجر کارش رېغ وکی چي پر قلا هجوم وروړي مګر دوی پر غير عادي لار يرغل وروی، د پښتنو تر توده لاندي ويده يوه ټولی تري نه مړه کړه سوه پخپله ميجر شتوين ټپ واخيست، شلتان چي دا حال وليده ميجر کارش او سلو تنو مهند سينو ته يې امر وکی چي په زښته تلولې ورځ يو استحکام ساز کي چي دوی له دې بلا نه وژغوري، د استحکام کار لا نه و تمام سوی چي د کابل د وګړو څخه لس زره مېړه په سترګه سوه چي پر غره ولاړ دي او دا غر هم پر دوی سپور دی او ګولۍ يې هم دوی ته رارسي.

ژر په ژره کولونل او ليور امر کړه سوه چي لښکر تيار کي او د قلا په خبر يې ودروي او سپاره د دوی تر شا ودروي هم په دغه توګه پر پښتنو يرغل وروړي.

د پښتنو سپرو چابکي وکړه د دوی پر ښی خوا يې يرغل ورو، ليفټنينټ واکر يې

---

[83] په کوټه چاپ کي: "بېجارو نومی کلی" ليکلی دئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاصره کړ په دې شخړه کي د پښتنو يو غټ تيپي سو ، وروسته يې د درو خواوو ځخه عمومي يرغل پر ورو دوی يې زښته سره زمول کړه ، سخته جګړه يې وکړه د قتل لاس يې پر بر کی.

انګليس په دې حال کي د تښتي لار غوښته په سپرو يې جبن ګډ سو قائد چي امر په حرکت ورکی دوی هولکيان سوه پر شا ولاړه هغه و چي پښتنو د دوی پر توپو او ذخيرو لاس وموندهه، ځرنګه چي يو له غټانو ځخه يې تيپی سوی و ، دا يې غوره کړه چي مخ پر ښار لاړ سي.

انګليسانو دا فرصت مغتنم وګاڼه پر غره يې مخ ورونيوه توپ يې بيرته لاسته راووست او خوله يې پر پښتنو وروګرزوله، پښتنو بيرته مخ پر راوګرزاوه کلک يرغل يې پر ورووړ، د انګليسانو ټولی يې سره تيت او پرک کړه انګليسان وګړی وګړی وتښتېده، پښتنو تر عمومي عسکرګاه پوري د دوی استربل ايله نه کی تر څو چي انګليسانو سوا له ديوالو ځخه بل استحکام ونه مونده.

ځرنګه چي د انګليس د خاطر ډګر د غم لښکر ونيوه او له هره لوره د هيلي او ژغور لار پر وتړله سوه هله يې ځان و تقدير ته وسپاره د روغي دروازه يې وټکوله هغه و چي وزير مختار پښتنو ته سفير ورولېږه د مسالمي مهرباني يې ترې نه وغوښته.

پښتنو وويله: ستاسو غوښتنه په دې شرط منلای سو چي د انګليس د جنس يو وګړی هم په ملک کي پاته نه سي نور شرطونه يې لا هم ورووړاندي کړي وه چي مختار وزير په هيڅ توګه نسوای قبلولای او منل يې زښته دروند بار و.

بعداً ــ وروسته يو د پښتنو له سفراو ځخه جګ سو ويې ويل:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قيامت ورځ نزدې ده هغه ورځ به موږ واړه سره غونډ کې ظالم به له مظلومه او حق به له باطله پيل کړي.

وروسته تر څه جګړې پښتنو په پای کې پر شپږمه د روژې د مياشتې د محمد شريف قلا بيرته لاس ته راوړله.

په دې حال کې غولی پر انګريز تنګ سو او وپوهېده چې په زور يا خوښي بله چاره بې روغې نسته ځکه يې يوه معاهده وليکله چې درلوونکې د ځو مادو وه، پخپله او شلتان او نبکتل او جمريز لاسليک کړه.

پر يوولسمه د روژې د مياشتې دغه وزير د کپتان لارنس او ترزرو مکنيزي او نورو رجالو د سياه سنګ د غره سره نزدې راووا ته. او هورې يې يوه جرګه د پښتنو سره وکړه، دی ودرېده غوښته يې چې د پښتنو زړونه لاسته راولي ويې ويل:-

موږ انګرېزانو تل امير دوست محمد خان ته په درنه سترګه کتلي دي د ده شان مو لوړ بللی دی او عزت مو ورکړی دی.

وروسته يې معاهده راوايستله و جرګې ته يې ځرګنده کړه، مضمون يې دا دی:-

پر انګرېزانو لازمه ده چې کندهار، غزني، کابل او جلال آباد او نور د پښتنو ښارونه ايله کې په دې شرط چې پښتانه يو له خپلو غتهانو څخه د انګرېزانو سره مل کې چې انګرېزان د پښتنو له ملکه څخه روغ ووزي، وروسته چې هند ته ورسېده هغه سړی (مراد امير دوست محمد دی "مرتب") به بيرته را ايله کي.

پښتنو لره دا لازمه ده چې د کاله به يو لک روپۍ و شاه شجاع ته که په دننه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک وي يا دباندي هر ځای چي استېږي ورکوي.

انګليس به و خپل لښکر ته حکم نه ورکوي چي افغانستان ته داخل سي مګر هغه وخت چي اهالي په دې خوښ وي.

دا معاهده چي محمد اکبرخان ته وړاندي سوه تر حرج او تعديل وروسته يې داسي مقرره کړه چي پر انګرېز لازمه ده چي په درې ورځي کي دا نور ښارونه تش کي او دې به د تشبدو په کار کي مرسته ورسره وکي، انګرېزانو په تلوار پيل د عساکرو و نقل ته وکي د بالاحصار يې ايستله او قلاوي يې په داسي ذلت او مسکنت چي تر هغه زيات سړی خيال نه سي کولای تشولې، د محمد اکبرخان وجدان دا نه قبلوله تر هغو څو دوی قلاوي واړي تشي کي د دوی سره دې مرسته وکي.

پر اتلسم د روژې مبارکي د مياشتي واوره پر ولوېده مصيبت يې پر کوترم کی، ناچاره سوه چي غزني تش کي او خپل لښکر راوغواړي. مختار وزير پر شلم د روژې د پښتنو سره يو مجلس جوړ کی، پښتنو د انګرېزانو څخه نيمه حصه د توپو او جبه خانو چي د انګرېزانو په لاس کي وه څني وېې غوښته، نوموړي وزير په بې وزلي سره د دوی غوښته ومنله بلکه لا علاوه پر هغه يې د خپلي وعدې د ټينګار دپاره کپتان کيلي او کپتان ابري د رهن[84] په ډول دوی ته پرېښود.

پر دوه ويشتم د روژې مستر اسکنيز چي د محمد اکبرخان په لاس کي بندي و، مختار وزير ته ورغی خبر يې ورکی چي محمد اکبر خان د يو سخت کار غوښته زما څخه کوي، صورت يې رېږدېده ژبه يې بند بده، ويې ويل:-

---

[84] رهن: ګروګان، يرغمل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه غواړي چي په خپله ته سره د عسکري ضابطانو ده ته ورسي چي هغه ستا سره يو مخيزه فيصله وکړي. وزير چي دا خبره واروېده بې اطاعته يې بله چاره ونه ليده مګر له وروستني غدره بېرېده وروسته يې د تياري ږغ پر لښکرو وکی. د لښکر د مشرانو سره د تېپې پر خوا وخوځېده هلته يې د محمد اکبر خان د قدوم انتظار کاوه لږ وخت تېر سو چي هغه د ځيني پښتني خانانو سره راورسګېده، د مختار وزير سره يې روغبړ وکی، دغه رنګه هر خان د فوځي ضابطانو سره بېل بېل روغبړ وکی.

وروسته د پښتنو سپاره يو ـ يو، دوه ـ دوه پر دوی راتوی سوه محمد اکبر خان ناره کړه چي هر يو له تاسي څخه چي له يوه سره يې روغبړ کړی دی حمله پر وروړی، هغو هم دغسي وکړه د مختار وزير لاسونه يې پرېکړه په داسي حال کي چي ده ناري د واويلا واغوثا وهلي کوتی يې اُژُو وربېل کی د کابل په کوڅو کي يې د نمايش په ډول ځکاوه ترواريه (تړيور) يې پر يو لار په دار وځړاوه.

لنفټيننټ ابري چي د دي واقعي روايت کوي د انګرېزانو د عقل ضعف او سپتانه د دوی د لويانو ښکاره کوي.

دی د محی الدين خان په لاس کي بندي و د محمد اکبرخان حضور ته يې راووست محمد اکبر خان په داسي سترګو چي قهر او غضب تر څڅېده ده ته يې وکتل او ويې ويل:-

ای انګرېزه ! تاسي زموږ ملک ته هيله اچولي ده، ومو ليده چي په خپله سزا ورسېدا است. سره له دغه زه تا بخښمه ځکه چي څه اړی ستا وژلو ته نه لرم، وروسته يې د ده ساتنه د ملا مومن پر اوږه واچوله.

وروسته ميجر پاتنجر چي خلف و د مختار وزير چي سروليم نومېده هوډ يې وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د پښتنو سره بله جرګه جوړه کړي.

موږ صلح په دې لاندني شرطو سره کولای سو :-

1. ستاسي لښکر دي توپونه موږ ته راپرېږدي، پرته بې شپږ توپه نور دي ځانته نه پرېږدي.
2. هر څه مالونه او سامانونه او درانه شيان چي په خزانه اړه لري موږ ته دي راوسپارل سي.
3. يو ډله د مشرانو څخه د انګريزانو سره د ښځو او اولادو دې د ګروی په ډول موږ ته راپرېږدي.
4. څوارلس لکه روپۍ چي مختار وزير يې د راکړن وعده کړېده هغه وعده دي پر ځای کړه سي.

دوی چي دا شرطونه واروېده وپوهېده چي دا هغه ځای دی چي هغه د ګيدړو لوبي او خبلي[85] چي د انګرېز طبيعت په هغه عادت نيولی دی پر مخ نه ځي، بلکه د تېغ او توري ځای دی، ځکه يې بې قبلولو بله چاره ونه ليده، که څه هم شرطونه ډېر وران وه او ځوروکړي هيڅکله هغه ته غاړه نه ايښې. جنرل الفنستن هوډه وکړه چي لويي او غيرت ښکاره کې ځان يې لکه پشي وپرساوه مګر دې پرسېدو د ده د انګرېزانو په نفس کې څه تودوخه پيدا نه کړه. بلکه داسي سوه چي د لښکر مشرانو پر نونسم د روژې موافقت ورسره وکی.

کپتان واربرتن، کپتان دب، کپتان درمند او کپتان وانسن يې سره د دوی د ښځو او کوچنيانو د رهن په توګه پرېښوول، زخميان يې د يوه پښتانه کره وسپارله،

---

(85) خبلي = چمونه، چمبازی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني طبيبان يې و علاج ته وګمارله، پنځه توپه يې و پښتنو ته پرېښوول‌ه.

د کوچني اختر د مياشتې پر شپږمه سره د نهه توپو او دوولس زره اوښه چې نر او ښځې يې پر سپاره وه وخوزېده، پياده لښکر يې وروسته وروسته په پسې و، په لار کې يو ولې[86] ته ورسېده چې پوري واته)باندې(ضروري وه، او پرته بې يوه پله بله لار د پوري وتو هم نه وه، وروسته تر ډېرو زحمتو او تلفاتو پوري واته، لږ لار چې يې پرې کړه بکران[87] ته ورسېده.

پښتانه چې هر ځاى وه د دوى په ځان بلا وه، د دوى استربل يې نه پرېښود د دوى په ځرک پسې لګه وږي شرمښان راورسېده ځاى پر ځاى او ټاپې پر ټاپې يې دوى شکوله او تونګرى (؟) يې يو بل توپ هم ځني يووى. او محمد اکبر خان ته يې وروى.

محمد اکبر خان بيرته راوګرزېده پر دوى يې شرط کښېښود چې د خپلو لويانو ځخه شپږ کسه نور په ګروي کې راپرېږدي دوى هم قبوله کړه او وعده يې وکړه چې په کورته به بيا يوه ډزه د پښتنو پر مخ هم نه کوي او نه به وسله پر دوى راباسي په دې شرط چې پښتانه به هم دوى ته ضرر نه رسوي او نه به د دوى ازوغ ځني وړي.

وروسته تر څه وخت په دغه خواري او بده ورځ بت خاک ته ورسېده. د کوچني اختر پر اتمه پښتنو بيا ډزې پر وکړې ميجر شتوين د دفع هوډه وکړه مګر ويې نسواى کولاى.

محمد اکبر خان بيا يوه بله ډله علاوه پر هغه پخوانيو وکړو د رهن په توګه

---

[86] وياله.

[87] ښايي چې بګرام دي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغونښتله بله ډله يې وروسپارله څو چې سالم پاته سوه د خورد کابل[88] لاري ته ورسېده خورد کابل د غرو يوه سلسله ده چې څو ميله اوږدوالی لري، لار چې پر هغه ښايي سړی تېر سي د غره په بېخ کي تېره سوې ده. د لاري يوې خواته يوه شپله ده چې شپېته ګزه تر غره لاندي بهېږي و بل لوري ته يې جګ غرولاړ دی.

په دې ځای کي بيا پښتانه پر راغله دوی يې محاصره کړه بل توپ يې ځني واخيست. او لا خورد کابل ته نه وه رسېدلي چي درې زره وګړي يې ځني مړه کړه، او ډېري غوره ذخيرې يې ځني يووړې.

پر نهمه د کوچني اختر په داسي حال کي چي د دوی ژوندو د مړو سره حسد کاوه په هغه وخت کي چي د کوچ اراده يې درلوده د دوی د ښځو او کوچنيانو د حفاظت خبر د محمد اکبر خان د خوا وررسېده دا چي يې واورېده څه په خاطر پوره سوه او په تن کي يې لږ څه د اميد روح و پونځېده.

پر لسمه د دغې مياشتي په داسي حال کي چي دوی په کوچ اخته وه پښتنو بيا تاړاک پر راوی د هري خوا يې د تښتني لار پر وتړله، توري يې وکښې. انګرېزان زښت هولکيان سوه تر داسي حده چي هندوستاني لښکر يې وسله واچوله مخ يې و تښتني ته کښېښو. مګر د ژغورلار د هر لوري تړلې وه او نجات د مرګه څخه ناممکن و.

انګرېزان لا و قبر جبار[89] ته نه وه رسېدلي چي د پښتنو تورو دوی د ريښو وکښه مالونه او ذخيرې يې ځني يووړې پرته بې يوه توپه بل شی نه وه ورپاته د "هفت

---

[88] په کوټه چاپ کي "واړه کابل" ليکلی دی، (خورد کابل) اسم خاص دئ بايد ونه ژباړل سي، "مرتب".
[89] په خاک جبار مشهور دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوتل "لارد مړو د لاښو ډکه وه.

لنډه دا ده چې د هغه منتظم لښکر څخه د دوی دوولس زره وګړي له هغې روځې څخه چې راوتلي وه تر هغې روځې پورې چې کتېه سنګ ته ورسېده په قتل ورسېده د غیر منتظمه لښکرو د مړو تعداد یې خدای (ج) ته معلوم دی.

په هغه ورځ چې کتر سنګ ته ورسېده یوه بله ډله یې په بند ولاړه او یو توپ چې ورپاته و هغه یې هم بایلو.

پر یوولسم د کوچني اختر له کتر سنګ څخه د جګدلک[90] پر لور وخوزېده مازدیګر هلته ورسېده پر تپه وخاته صفونه یې وتړله د پښتنو د ببرولو د پاره یې زړه وري او جلادت ښکاره کاوه پښتنو چې دا ننداره ولیده د خښم وینې یې وایشېدې ځکه یې تر دوی لوړ ځای وتاکه او د توپو خولې یې پر راخلاصې کړې.

هغه و چې محمداکبر خان اسکنیز راوغوښت ورته ویې ویل پرته بې دې بله چاره نه لرې چې شلیتان او جانسن هم په ګروکي راپرېږدې په دغه خبرو اترو کې اسکنیز ناخبره و چې ډزه یې پر وکړه مړ یې کې.

انګریزانو چې دا ننداره ولیده وغورځېده جلال آباد ته رهي سوه پښتنو توره وکښله له هره لوره یې د دوی استربل ونیوه په دې ځای کې یې د مړو شمېر تر خورد کابل ډېر و.

په سهار د شوال د دیرلسمي پښتانه وپوهېده چې د انګریزانو وګړو شمېر پر مخ لږ

---

(90) په کوټه چاپ کې: "چکولی "لیکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سو نو په منځ کي د دوی ګرزېده ځيني يې وژله ځيني يې ژوندي بېوله پرته له ډاکتر برېدون بل غوړ نجات ونه مونده ډاکتر برېدون مخ تښتي ته کښېښنو ، جلال آباد ته ورسېده له هغه ځايه يې مستقيماً انګرېزانو ته خبر ورکی. پښتانه پوهېده چي د دوی د مکرو او حيلو خبري پرته د دوی د بهاندو وينو بل شی نه سي پرېولای او د توزنانو[91] سترګي بې د ګور د خاورو بل شی نسي ډکولای ځکه يې د انګرېزانو ويني وبهولې د غرو ځوکي يې د دوی هډيري کړې. د عهد نه پاللو مړغونه يې په دوی بنه وځکله.

محمد اکبر خان د دوی د لښکرو ښځي او هلوکان او زخميان د ځان سره واخيسته مخ پر کابل وخوزېده، کيفيت او حالت د انګرېز د لښکرو په کابل کي پر دغه ځای پای ته ورسېده.

د انګرېز لښکر چي د غزني په ښار کي اوسېده هم په دغه حال اخته سو لکه لمړی لښکر چي په اخته سوی و. ځيني يې د يخه مړه سوه څه يې په توره د پښتانه قتل سوه. ځوک يې بنديان ونيول سوه، او په مياشتو مياشتو په بند کي پاته سوه وروسته کابل ته ولېږل سوه چي محمد اکبرخان ډېر په عزت د دوی استقبال وکی او هلته د ميجر باتنجر سره يو ځای سوه.

وروسته تر دې واقعې محمد اکبرخان د دوی و ضابطانو ته خپلي توري بيرته ورکړې او څه روپۍ يې هم وروبخښلې د دوی د ښځو سره يې مهرباني وکړه او د دوی اولادونه يې په تخرګ کي د رحم او شفقت ونيوله.

وروسته داسي پېښه سوه چي شجاع الدوله خان بارکزايي شاه شجاع مړ کی په

[91] توزن = طمع کوونکی، بې همته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو کي لګه دركه ګډه سوه، ډلي يې جوړي کړې يوه ډله د بلي پر مخ ودرېده په ملک کي جګړې پيښي سوې لويانو او مشرانو وطن سره وو يشه د محمد اكبر خان لښكر تر ښار د باندي و، فتح جنګ د شاه شجاع زوی هم په دوی پوري و. په دې منځ کي د انګرېزانو عسكر چي د ژمي او سړو په سبب په کندهار کي بند پاته وه د کابل پر لور وخوزېده څه مدد هم ورته ورسېده څه جګړه د دوی او د محمد اكبر خان د لښکرو په ميانځ کي وسوه په نتيجه کي يې سوله وکړه د انګرېزانو د بنديانو لار خلاصه سوه جنرل بولوک[92] وعده وکړه چي امير دوست محمد خان به د خپله کهوله سره افغانستان ته لېږي. د انګرېز لښکر چي د پښتنو دا نفاق او اختلاف د قول او بيان وليد او دا يې وکته چي ځوک نسته چي زموږ مخې ته دي راسي پر ښارو يې تاړاک واچاوه په چارچته يې اور ولګاوه چارچته يو مشهور بازار دی چي د سلطان هند اورنګزېب د وخته څخه موجود دی له عجيبه و بناو[93] څخه دی پر له پسي بندونه او ګردشونه لري اوږدوالی يې شپږ سوه او بر يې د برش قدمه دی پر د يوالو باندي يې ډول ډول نقشونه او تصويرونه كښل سوي دي پښتنو د مختار وزير سروليم لاښ هم په دغه بازار کي ځړولی و.

وروسته يې مخ د استالف پر كلي ونيوه ښځه او نر، کوچني او لوی، جوړ او ناجوړ واړه يې په قتل ورسوله محمد اكبر خان او د کابل وګړي په دې وخت کي غرو ته وخاته.

ځرنګه چي د انګليس لښكرو د كسات په اخيستو کي د پښتنو څخه ځانونه كامياب وګڼله دا بېره ورسره وه چي له موږ سره به هم دغسي وکړه سي بې له دې چي تم سي د هند پر لور وتښتېده.

---

[92] جنرال پالک؟

[93] بناوي = ودانۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چي شاه شجاع چي د سلطنت طمع او هيله يې کړې وه وينه يې هدر ولاړه انګريزانو چي دا حرص درلود چي د پښتنو تېک ونيسي او فايده ځني واخلي د دوی د استوګني ځايونه د دوی قبرونه سوه، پښتنو چي د دوی د ښځو او اولاد ساتنه کړې وه او قتل عام چي انګريز په ښځو، کوچنيانو او ناجوړو کي د استالف ګډ کړی و، و دنيا ته يې دا ښکاره کړه چي:-

طبيعي ښه خصايل او شريف اخلاق ډيري استوګي په غرو کي هيڅ بدل نه کړه او پست کوږنګ طبايع علومو او معارفو مهذب نه کړه او چينو د تربيت پرې نه وله او پاک يې نکړه.

وروسته تر دې انګريزانو امير دوست محمد خان له اسارته خلاص کی کابل ته يې ولېږه (او هغه) په خپله پر کابل او جلال آباد او شاوخوا يې برى وموندە.

د دوست محمد خان ورور کهندل خان چي دمخه مو يې ذکر وکړ، سره له نورو ورونو يې د ايران پاچا ته التجا وروړه چي وايې روږده چي د انګليس لښکرو کندهار خالي کړی دی د شاه په مرسته يې لښکر تيار کی او مخ پر کندهار يې ور وخوزاوه، وروسته تر لږ جګړې چي د ده او سدوزو په ميانځ کي وسوه پر کندهار يې برى وموندە فرمان يې پر خواوشا خپور سو.

دغه ډول د ده او دوست محمد خان په ميانځ کي جګړې وسوې، برى د امير و خواته و، (امير) لښکر يې د هرات پر لور وپوځاوه مګر نا اميده بيرته راوګرزېده. وروسته تر څو کاله له امارت څخه د امير، رنجيت سنګهه په پېښور کي د ده پر لښکر تاړاک وروی، ګاه يو غالب ګاه بل مغلوب و.

څرنګه چي جګړې ډېر ځنډ وخوړ او له دواړو خواوو څخه ډېر وګړي په قتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېده انګرېزانو داسي وګڼله چي پېښور ته ننواته د پنجاب کيلي بلل کېږي او د دې ځای لاندي کېده د امير تر لاس سبب د مرورچه کېدو د امير ګرځي او هم د انګرېزانو و هندوستان ته خلل پېښوي. ځکه يې هڅه وکړه چي په منځ کي د دوی سوله وکي دا شرط يې کښېښو چي د پېښور ښار دي د رنجيت سنګهـ په لاس کي وي.

انګرېزانو په دې حرکت کي خپل نه يوازي د هند څخه د خلل لاري وتړلي بلکه دا يې هم اراده درلوده چي د خپلي استېلا لار و هغه ته خلاصه کي ځکه چي انګرېز په دې پوهېده چي د رنجيت سنګهـ پاچهي چي ده جوړه کړېده زښته پر سُستـه پايه جوړه سوې ده او د غسي هم وه چي لږ وخت وروسته تر سولي يې هغه استېلا کي.

په دغه لګه درګه کي کهندل خان مړ سو، د ورونو يې په منځ پر پاچهي جګړې پېښي سوې يو له بله قتلونه وسوه، ويني وبهيدې وروسته د ټولو پر دې اتفاق سو چي دوست محمد خان په خپل منځ کي حاکم وټاکي.

دوست محمد خان چي خبر سو مخ پر کندهار يې لښکر وخوزاوه کندهار يې فتح کي او هر يوه ته د دوی يې دپاره د دې چي د فتني او شر لار وتړي مواجب مقرر کړه چي هره مياشت به ورکول کېږي هغه و چي دغه اقدام د ده پاچهي پر ټولو پښتني ښارو باندي نتيجه ورکړه په دې وخت کي يې خپل زوی محمد اکرم د بلخ و خوا ته چي د انګرېز د برې په وخت کي ياغيان سوي وه او د استقلال ډول يې ډنګولی و، واستاوه بيرته يې د پښتـانه تر اطاعـت لاندي راوسته پرته د هرات بې ښاره نور اصلي ځايونه د پښتنو د ښارو څخه د ده تر سلطه دباندي پاته نه سوه، لکه دمخه چي مو ذکر وکړ هرات د کامران په لاس کي و، دې زړه ور سړي بشپړه شل مياشتي په ډېره پوهه سره، سره له دې چي خورا لږ لښکر يې و، د ايران د لښکر مقابله وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته شهوت پر ده بری وموندہ، هوا او هوس لاندي کی، په نشو او مسکراتو کي ډوب سو، په دې سبب پښتانه ځني خواپوته سوه خپل وزير يارمحمد خان باميزي بازی په کولي تر څو چي د ښار دباندي يې دی مړ کی او پر ملک يې غبګر راوګرزوله، د ده د مړيني سره د سدوزو د پښت سلطه د پښتانه له ښارو څخه پرې سوه.

لنډه دا ده هغه چي احمد شاه سدوزي لکه وسيع ملکونه او بشپړه سلطه د خپلي زړه وری او پوهي او عدالت اقتصاد په معشيت کي لاس ته راوستلي وه د ده زامنانو، لمسيانو، کړوسيانو په نتيجه کي د جبن جور[94] په شهوتو کي ډوبتيا، ضايع او د لاسه وايسته.

نوموړي وزير د ايران د پاچا سره مراوده درلوده د خپلو ښارو د ساتني د پاره يې د ده پر اوږه تکيه کوله.

وروسته د ده تر مړيني د ده زوی سيد محمد خان د شاه په مرسته د پلار استخلاف وکی سيد محمد خان يو ناپوه، بد اخلاق، سنګدل، ظالم او بېرحمه خلف و. د پښتنو زړونه ده ته له غضبه ډک سوه، فتنه (يې) په پرته کړه، شاهزاده يوسف سدوزی چي په هغه وخت کي په مشهد کي او سېده راويې غوښت د شاه څخه يې هيله وکړه چي دی د لښکر سره راولېږي شاه هم دغسي وکړه دی سره د ايران د لښکره بې مانعه د هرات ښار ته ننووت او سيد محمد خان يې مړ کی.

وروسته په هرات کي ځيني فتنې ولوېدې، ناصرالدين شاه د برې د پاره فرصت غنيمت وباله لښکر يې د سلطان مراد ميرزا تر قومانده لاندي په سنه 1274 کي

---

(94) جبن: بېره، بې زړه توب. جور: ظلم ـ ستم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوزاوه خو روځي يې هرات په محاصره کي واچاوه ويې نيوه هرات يې د ايران تر پاچهۍ لاندي کی.
انګريز چي دا واروېده په خښم سو ځکه چي دی پوهېده چي هرات دروازه او کيلي د هندوستان ده ژر يې لښکر د خليج فارس وخواته ولاږ کی، بوشهر، بندر جزيره، خارق او بلده محمديه[95] يې دپاره د دې چي شاه وبېروي او هغه خلل چي وروسته ځني پېښېږي او هيجان چي په هندوستان کي په سبب د څرګندېدو د خبر د پرمخ تللو د ايراني لښکرو پښتانه په مځکه کي استيلا کړه.

يو کال وروسته له دې واقعي سوله سره وسوه انګليس تر خپله هوډ چي ايران ته يې درلوده تېر سو په دې شرط چي شاه دې يو پښتون په هرات کي حاکم ودروي او لښکر دې له هراته بيرته ايران ته وغواړي.

شاه د امير د اکا زوی چي خسر يې کېده په مشوره د انګريز په هرات کي والي کښېناوه په دې شرط چي سکه به د شاه پر نامه وهله کېږي او خطبه به هم د هغه پر نامه ويله کېږي.

سره له دې هم د انګريز زړه پوره نه سو وروسته تر څو کاله يې امير دوست محمد خان وپوځاوه چي هرات ونيسي، وعده يې ورسره وکړه چي خپل لښکر به ورکوي چي ملک يې په ساتلی وي. دپاره د دې چي يو امارت چي په ميانځ کي د هندوستان او روس يو کروړ دېوال وي په ميانځنۍ ايشيا کي قايم کړه سي.

هغه وچي امير لښکر تيار کی د هرات پر لور يې وخوزاوه هرات يې تر ډېر وخته پوري په محاصره کي واچاوه په دغه هاړودوړ کي سلطان محمد خان چي د ننه په

[95] د کوټي چاپ کي: "د محمره په ښار" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلا کي و وفات سو د ده له وفات ځومري وخت نه و تېر سوی چي په خپله امير هم په خپله چوڼۍ کي مړ سو.

وروسته د لښکر مشرانو امر وکی چي پر قلا هجوم وروړي وروسته تر ځو حملو په 1280 کال کي په ډېر زيار او سختۍ ښار ونيوه سو. امير دوست محمد خان عاقل، زيرک، هوښيار سړی و، طبيعت يې نرم او پوست و، د ظلم څخه يې نه درلوده د خپلو ورونو زړونه يې په ښه سلوک ځان رخي کښلي[96] وه. که څه هم ټوله په عمر تر ده لوی وه ده ته يې خضوع او اطاعت درلود او د ده تر نقشه د تدبير او حکمت لاندي يې سلطنت تاسيس کړی و.

امير دوست محمد خان ډېر زامن درلوده د هغه غوره او هوښيار زوی يې محمد اکبر خان و چي د پښتانه ملک يې د انګرېز د حرص د منګلو ويوست دی يې خپل وليعهد وټاکه.

څرنګه چي نومړی د پلار په ژوند کي وفات سو د ده ورور شېرعليخان د ده ځای ونيوه که څه هم امير په ټاکلو کي د ده د ورور رعايت د محمد اکبر چي د ده سره يې خصوصاً او په تېره بيا د پښتنو سره عموماً احسان کړی و د حقونو وکی مګر د ملت د حقونو ساتنه يې ونکړه او نه يې دي ته وکتله چي پر دې باندي په څه توګه خطرونه بنا کېږي، څرنګه چي ځيني ورونه د شېرعليخان په عمر کي تر ده لوی وه سر يې ده ته نه کښېته کاوه هغه و چي فتنې ولاړي سوې، وينې وبهېدې، ښارونه خراب سوه. امير په هرات ولايت کي د پښتانه يو له خپلو زامنو څخه والي مقرر کی مګر امير په مقررېدو کي د خپل زامنانو د پښتانه د ملک په ولاياتو کي يوه بله سهوه وکړه، ولي د پښتانه ملک قانوني ملک نه دی امير په خپل د غه حرکت

---

[96] رخي کښلي: کش کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د فتنې او بغاوت موقعیت دوی ته ورکی.

لکه د مخه چي وویل سوه امیر په وخت کي د هرات د محاصرې په خپله چوڼۍ کي وفات سو ، له زامنو څخه یې شېرعلیخان ولیعهد سو ، محمد امین خان او محمد اسلم خان[97] په معسکر کي حضور درلودی.

شېرعلیخان یو خاین وزیر له غلجو څخه درلودی چي محمد رفیق نومېده دی یې وپوهاوه چي دا نور وروڼه تر خپل لاس لاندي راوله، داسي یې ورته وویله:-

ستا سلطه تر هغو پوري چي دا بې واکو والیان په تیره بیا هغه تر تا مشران دي موجود وي ټینګار نه سي موندلای. دا خبر څرګنده سوه او د هغه چا تر غوږه چي په معسکر کي وه ورسېده هر یوه په دغه شپه مخ تښتي ته کښېښوه هر والي د خپل ولایت و لور ته ولاړ. شېر علیخان چي د دوی په تېښته خبر سو د هرات د ښار په تنظیم اخته او خپل زوی محمد یعقوب خان یې د هغه ځای والي مقرر کی په خپله بې له دې چي پر هغو ځایونو چي وروڼو یې استیلا کړي وه تعرض وکی د بلخ لار یې ونیوله، هوډ یې وکړ چي خپل لوی ورور محمد افضل خان ته چي خلکو په درنه سترګه ورته کتله او هم د لښکر د خوا تر نورو وروڼو مروجه و ، چم وکی او تر خپل لاس یې لاندي کی.

چي د بلخ شاوخوا ته ورسېده لیک یې ورولېږه داسي هیله یې وړاند کړه :-

ته زموږ لوی او مشر ورور یې دا ښایي چي د وطن په اصلاح کي د فساد په ورکېدو کي او د وروڼو په اتحاد کي زیار وباسې، زه عهد کومه چي ستا له امره به

[97] په کوټه چاپ کي دا نومونه: "محمد اعظم خان، محمد حسن خان، محمد اسلام خان" راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر ونه ېېچم او وانبکی د اطاعت ستا به غاړي ته وانه چوم.

محمد افضل خان چي د لیک د مضمون نه خبر سو ، په وغولېده ورته راغی (د) شېر علي زړه پوره سو دی یې ونیاوه بندي یې کی د هغه زوی عبدالرحمن مخ پر بخارا وتښتېده، بلخ د ده (شېرعلیخان) په تصرف کي سو خپل ورور فیض محمد خان یې هورې والي مقرر کی پخپله مخ پر کابل راوګرځېده.

وروسته یې لښکر غونډ کی د خپل وزیر محمد رفیق تر قیادت لاندي یې د محمد اعظم د مقابلي دپاره د کرم پر لور ولېږه، محمد اعظم د محمد افضل ورور په لومړی حمله مات سو مخ پر هند وتښتېده.

چي د دغه لوړني نوموړو د کاره خلاص سو خپل زوی محمد ابراهیم خان ضعیف الفکر یې د کابل حاکم وټاکه پخپله دپاره د نیولو د خپل ورور محمد امین خان د کندهار وخواته وخوزېده.

چي د غلجو کلات ته ورسېده ورور یې سره له لښکره مخ ته ودرېده جګړه پېښه سوه په نتیجه کي د ده زوی محمد علي او امین ورور یې په قتل ورسېده، په اثر کي د دې واقعي پر دماغ د شېر علي وسوسو او وهمونو غلبه وکړه په نتیجه کي یې حکومت او اداره د لښکرو پرېښووله په قندهار کي د عزلت په کنج کي کښېنوست هغه وخت چي خبر د تغیر د حال او عزلت پیغام د ده و عبدالرحمن ته ورسېده له بخارا څخه د بلخ پر لور وخوزېده وروسته تر لږو جګړو یې د فیض محمد خان په اوږه هغه اُلکه ونیوله.

د محمد اعظم خان سره څکه چي انګریز ښه مخ نه وری هند یې پرېښو بلخ ته ولاړی په عبدالرحمن پوري ملحق سو کار یې مروجه سو تکړه لښکر یې تیار کی د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار ته یې هوډه وکړه د کابل تر رسېدو د مخه په باجګاه کې د دوی او د محمد ابراهیم خان د شېرعلیخان د زوی د لښکرو په میانځ کې محاربه پېښه سوه په نتیجه کې د محمد ابراهیم خان لښکرو ماتې وکړه په خپله ده کابل پرېښو ، د بیري څخه قندهار ته ولاړ.
په دې وخت کې محمد رفیق خان د شېر علیخان وزیر په کابل کې و په ډېر ورین تندي یې د دوی هرکلی وکی په سلامتي او مبارکي کابل ته ننواته وروسته یې یوه ډله عسکر د جلال آباد و خواته ولېږله فتح یې کی، څرنګه چې خبره ورځ په ورځ درنه او کار سخت سو شېر علیخان د غفلت له خوبه وېښ سو او د غم و بېهوښۍ څخه پر سد سو ، بیا یې لښکر تیار کی مخ پر کابل ولاړ، په غزني او شېخ آباد کي د محمد عظیم او عبدالرحمن تکړه لښکرو سره مخامخ سو د جګړې اور ولګېده محمد عظیم برې ومونده شېر علیخان ماتې وکړه مخ پر کندهار ولاړ، محمد عظیم په غزني ننووت خپل ورور محمد افضل یې د حبسه ایله کی وروسته څه د ده د عسکرو د ده پاچهي ومنله.

دا برې چې یې ومونده کابل ته وګرزېده محمد عظیم خان ولیده چې محمد رفیق زیار کاږي چې نفاق او لګه درګه د خانانو او مشرانو په میانځ کي واچوي څکه دی د پخوانۍ فتنې په جزا او دا چې خپل بادار یې پرې اېښی و او خیانت یې ورسره کړی و او استربل یې زیارکښه چې فساد واچوي په قتل ورساوه.

وروسته محمد اعظم لښکرونه راغونډ کړه د کندهار پر لور وخوزېده د غلجو په کلات کي د امیر شېر علیخان سره مخامخ سو ، د دواړو خواوو لښکر سره ونښته شېر علیخان په دغه شخړه کي زښته زړه وري ښکاره کړه مګر د ده د زړه قوت سبب د ثبات د ده د عساکرو په سبب د ډېرو ماتو چې زښت یې بې زړه کړي وه ونه ګرزېده ناچار سو قندهار یې ایله کی مخ پر هرات ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو مياشتي وروسته د يوې ډلي سپرو سره مخ پر بلخ ولاړی او يو لوی شمېر د ازبکو او پښتنو جګړاليان يې سره ټول کړه.د فيض محمد خان تر لاس لاندي يې د کوهستان د سختي لاري څخه پر کابل واستوله په پنجشير کي د عبدالرحمن خان سره مخامخ سوه دواړو خواوو لاس سره واچاوه په دغه شخړه کي فيض محمد خان په قتل ورسېده ګويا د ده اقبال او ادبار، وفاق او نفاق واړو د ده مرګ غوښتی. شېر علي خپل توپونه ايله کړه ولاړ غرو ته وخوت پر هغه مخ بلخ ته ولاړ، څرنګه چي پوهېده چي عبدالرحمن خان دی نه پسي پربېږدي له هغه ځايه څخه هرات ته وغورځېده په هغه ځای کي يې سکته وکړه[98].

په دې وخت کي محمد افضل خان چي د علم او علماوو مين او د ظلم څخه يې بد راتله وفات سو، محمد اعظم خان ورور يې استخلاف وکی.

چي پر تخت کښېنوست آرام سو خپل د مړه ورور زوی عبدالرحمن يې بلخ ته ولېږه او اسمعيل خان د محمد امين خان په زوی يې دی مړوجه کی چي وکولای سي هغه اور د فتني چي د ازبکو او پښتنو په منځ کي لګېدلی و مړ کی.

(اعظم خان) خپل زوی محمد سرور خان يې د کندهار والي وټاکه، او خپل بل زوی عبدالعزيز خان چي په دغه وخت کي يې عمر شپاړس کاله و د هغه ځای د لښکرو په رياست مقرر کی. دا ځوان رئيس غرور پر سر واخيست بې له دې چي پلار په خبر سي لښکر يې غونډ کی او د هرات پر لور يې وخوزاوه چي ګرشک ته ورسېده د شېرعليخان د زوی محمد يعقوب خان سره مخامخ سو، ځوان رئيس نابېره د دوه سوه پياده و سره د غليم د لښکر پر قلب حمله وروړه يو توپ يې ونيوه، توپچي يې مړ کی د توپ پر سر کښېنوست د محمد يعقوب خان لښکر چي وليده چي مرسته

---

[98] سکته (د لومړي دوهم او دريم په فتحه) = قناعت، صبر، دمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ورته رارسېږي له هره لور پر ده راوګرځېده ويې نياوه لښکر يې سره وپاشل سو لکه د شرقيانو عادت چي دی چي په وخت کي د رئيس د بايللو تښتي، دوی هم مخ تښتي ته کښېښنو.

وروسته محمد يعقوب خان مخ پر قندهار حرکت وکی قندهار يې بې ټکه ټوکه لاس ته راووست، شېرعليخان چي دا خبره واروېده زړه يې قوت ومونده په سر کي يې هوډي جوش وخوړ د جمشيدي او فيروزکوهي سپرو سره يې د کندهار د ښار قصد وکی.

پاشلي عسکر يې د دې ځايه سره غونډ کړه، د خپله زويه سره د کابل پر لور روان سو د مقر په وادي کي چي له غزني شپږ فرسخه ليري ده د محمد اعظم خان سره مقابل سو دواړو خواوو هڅه وکړه چي استحکامات جوړ کي او خندقونه پرې کي. محمد اعظم چي واروېده چي شېرعليخان هم د مقابل لښکر سره يو ځای دی، بلخ ته يې خبر ورکی خاين اسمعيل يې راوغوښت، ولي پوهېده چي هغه د شېرعليخان و وينو ته ناست دی، ځکه چي د ده پلار يې وژلی و او خورا يې سپک کړی و. اسمعيل له بلخ څخه لښکر وخوځاوه په کوهستان کي يې پښه ونيوه هغه و چي دواړه لښکره د مقر پر دښت په جګړه سره ګډ سوه ده د کابل پر ښار تاړاک يووی د شېر علي خان په نامه يې دړغ پورته کی په دې خيال سره چي شېرعليخان به دی د پلار پر ځای په قندهار کي والي وټاکي.

په رسېدو د دې خبر د محمد اعظم پر لښکرو د نااميدی لښکرو بری ومونده بې اتفاقي پکښي ولوېده ځرنګه چي ځانونه يې د دوو لښکرو په منځ کي وليده او وپوهېده چي ازوغ نه سي رارسېدای په فکرو او خيالاتو کي يې اختلاف پيدا سو.

محمد اعظم وپوهېده چي پر داسي لښکر چي په داسي ببره اخته دی بې زړه سوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مات دی او خاص بیا زړه وري د جمشیدي سپرو چي تل پر اطرافو د معسکر حمله هجوم وړي نه ښايي چي تکيه وکړه سي د بلخ وخواته وتښتېده د خپل وراره عبدالرحمن سره يو ځای سو شېر عليخان وروسته تر ډېر وخت هجرانه د کابل په ښار ننووت. د خلکو د خوا يې په ورين تندي هرکلی وسو، ولي دده د خپلو ښو اخلاقو او هڅه نه درلودل و ظلم ته د خلکو د محبوب درجه موندلې وه. محمد اعظم خان او عبدالرحمن ډېر زيار ويوست چي د ازبکو او هزاره لښکر غونډ کي د هزاري له لاري څخه د غزني خواته وخوزېده شېر علي د جګړې په ډګر کي ورسره ودرېده وروسته تر کلکو جګړو د محمد اعظم او عبدالرحمن لښکر مخ تښتي ته کښېښو، مشهد ته ولاړه عبدالرحمن په دغه ځای کي د خپله اکا څخه بېل سو، بخارا ته ولاړ او په سمرقند کي يې استوګه غوره کړه تر ننه پوري هلته استېږي.

محمد اعظم د ايران په لار کي د نيشاپور په ښار کي وفات سو، دی يو مدبر، هوښيار سړی و، عدل يې خوښ و مګر ضرورت او طبيعي د زماني حوادثو دی ظلم او جور ته ولاړ کړی و. خپل ځوان زوی يې چي په حقيقت کي سبب د نا اميدۍ او د سلطنت د تلو د ده ګرزېدلی و، د قندهار د لښکر په رياست وټاکه سبب دا و چي ده د پښتنو پر خانانو بروسه نه درلوده او د دوی د ناوړو اخلاقو څخه يې انديښنه درلوده، بې عاره بې ننګه وه خيانت يې رذالت نه باله

ډېری له دوی څخه په دغو فتنو کي تر شل واره ډېر د غليمانو په ډلو ننوتلي وه، دی صوفي مذهبه و چي په وحدت الوجود سره قايل و. لنډه دا چي امير شېرعليخان په سنه 1285 کي بې له يو جګړه کوونکي او ترټونکي چي په مخ کي دي يې ودريږي، درلوونکی د بشپړي سلطې سو د انګرېز دعوت يې قبول کی د انبالې و خواته يې حرکت وکی انګرېز هغه پخوانۍ معاهدې چي د ده د پلار او د دوی په منځ کي سوي او د حيلو د چمو ډکي وې اوس يې په نورو زياتي وعدو او قولو ټينګي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې خوا چي راوګرزېده خاین اسماعیل خان یې سره له نورو ورونو و هند ته ویوست خپل توریالی او مېړه زوی محمد یعقوب خان یې له ولیعهدۍ څخه ویوست او د ده وړور عبدالله خان یې سره له دې چي په عمر کوچنی و په سبب د ده د مور ولیعهد وټاکه. څه بد شی دی شهوت. سترګي د حق د لیدو څخه ړندوي عقل د سمي لاري څخه تېروي په کډه[99] کي یې اچوي.

محمد یعقوب خان هرات ته ولاړی هلته یې د سرکښۍ جنډه پورته کړه په سرکښي کي څومره وخت تېر نه سو چي د پلار له خوا کابل ته وغوښت سو ، سره له دې چي د پلار پر لښکر بریالی و بیا یې هم د پلار غوښته ومنله پلار یې پر ځای د دې چي دی ونازوي په محبس کي واچاوه، امیر لا په خپل مقصد نه و کامیاب سوی چي د اجل لښکر یې پر نوي ولیعهد تاړاک راوی.

په سنه 1295 کي د روس وفدونه[100] امیر ته راتله په دې سبب وسوسې او اندېښني د انګرېزانو لویانو ته ولوېدې یو سفارت یې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و ، د امیر حضور ته ولېږه، امیر په دې سبب چي انګرېز له څو کالو راهیسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه د سفارت له قبلولو څخه یې نټه وکړه.

پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ یې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوزاوه.

---

[99] کډه (فشار پر دوهمه څپه دئ) = کنده، ژوره.

[100] په کوټه چاپ 141 مخ کي د روسي وفدو پر ځای "رومي سفیران" لیکل سوي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل

په بيان کي د بېل بېل کامو چي په افغانستان کي استوګه لري او اخلاق، عادات، مذهبونه د دوی او دغه رنګه توضيح د حکومت د دوی چي په څه توګه يې په دې ښارو کي کوي؟

لو تولی چي په دغه اُلکه[1] کي استوګه لري او هم په شمېر ډېر دي هغه پښتون کام دی. د دوی د استوګي ځايونه د ملک جنوبي او شرقي جنوبي خوا ده.

په دې جنس کي حقد او حسد، کسات اخيستو ته هڅه درلوول، د جګړو او حربونو غوښتل، په کوچني سبب سره ژر په خښم کېدل ډېره مونده کېږي. او دا خويونه د دوی د انهار[2] څرګند بڼي، تندي يې تل تروه وي.

که څه هم په ځيني کارو کي حلم او نرمي کوي مګر خوشحال سړي لږ پکښې پيدا کېږي، زيږې خبري کوي، درانه اوازونه يې دي، دا دواړه پر هغو لوړني اخلاقو د دوی او پر زيږوالي د دوی د طبيعت دلالت کوي.

لګو درګو، نتنو[3]، تاړاک وهلو، مال وړلو ته ډېره هڅه لري. له دې سببه چي زړه

(1) اُلکه: مځکه، سيمه، وطن.
(2) مراد يې ښايي (طرز، ډول) وي؟
(3) نتنه: خواری. جمع يې (نتني) ده او (نتنو) د (نتني) مغيره شکل دئ (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وري او اقدام او طبيعي هڅه و جګړو ته يې په ختمه کې اخښلې ده د صديو راهيسته طبيعت دوى ته داسې ترتيب د عسکري نظام ور ښوولى دی چې د نن ورځې د نظام سره نژدې باله کېږي.

هغه په دې توګه دی چې صفونه ودروي ښه ټينګ ترتيبات يې وکې ضابطان يې د لويانو او کوچنيانو مراتب ټاکي. چې د جګړې ډګر ته يې باسي لويان يې په وړاندې وړاندې د لښکر ځي. چې د جګړې اور بل سي ضابطان استربل ونيسي، لښکريان جګړې ته لاس ورته کې ضابطان يوازې امر يا نهې کوي، اړې د پرمخ تلو يا پر شا کېدو. د ښې او کينې او تله او ولاړه کړده امرونه کوي د دوی دا خوی دی چې يو وګړی يې د لښکر څخه وتښتي، وژني يې.

لکه د اصفهان په جګړه کې چې پېښه سوه يو ضابط و، چې خپل يو لښکري وګړی يې د تېښتې په وخت کې وليده هوډ يې وکړه چې مر يې کې، هغه وګړي خپل ښی لاس ورښکاره کی چې غوټ پرې و، دپاره د دې چې د سزا وژغورل سي ضابط که څه هم دی د مرګه وباخښه ليکن د خښمه يې خلاص نه سو.

په تېښته يې خوښ نه و، امر يې وکی چې بېرته لښکر ته ولاړ سي، او ويې ويل: ای نرښځيه !آيا کيڼ لاس دي نه درلود او داسې به يې وبولو چې کيڼ لاس دي هم پرې سوی و، غاښونه دي د غليم د غوښو د پرېکړن دپاره درلوده، ځغله !د ژوند تر وروستنۍ سګلۍ پوري د غليم سره جګړه وکه !

د ضابطانو يې دا وظيفه ده چې د لښکرو ترتيب کوي، او تنظيم د دوی ساتي. امر کوي او منع کوي، سربېره پر دې هغه چې د جګړې پر ډګر مړه وي د ډګره يې راباسي چې د غليم د اهانت تر لاس او پښو لاندې نه وي پراته، مګر هغه څوک چې د تېښتې په وخت کې مړه کړه سي په کورته جواز نه ورکوي چې ښخ دې کړه سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکري وګړي يې د خپلو مشرانو داسې په خوله دي چې مثال يې په هيڅ يوه کې د متمدنو لښکرو د نړۍ نه ليده کېږي تر داسې حده چې که په دښت کې سره پاشلي او ژرګند سوي وي او دوه وګړي هم يو ځاى نه وي که د يوه سړي ږغ واوري چې دوى د خپل مشر حضور ته ورغواړي په ښتته غورځانده ورځ بلنه مني او د پاره د اروېدو د مشـر د وينـا راغونـډېږي او کـه بـه د لـوږي يـې ځکنـدن وي ډوډۍ تـه ورسېږي تر هغه تېرېږي د غوښتونکي د غوښتو پالنه کوي.

د دوى له ښه اطاعته څخه يوه دا ده چې په وخت کې د يو ښار د فتح چې د دوى مشران امر وکي چې پر اهاليو دي تعرض نه کېږي يو لړ حرکت هم چې خلکو تـه زيان رسېږي د دوى څخه نه پېښېږي، تـر داسې حده چې کـه د زرو او جواهرو او ګېڼو ډکي ښځي پر دوى پېښي سي دوى ورته ګوري هم نه.

يو وار داسې پېښه سوه چې په اصفهان کې په لومړي وخت کې د اشرف د تخت د کښېنستو د دوو پښتني کامو په منځ کې جګړه ولوېده، شـخړه خورا درنـه سوه، قتل او قتال پېښ سو دوکاندارانو خپل دوکانونه وتړله چې تـاړاک ونـه لوېږي، د اشرف له حضور څخه امر وسو چې دوکانونه دي خلاص کړه سي، او داسې اعـلان يې وکى هر چاته چې زيان ورسېدى زه په خپله د هغه د زيان د بريا کېدو ضامن يم. جګړه ډېره اوږده سوه ليکن يو لږ زيان هم خلکو ته ونه رسېده.

د دوى ټولـه مړونـه د وسلې پـه استعمال او تـوره وهلو عـادت دي پـه سپارلي کي زښت ګړنديان دي، په اوس وخت کي يې د توپـک پـه استعمال کي هم عـادت او تجربه موندلې ده.

د امير دوست محمد خان له عصر څخه يې ترتيب او تنظيم تـه لښکرو پـه جديـده توګه لاس اچولی دی که څه هم علماً نه دی ليکن عملاً يې ښه لاس پکښې پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، د منظم لښکر شمېر يې شپېته زره ته رسېږي.

يو لوی شمېر د دوی څخه لکه:- د کندهار، غزني، جلال آباد استېدونکي هڅه د ښارو او د کلو استوګي ته لري ليکن د خپلو نورو ورونو په شان د دوی ژوند هم په زېږه توګه دی، آرام ته هڅه نه لري په معشيت کي زيږه دي. د دنيا له خوږو څخه يې په لږ سکته[4] خوښه ده، پسه د پوستـه سره خوري.

پسه چي حلال کي وړی يې پر اور سوځي، الـووی يې کي ببيا يې نو غوښي وچي کي وېي ساتي، غذا په چمچه[5] نه خوري د غذا لوښي پر سترخان نه ايږدي پر مځکه يې ږدي په لاس ډوډی خوري. د سرت)صـورت(صفايي او د لباس تنظيف ته هڅه نه لري، په نظافت کي د استوګي د ځايو هم زيار نه باسي ښارونه خپل هـم د ګنديو څخه څو مري نه صفا کوي. هم دغه وجه ده چي ډېر ښارونه د دوی ليده کېږي چي د قاذوراتو[6] خلاص نه وي او ډېر داسي هم پېښـه سي چي د حيواناتو لاښونه د دوی په عسکري ځايو کي پراته وي، په لېري کېدو يې دوی سر نـه ګرزوي.

ډېر د غرو او کلو استېدونکي چي ډوډی وخوري لاسونه نه مينځي، په ږيره يا د بدن په پوست پوري يې موږي.ځيني د دوی چي نوي کالي وا غوندي لستوني يې غوړ کي د دې دپاره چي د ده غنا او ثروت ځني ښکاره سي، چي دی پـه نـوو کـالو څومري پروا نه کوي.

دوی ټوله که پر دښت استېږي که په کږدی کي اوسېدونکي ځانته عجب کالي پـه

---

[4] سکته: قناعت.

[5] چمچه: کاچوغه.

[6] قاذورات: مرداری، امبار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب شکل له وړیو څخه جوړوي لکه د فیل شونډ کان اوږده لستوڼي ورکوي چي تر مځکي رسېږي، دوی یې کوسی بولي، دوی یوه دغه ډول جامه هم لري چي لستوڼي یې لنډ او تر ورنو پوري اوږده وي سدرۍ نومېږي لږ داسي ښېښېږي چي دوی دي خپل لباس تر زړېدو د مخه الیش کي.

د ښارو او سېدونکي خپل کالي له زیږو توکرانو څخه چي د وړیو دي جوړوي، چي دوی یې برکه بولي د هغه څخه تنګي جُبې، چوخې جوړوي، لستوڼي یې لنډ وي رنګ په رنګ، د چیټ څنډي وراچوي، په ژمي کي د اوښ پوست اغوندي، په پختن او اش کي یې زښت زیار باسي تر داسي حده چي په پوست والي کي لکه ورېښم داسي سي ژړ روښان رنګ وکاږي، د ورېښمو کار پر کوي، چوخې ځني جوړوي هغه چي کارکوونکي ډله یې اغوندي لنډ وي چي تر زنګنو پوري رسېږي او لستوڼي یې تر څنګلو پوري وي پوستینچه یې بولي.

لویان او ماړه خلق یې اوږد رقم د هغه اغوندي چي تر بجلکو پوري رسېږي او اوږده لستوڼي یې وي، پوستین⁽⁷⁾ یې بولي. غټان او مشران د دوی چوخې د کشمېر د شالو څخه او پوستین د سمور او سنجاب څخه جوړوي. ډېر پښتانه شني بګړۍ تړي لیکن سرداران او غټان یې د کشمیر د رنګارنګ شالو بګړۍ تړي. د تودو ښارو استېدونکي یې چوتي او موچني په پښو کوي، سدرۍ اغوندي تر زنګنو پوري قمیصونه اغوندي، لوی لستوڼي یې وي.

ډېر له دوی څخه پلن پلن ملابندونه تړي چي د تهر لاندي څخه تر ورنو پوري رسېږي، ډېر کامونه د دوی څخه د سر ورېښتان نه خریي، یو اوږده کوڅۍ پرېږدي

---

(7) مولانا پوستین او پوستینچه د اوښ د پوستکي څخه بللي دي. په هغه وخت کي به یې د اوښ د پوستکي جوړوله، مګر په اوس زمانه کي یې د پسه د پوستکي او نورو پوستکو څخه جوړوي، (مترجم).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اويي يې. ښځې يې اوږدې جامې اغوندي خاص ډول ملا بندونه و تيو ته نژدې چې تې يې ښکاره وي. ډيرې غرځنې ښځې يې د آس د لکۍ ورېښتان پرې کې په خپلو ورېښتانو پورې يې ونښلوي. د غلجو ښځې د تندي ورېښتان واويي، تېکی ځنې جوړ کې پر تندي يې راوځړوي چې اوږدوالی يې تر پزې او په بره تر ټېکو پورې رسېږي لکه يو ګردی برقع داسې ښکارېږي، په غوږو د سپينو زرو، او سپني، مسو، بلورو درنې خپرې ځړوي.

غتــان او واک درلــوونکي د پښــتنو پــر چــوکۍ او تخــت نــه کښــېني د ناستې ځايونه فرش کې، بالښتان ايږدي لکه نور غتان و شوکت او عظمت ته په څومره سترګه نه ګوري، د ډوډۍ خوړل د کوچنيانو او نوکرانو سره ننګ نه بولي.

د غرو او د دښتو اوسېدونکي ګلې او رمې پيايي ډوډۍ ګټې، څوک و څوک يې کښت هم کوي، په دوی کې سوداګر لږ دي مګر د لوهاني په کام کې ډېر دي. چې په غرو کې استېږي. ډېر وګړي د دغه کام څخه د تجارت په ذوق کې عجيب کيفيت لري، مالونه پر اوښانو بار کې چين او نور د سايبيريا ښارونو ته يې رسوي له هغه ځايه اناطول[8] ته ځي بيا پر شاوخوا د هند طواف کوي.

دا کـام د نـورو کـامو څخـه پـه لبـاس کـې بېـل دی، د دوی بګـړی څلـور متقابـل کنجانه[9] لري چوخې يې لکه د ارناود[10] او د آذربايجان د اوسېدونکو داسې دي چې پورته خواته تنګې، لمن يې پراخه په ملا کې ډېر چونړونه لري.

---

[8] اناطول د ترکيې پخوانی نوم دئ (مرتب).

[9] کنجانه: کونجونه، کونجه.

[10] د يوې سيمې نوم دئ. په کوټه چاپ کې دا نوم نسته. هورې يې يوازې "آذربايجان" کښلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښار او سپډونکي کښت کوي، درختي او باغونه ايږدي د صنعت خاوندان لکه آهنګر، ترکاڼ، ګنډونکي په دوی کي لږ مونده کېږي. ډېر داسي دي چي دوی تجارتي شغل نه لري مګر د کندهار او سپډونکي چي تجارت ته ښه هڅه لري ډېر سوداګر د دوی د طالب العلم د طبقې څخه دي.

پښتانه د حکومت په کار کي او د دفتر په ضبط و ربط کي بشپړه پوهه نه لري ټول دغه کارونه د قزلباشو په لاس کي دي، دا هغه کام دی چي د نادرشاه د لښکر څخه پاته سوی دی.

د اسيرانو خرخلاو که څه هم کافر وي، جايز يې نه بولي د خوارانو او مسافرانو پالنه او عزت کوي، ډېری يې داسي دي چي غلا بده بولي. که څه هم خپله دوی په تاړاک سرلوړي کوي.

بېرېدونکي نه دي، فرق په منځ کي د غلا و تاړاک لکه فرق په منځ کي د ضعف او قوی دی، بد عملونه او عادتونه چي له عيش او عشرته زېږي په سبب د بدوي اخلاقو په دوی کي لږ ليده کېږي، ځکه چي خوار غريب دي ډېر ځله د دوی دوستی د توزني هيلي[11] خالي نه وي، د دوی ښځي چي په ښارو کي اوسېږي مخونه پټوي، هغه چي په دښتو او کلو کي اوسو که لري مخونه يې لڅ وي، د نرو سره ګډي وي د سرو سره لاس په لاس کي ګردی دائره جوړ کي د ښادی په وخت کي رخسېږي ځيني وختونه په دغه توګه يوازي په اخترو کي رخس کوي دا رخس په دوی کي اتڼ بولي.

د غرو او دښتو د اسپډونکو دا رشه[12] ده چي په ښادي کي د ناوي پلار او خپلوان

[11] توزنه هيله = طمع ــ ټيټوالی.

[12] رشه (فشار پر لومړی څپه دئ) دود دستور، رسم رواج.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همسايګان د واده په سحار راغواړي د زامه[13] او ناوي د پاره لکه چي عادت دی کالي يې جوړ کړي وي دوی ته يې ښکاره کې وروسته زوم په دغه محفل کي راوبولي هغه کالي چي يې ده ته جوړ کړي وي وروسته تر فاتحې[14] تر ويلو يې په واغوندي کتې مټ دغه توګه ښځي د ناوي سره کوي. وروسته ناوې په ډول او سرنا سره د زامه کره وړي، هلته يې چي ورسوله په هغه خونه کي چي خاص د دې د پاره ښايسته سوې وي کښېنوي، نجوني رنګ په رنګ مېوې او خوږې راوړي د ناوي پر سر يې وپاشي مېلمانه نر او ښځي خوږې خوري، ناوې د مېړه په کور کي څو ورځي ګوښه ناسته وي ځان چا ته نه ښکاره کوي، څو ورځي وروسته د کوڅه ګی نجوني ناوې ته راسي د اوبو لوښي يې پر سر وي ناوې هم پر سر د اوبو لوښی واخلي ورسره ولاړه سي پر لاري خوښی کوي، سندري وايي، ځي په دغه توګه ولې ته ورسېږي لوښي ډک کړي بيرته په هغه ډول کورو ته راځي له دغي ورځي څخه ناوې ګوښه ايله کي معاشرت پيل کړي.

د منګلو د کام او دَوَړو دا رشه ده چي د ناوي پلارګنی او مېړه به په ښادي کي اتڼ کوي دغه دواړه لوړني کامونه يو عجيب عادت لري چي ځوانان يې په موسمي يا د اختر په روځو کي د يوې خوا ورځه او د بلي خوا بربټ خريي چي ږيره لري يوه خوا د ږيري وخريي، دا بله خوا يې پاته وي.

په عادي ورځو کي په توره لوبي کوي خپل توريالیتوب کتونکو ته ښکاره کوي، د دواړو کامو اولادونه په ښايست کي مثال او جوړه نه لري هر چيري چي په سترګه سي زړه وړي.

---

[13] زامه: د زوم مغيره شکل.
[14] مراد يې د نکاح دوعا ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي صدق او محبت کي يو له بله تنافس[15] او خلوص په وړاندي کېدو کي د قربانيو کوي تر داسي حده چي ځيني خپل پسونه مذبح[16] ته وړاندي کوي د ختڅو دا عادت دی چي ښځي يې په غم کي مخونه په رنګ او خاورو لړي خپل مخ په ځپېړو وهي او په نوکانو يې شکوي[17].

د ټولو پښتنو دا عادت دی چي درې ورځي تعزيه دارانو ته ډوډۍ ورکوي هغه څوک چي ډوډۍ ورکوي په دې توګه وي په ډېرو کامو کي داسي ده چي د غم خاوند په خپله مړی ورکوي او په ځينو کي د همسايه او نزدې کليوالو پر اوږه وي، په خپله د ماتم کور د مړی د ورکولو په کورته خلاص وي.

کليوال خپلو زامنانو ته رخس ورښيي يو ډول لباس ور جوړوي چي لکه د فرنګي کون[18] (Cone) د هري خوا چوېان لري د خوښۍ او رخس په وخت کي يې په اغوندي. د کليوالو چي مولود وزېږي دا يې پر يو لوړ ځای د کور کښه څه هم نيمه شپه وي و درېږي درې واره په لوړ ږغ د شکر په ډول د زوکړي خبر خلکو ته رسوي.

پښتانه ټوله سنيان او د امام ابو حنيفه (رح) په مذهب دي په لمانځه او روژه کي څه ښځه څه نر څه ښاري څه غرځني ځان نه سپموي، توری کام شيعه دی تل سني

---

[15] تنافس: فخر کول (غياث).

[16] مذبح: د حلالېدو ځای، مسلخ.

[17] په کوټه چاپ کي پورته مطلب داسي ژباړل سوی دی: "د دواړو قبائيلو ځلميان ښايسته الکان چي هر چيري خوبصورته او جاذب نظر ځوان ووينې، هغه تر لاسه کړې او بيا ډېر په اخلاص سره د ده په حضور پسه وړاندي کړي، تر دې هنده چي ځني خو دومره مبالغه کوي چي د خپل پلار مخي ته هم دا جرأت وکړ او د خپلي ميني دپاره مين ته پسه وړاندي کړي.

[18] د اروپايي مېرمنو يو ډول خولۍ ده چي مخروطي شکل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همسایګانو سره په جګړه دي په لمانځه او روژه اهمن (؟) نه دي.

د حسین (رض) په ماتم کي په تېره بیا د محرم د میاشتي په لومړیو لسو ورځو کي زښته زیار باسي تېږونه، شاوي، مړوندونه لڅ کي په خنجرانو یې وهي، د کاکړو په ځینو قبیلو کي که څه هم د اسلام په دین دي بیا هم پاتي طریقې د مزدکیانو په دوی کي لیده کېږي. مزدک د قباد په زمانه کي یو سړی و چي د نبوت دعوه یې کړې وه په خپله قباد چي د فارس کسرا و او ځلو ښتست زره فارسیانو د ده متابعت قبول کړی و، د ده د دین دا اصول دي چي مالونه او ښځې مشترکي دي ولي دوی دواړه جګړې او مرګونه له دغه دوو شیو (شیانو) بولي که خلق په دې دوه شیه کي سره شریک وي دا هاړ و دوړ او نفاق به په کورته ورک سي ځای به یې آرامي او راحت ونیسي.

قباد چي مړ سو او د ده زوی نوشېروان چي په عادل سره مشهور دی پر تخت کښېنوست د دې بدعت په شریعت کي یې خیال وکی نو یې شارع راوباله په ډېري خوښۍ یې د ده هر کلي وکی خپله خوښي او رضامندي یې ده ته ښکاره کړه ویې ویل:-

زما دا ستا بدیع شریعت خوښ دی غوره کړی مي دی، مګر بېړېړم چا ته یې اظهار نه سوای کولای، ځکه چي نه پوهېږم شمېر ستا د پیروانو څومري دی آیا د مخالفینو شر دفع کولای سي که یه؟

شارع خپل ټول تبعه هغه ځای ته چي نوشېروان ټاکلي وه راوغوښتله حاضر سوه ده ته یې ښکاره کړه، نوشېروان ټول واخیسته تر تیغ یې وکښه، پرته بې درو کسو چي یوه د مزدک ماینه وه بل وګړی هم ژوندی ونه ووت. دا کار چي نوشېروان وکی په مشوره د خپل وزیر بوزرجمهر یې وکی ده ته یې ویلي وه. دی (شارع) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګندېدو کي د خپل شريعت دا هوډ لري چي د نرۍ د مخه د پاچهۍ ريښه وکاږي ځکه چي پاچهي پر مال او نسب ولاړه ده په دې توګه چي ښځه او مال مشترک سي سلطنت به وجود ونه مومي.

خواجه نظام الملک[19] په خپل تاريخ کي وايي چي دا د ايران او سنۍ ډله د اباحت[20] واکي لري د هغه مزدک له اتباعو څخه دي، او دا طريقه يې له هغه وګړو څخه چي د نوشيروان د توري يې ژغور موندلی و په ميراث راوړې ده، دغه رنګه د خوست او کرم په اوسېدونکو کي ځيني د خوارجو او نواصبو عادتونه ليده کېږي، د محرمي د مياشتي په ړومبۍ ورځ يو هيکل جوړ کي ښخوي يې د عاشورا په ورځ يې بيرته راوکاږي تکبيرونه او تهليلونه وايي، خوښۍ کوي غاړه يې غوڅه کي دغه ډله سنتي هم بده بولي.

پښتانه که څه هم په دين او مذهب کي ډېر متعصب دي ولي د بل دين د وګړو سره جګړه نه لري شيعه يا نا مسلمانه چي خپل د دين مراسم پر ځای راوړي دوی نه ځني ګوښه کېږي او هم هغه څوک چي ور د لوړو مرتبو وي چي په حکومت کي دي ورکړه سي دوی يې نه منع کوي.

تاسي په خپله وينی چي د پښتانه په وطن کي د منصب خاوندان شيعه قزلباش دي هر پښتون په سبب د دې چي پښتون دی ځان د خلکو اشراف که څه هم فقير وي او داسي ګڼي چي بشپړ ايمان او خالص اسلام پرته بې پښتانه او عربه په بل جنس کي نسته.

هر کام چي يو کار ته ولاړېږي هرو مرو خپل مشران او غټان راغونډوي مشوره

---

[19] په کوټه چاپ کي يې: "خواجه نظام الملک طوسی "کنبلی دئ 154 مخ.

[20] په کوټه چاپ کي: "اباجيه "دئ. اباحت په لغت کي "مباح ګڼلو " ته وايي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې دوی يې جرګه بولي.

که د يوه کام وګړي د بل کام وګړی مړ کي هغه کام چې وګړی يې مړ وي د کام هر وګړی په بېل بېل ډول پر ځان واجبه بولي چې د قاتل له کامه يو وګړی مړ کي. د حاکم په کسات اخيستلو نه ست کېږي که څه هم کلونه تېر سي تر دې هوډه نه تېرېږي تر هغه وخته چې په خپله قاتل دوی ته ننواتي ورځي، دغه رنګه ده که عائله د يوې قبيلې عائله د بلې قبيلې په قتل ورسوي.

پښتانه د هغه چا په ساتنه کې چې دوی ته يې پناه ور وړې وي زښته ډېر زيار باسي، په مالو او ځانو د ملتجي[21] مرسته کوي.

پښتانه څه د ښار او سپډونکي څه د دښتې د ډېرو ښځه يې کوچنۍ کوچنۍ توري وي چې سپلاوه او توره يې بولي او دغه رنګه سم سم خنجرونه او نيره، ټوپکچې، ټوپک چې ورځه وي د غرځنيانو توپکونه ډېر ځله پليته يي[22] وي د کور او کامو په منځ کې تل جګړې وي. ډېر ځله داسې پېښه سوې ده چې زوی پلار او پلار زوی وژلی دی، د دوو کامو په منځ کې جوړه نه کېږي تر څو چې خوښې سره ونه کړي.

غرځنيان تر څو چې زور او جبر ونه ويني امير ته سر نه کښته کوي تل يو موقع ته ګوري چې د امير د غوښتو بار له خپلو اوږو وغورځوي ځيني کامونه په جواريو ځيني په ږدنو ځيني په اوربشو ځيني په غنمو شپه تېروي، ډېری يې دا دي چې

[21] ملتجي "التجاه کوونکی. التجاه "پناه وړلو" ته وايي (مرتب).

[22] پليته يي (پلته يي) توپک يو راز پخواني توپک وه چې د پټاکۍ پر ځای به يې يوه کوچنۍ پليته درلوده او د ټک پر وخت به يې دغې پليتې ته اور اچاوه او توپک به ټک کاوه. پليته يي توپکو ماشه نه درلوده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښې او کورت خوري. په ژمي کې د غوښو ښوروا او کورت په اوبو کې ګډ کې پاخه يې کې خواړه څني جوړ کې پر کور چې وي ډوډۍ پر تبې. پخوي په سفر کې ډېره په اوړو کې ونيسي تر اوريې لاندي ايږدي چې پخه سي دا ډول ډوډۍ دوی کاک بولي، په څينو کامو کې لکه (يوسفزي) او اخکزي پياز لږ مونده کېږي چې بېګانه سړی وويني غوړژبي او زاری ورته کوي، موږ ناجوړ لرو هيله کوو چې يوه دانه پياز راکې ښايي چې په هغه کې زموږ د مريض د پاره شفا وي.

د اخک کام ډېر وخت د غارت او غلا په هوډ پر قافلو تاړاک وروړي لار يې ونيسي په ټوپکو او نورو حربي سامانو جګړه ورسره کوي که يې برى ونه مونده نو په يوه يا دوې اُقې[23] پيازو د قافله والو سره روغه وکي.

يو وخت داسي پېښه سوه چې محمد اعظم خان چې هند يې پرېښود د يوسفزو پر کام راغی د يو خان په کړدۍ کې کښېنته سو، خان په ډېره چابکي ولاړ سو له تندي يې خوښې اوربده نابېره يې امير ته يوه دانه پياز راوی ورته کښېښود.

ټول پښتانه د وليانو قبرو ته عقيده لري او زيارت ته يې ځي قرباني او خيراتونه پر کوي. څيني په دغه عقيده کې تر حد تېرى کوي، لکه چې د افريدو څخه يو سړى و چې په غلا، چور او چپاو مشهور و پر يو سړي پېښ سو غوښته يې هغه څه چې لري ټول څني واخلې هغه سړي د خدای (ج) او رسول (ص) روی ورته شفيع کې ايله يې نه کی چې د شيخ ملا يارمحمد زيارت يې ورته شفيع کی هغه زښت وبېربده هولکي سو ويې ويل:-

"جل جلاله کفر ته دي واړولم"، دی يې ايله کی خپله لار يې ونيوله. ډېر کامونه او

[23] اُقه: نيم رطل دی. ژباړن (رطل = نيم من دی چې دوولس اوقې کېږي "غياث").

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درو استېدونکي بازیو او طرب[24] ته هڅه لري چي له کاره یې لاس وخېژي سره غونډ سي اتڼ واچوي ، آس ځغلوي په توره لوبي کوي. هغه چي په سړو د واورو شخه ډکو غرو کي استوګه لري لکه خوست او کرم رنګونه یې سپین دي او هغه چي په تودو ځایو کي لکه قندهار او جلال آباد کي اوسېږي غنم رنګه دي.

دا یې یوه دیني طریقه ده چي یو ځني مړ سي څه روپۍ یې د مال څخه وباسي په نامه د لمانځه د اسقاط یې ملایانو او خوارانو ته ورکوي، د ښار او کلو اوسېدونکي زښت شوق لري چي د صرف، نحو، معاني، بیان، فقه، اصول، تفسیر، حدیث، منطق، فلسفه او حساب علوم ووایي، ځیني یې د طب علم هم وایي.

تر هغه وخته چي یو طالب یې په تحصیل اخته وي عامو خلکو په خوښۍ سره د ده ډوډۍ پر ځان بللې وي ورکوي یې. هر څوني چي د طالبانو بسېږي سحار و ماښام یې ورکوي، کوچنی طالب کور په کور ګرځي ډوډۍ ټولوي، پر ځیني خواوو باندي داسي ده چي ډوډۍ چي د طالبانو دپاره ایښو سوې وي او کوچنی طالب رانه سي کور والا یې خوړل جایز نه بولي.

په دې ښارو کي علماوو ته زښت لوی شان او برم حاصل دی لو روحاني سلطه لري په اهالیو کي د دوی وینا زښت رسوخ لري تر داسي حده چي غتهان او امیران ځني بېرېږي ولي د عامو زړونه واړه د دوی په منګل کي دي، هر وخت چي وغواړي کامونه د امیر پر مخ ور ولاړوي.

لوی شمېر له علماوو د امیرانو څخه ځانونه ګوښه کوي او هدیه نه ځني قبلوي سره

---

[24] طرب: ساز، موسیقي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې چي د دا نورو خلکو څخه هديې او تحفې اخلي. د حکومت و غټانو ته ورتګ ننګ ورته ايسي، چي حاکم يا امير د اُلکې[25] د ده و ليدو ته ورسي دی لکه د خپلو امثالو مخې ته چي ولاړېږي يا يې هرکلی کوي د هغه استقبال او هرکلی يې پرخوانه هوارېږي[26].

د دې سبک او سلطې له لامله ځيني وختونه ډېر مضر عملونه له دوی څخه پيدا کېږي چي شرع او عقل دواړه يې نه مني څرنګه چي پر ځيني وګړو باندي چي د ده د هوا د غوښتو څخه مخالف وي عمل وکي د کفر يا فسق حکم وکي بلکه د پاره د دې چي يوازي دی حکمران وي يو د بله هم د کفر حکمونه سره کوي په تېره بيا په دې اوس وختو کي چي په هند کي وهابيه مذهب څرګند سو، يو چا چي څه سبک او سلطه ومونده له نورو برى او خلاصي په دې توګه وبلله، چي د وهابي حکم به پر وکي او بدنام به يې کي، او د وخت حاکمان پر جزا او سزا د هغه کسانو راولاړ کي چي پر دوی يې د کفر حکم کړی دی.

لکه په قندهار کي چي پېښه سوه. يو لوی ملا پر شيعه د کفر حکم وکی، اهالي يې پر وخوځوله قتل او قتال پېښ سو، ويني وبهېدې، کورونه چور سول، دوکانونه وتړل سول.

دغه رنګه په کابل کي پېښه سوه.

ځيني علماوو پر شيعه ګانو د کفر حکم وکی، د هغه په سبب په منځ کي د سني او شيعه جګړه ولوېده په مياشتو اوږده سوه، ځينو بيا ځان د طريقت په نامه موسوم

---

[25] وګورئ: د همدې متن 14 _ 92 مخونه.

[26] پر خوا نه هوارېږي، يعني نه يې سي منلای. زړه يې نه غواړي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې وي، د ارشاد پر وساده[27] ناست وي د زيارت کوونکو د پاره يې خاص ځايونه نيولي وي په ټاکلو وختو کي هغو ته ډوډۍ ورکوي.

عزت او نفوذ د ونيا او ډېرښت د ډوډۍ ورکړن د دوی په هغه اندازه ده چي نور يې دوی ته د هديې او نذر په توګه ورکوي. ځينو د ښه سلوک او سربېرني اصلاح په سبب د عامو په زړو کي ځای نيولی وي لوړ مقام او بشپړه نفوذ وموندي په زړو وګړي د هري ګوښې څخه عقيدتاً مخ ورته راونيسي تر هغه څو د ده په ځای کي استېږي د ده ډوډۍ خوري د ده کور هر وخت له سوو ډولو خوړو او اشربه[28] او پوښاکو تش نه وي، ځينو بيا په ځينو ځايونو کي ځان لره بېل حکومت غوره کړی وي، د خپله ټکه څخه استفاده کوي د خپل ټک ساتنه کوي له همسايه مهاجمينو څخه يې ګواښي او کله دوی په خپله پر هغو هجوم وروړي، او پر دې خپل اقدام ديني دليلونه وايي.

له دغه ډلي څخه عبدالغفور دی چي د صوات اخند يې بولي او پر صوات او بنير تسلط لري د پښتانه ښارونه ټوله او هند او بخارا پر ده اعتقاد لري. دی فقيه زاهد سړی دی، لږ خواړه خوري، خيرن اغوندي، زيږ اوسي. په ږدنو او جوارو ژوند کوي، د بوزې شيدې خوري د غره په ونښو ګذاره.

يو لوی شمېر د مريدانو څخه د ده په حضور کي حاضر وي داسي کسان چي پر انګرېزانو يې تاړاک وئ[29] او بری به يې موندده. فرمانونه يې شاوخوا لېږله خلق يې جهاد ته رابلله پر ده باندي په زرو زرو کسان راټولېده. د ده مرسته يوې هندي وهابي ډلي کوله، چي د سيد احمد وهابي مصاحبين وه، او د سني مسلمانانو د

[27] وساده: نيالي، کوربچه.
[28] اشربه: د چښلو شيان.
[29] وئ = ورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیري د هند د خوا وشا څخه صوات او بنیر ته تښتېدلي وه او هلته یې استوګه غوره کړې وه، مسافرین او زائرین چې به د صوات اخند ته راتله اخند به د هر یوه له حال سره برابر چې په خپل وطن کې خدای ورکړي وه لکه جاه، مال، فقر پستي په هغه توګه به یې دوی روزله.

امیر ته به یې د هغه وړ شی د مخه کاوه، او فقیر ته به یې یوازې شیدې او وچه ډوډۍ او پیاز ورکوله چې دا به یې ارو بده چې فلاني شیخ شهرت وموندہ یا پر وساده[30] د ارشاد کښېنوست د وهابي حکم به یې پر وکی چې عامه ځني خوا پوته سي او دی د اعتباره ولوېږي.

ځیني مشایخ په نتیجه کې د د غسي حکمو د ده مره کړه سوه، او ځیني یې زښت په ناوړه توګه تشهیر سوه، د پښتانه ټول علما تمباکو څکول هر ډول چې وي لکه د بخارا علماء حرام یې بولي مګر پر هیڅ چا یې تعرض نه دی کړی او (د صوات اخند) د خپل ځان د خوا سرې د پښتانه ښارو ته لېږله چې وګړي د تمباکو څکولو څخه منع کې او هر چیري چې برى پر وموم ي چلمان دي ورمتوي[31].

خوړل د غوښو د هغي ذبحي چې د شیعه په لاس ذبح سوي وي حرام یې بولي سره له دې چې د یهودو او نصاراوو ذبایح حلال شمېري ولي په دې چې شیعه مرتد دی، او د مرتد د لاس ذبح پر خلاف د اهل کتابو نه خوړل کېږي.

دوی ټوله د لمانځه په وخت کې پنډ یا نازک شالونه د موسم سره وړ پر اوږو اچوي بلکه دا د پښتنو رشه ده دوی ټوله په خپل دین او شرعي احکامو کې تعصب او غیرت ښکاره کوي مګر هغه څوک چې د ارشاد پر مصلی ناست دی کله کله په

[30] وساده: نیالي (نالي)، کوربچه.
[31] متوي = ماتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني امرو کي غفلت ځني ليده کېږي.

ځيني طالبان په سبب د احترام چي د عوامو د خوا ورکاوه کېږي کله کله پر اهاليو تېرى کوي لکه د (ننګهار) طالبان چي يو لږ څه اهانت له يوه وګړي ووينې سره راغونډ سي غربيني[32] راواخلي پر کليوالو هجوم وروړي او تر څو چي اهالي د خپل افراط کفاره ورنکي دوى لاس له تاړاکه نه اخلي.

يو لوى شمېر د دغه ځاى د طالبانو په لمانځه پروا نه کوي د کال په ځينو ورځو کي محفلونه جوړ کي طالبان او نور هغه ته رابولي چي شمېر يې تر زر کسه هم اوړي. د کلو وګړي درنه مېلمستيا جوړه کي وروسته يو ښايسته هلک راولي پوړنى يې پر اوږو وراچولى وي بنګړي يې ور په لاس کړي وي پر کرسۍ يې کښېنوي پاچا يې کي تر څو چي محفل وي دى حکومت کوي له حاضرينو څخه ځيني وهي او ځيني ترجرم لاندي کوي، هغه وخت چي وغواړي ګدى[33] ماته کي يو سړى چي وزير يې بولي باچا ته داسي ووايي:-

لښکر په دې سبب چي تنخواه يې شلېدلې ده پر پاچا راولاړ سوى دى. وروسته هلک پوړنى د مخه هيسته کي د خپله يوه اړخه سره يې نسوار ايښي وي ويې پاشي هر يو د مېلمنو څخه ده ته راځي او د هغه نسوارو څخه لږ لږ اخي[34] محفل او لوبي پاى ته ورسيږي.

د پښتنو ژبه زښته زيږه ده، د هجايي حروفو شمېر يې د پارسي تر ژبه ډېر دى هغه ښه محاوره او خبري يې د کندهاريانو محاوره او خبري دي. په پښتو کي مولفات د

---

(32) غربينه يو راز توپک دئ. زما په خيال د کارابين يا قرابين اوښتى شکل دئ.

(33) ګدى = ډله، قوم.

(34) اخي = اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم او نثر دواړو لېږدي د پښتانه په ښارو کي د اوسني کامو څخه يو کام دی چي تاجيک يې بولي ډېر اوسېدونکې د هرات او شاوخوا د هرات او د کابل ښار او هغه کلي چي د کابل او بلخ په منځ کي پراته دي او دغه رنګه د غزني ښار او ورنږدې کلي او څه کلي په قندهار کي او د بلخ د ښار ډېر اوسېدونکي تاجيک دي دا کامونه په حرفت او صنعت لکه خياطي، آهنګري، نجاري، معماري کي زښت ډېر زيار باسي په کښت او د درختو او تاکانو په روزنه پوهېږي تجارت ته هڅه لري.

له دې کامو څخه هغه چي د کابل په کوهستان کي استېږي و شر او شخړو ته طبيعي هڅه لري سره وژني، ويني سره تويوي او تل د کور، کور او کلي، کلي په ميانځ کي جګړه وي. له دغه سببه ده چي د دوی سړي د تاړاکيانو د بيري څخه ډېر وخت د قلاوو په برجو کي وسله په لاس کي ناست وي. دا کامونه چي ذکر سوه تر پښتنو په حال کي ښه دي، په کورني نظام ښه پوهېږي، په کالو او پاکي کي ښه امتياز لري، بلکه په پوهه او ذکاوت کي سر لري، پر خلاف د دوی پښتانه د علومو زده کېدو ته لږه هڅه لري او عالم سړي په دوی کي لږ مونده کېږي.

د دغه کامو کليوال په نخښه ويشتو کي لاس لري، د دوی مردک نخښه هيڅکله نه خطا کوي، اوږده خنجرونه په غاړه ځړوي. دا کامونه سنيان دي د ابو حنيفه رح په مذهب دي، تعصب نه لري، اميران پکښي نه مينده کېږي. د ډېري رنګونه يې سپين دي يو ډول د پښتنو بګړی تړي.

له کامو څخه يو د هزاره کام دی د غزني شمال و لور ته په غرو کي چي د هرات تر شماله اوږده استوګه لري. د دوی اصل د مغول د ذاته دی څرنګه چي د تندو څخه يې ښکاري کوچنۍ تنګي سترګي يې دي. د سر و خواته هڅه لري، ږيره يې څو وربښتان وي چي يوازي پر زنه راشنه کېږي. لنده دا چي د مخ ترکيب يې د اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چينايانو او تاتاريانو د مخ د ترکيب سره تشابه لري.

ځيني مورخينو ويلي دي چي دا کام د چنګيز خان د لښکرو پايخوړ دی، بلکه وايي چي د درې سوه کاله راهيسته دوی د مغولو په ژبه خبري کوي. ولي هغه چي پر پاړسي ټينګ دي او سره له دې چي د ترکمنو او ترکي ازبکو سره همسايګي لري پاړسي يې نه ده په ګډه کړې، سبب دا دی چي دوی دا اوسنی وطن تر چنګيزخان ډېر پخوا په استوګه غوره کړی.

دا کام تل په وحشت او زيږه توګه ژوند کوي، له اوله تر آخره پوري د جوخ صنعت ښه ګڼي چي دوی يې برکه بولي دا د دوی ها غوره صنعت دی چي په يوروپ کي دغه ډول شی لږ جوړېږي. پرته له جمشيديانو ښځه نور ټوله چاکداره چپني اغوندي او ملاوي تړي.

که د برکي چپنه وي لستوني يې تر ښنګلو جوړوي کله کله وربښمين ټوکران پر ګنډي د لاس تر بندو پوري يې اوږدوي، په ژمي کي د ټوکر خولۍ جوړوي او پر سر کوي يې. ښځي يې تل بګړۍ تړي، لکه د نرو داسي چپني اغوندي.

د جمشيدي کام لباس لکه د خپلو همسايګانو ترکمنو او ايماقو داسي دی هغه چپنه ده چي تر بجلکو رسېږي، لستوني يې تنګ وي، خولۍ د پوستين جوړوي پاپاق[35] يې بولي.

دا قبيله د آس په سپرلي کي شهرت لري لکه خپل همسايګان چور تاړاک يې په طبيعت کي اخښلی دی، لکه خپل هزاره ورونه په زړه وري، پرمختلو، اوښان

[35] پيق يا پيخه په کندهار کي "قره قلي خولۍ" ته ويل کېده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويشتلو کي ښه لاس او شهرت لري.

دا کام پرته له شېخعلي، او جمشيدي کامو څخه په مذهب شيعه دی مګر په دغه مذهب کي هم پرته له خلفاوو له بغض او د علي مينه او د عاشورى له ماتمه او تېرګ په خنجرانو وهلو په بل شي تمسک نه لري.

سره له دي چي تقيه د شيعه و له مذهبي واجباتو څخه ده بيا هم د دغه کام وګړي خپل مذهب نه پټوي که له يوه څخه د مذهب پوښتنه وکړه سي ډېر وګړي يې په خلاصه خوله وايي زه د علي بنده يم.

تر خپل مذهب يې ګوتي کلکي کښلي دي. دلته ښه خوند کوي چي يوه کيسه يې وکم. يو سني و، ويې غوښته چي خپله خادمه سني کي، خادمي نټه وکړه، بادار په خښم وبېروله، خادمه هم په خښم وخروښېده ويې ويل چي سپی يم دا آسانه ده نه دا چي سني سم. دا يې رشه ده چي مړی ښخوي دا کليمات پر وايي چي:-

ناکر او منکر درته راسي مه بېربږه ! ستا مولا علي به درته حاضر سي هغه به درڅخه وشړي.

دا هم د دوی رشه ده چي تر ښخېدو وروسته د مړي تبر خپلي خولۍ څيري کي د هغه پر قبر يې کښېږدي. په دې کام کي نقدي روپۍ لږ مونده کېږي، ډېر معاملات يې د مالو په اليشبدلو کېږي. حکومت د هر يوه د حال سره د نقدي پر ځای اوزګړي اخلي او که کله يو له دوی څخه د محصول په ورکړه کي خنډ کښېباسي او پای ته پر ډېر سي چي له اداييني يې عاجز سي په بدله کي يې خپله لور عامل يا حاکم ته د مينځي په نامه وړاندي کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرى له دوى څخه بې مالګې خواړه خوري، ولې مالګه زښته لږ مونده کېږي. د شرفاوو يعني د علي بن ابيطالب د اولادو زښته ډېر تعظيم کوي.

په دوى کې شريف او غير شريف په ننګ او عزت کې داسې سره ببلېږي چې مجلس ته راسي که يې عامو ته غټ ويل او خښم. ښکنځل يې کوله په دې دليل چې شرفاء او اميران پرته بې دغه توکې نه ښايي چې په بله توګه د خلکو سره سلوک وکې. د دوى له عجيبو عاداتو څخه يو دا دى چې د دوو ښځو وګړو په منځ کې جګړه ولوېږي هره يوه د ځان له خوا څخه يوه ښځه چې په ښکنځلو کې تېره ژبه ولري پر خپل ځاى دروي، دا دواړه ښځې مخامخ سره ودرېږي يوه له دې دوو څخه په داسې حال کې چې لاس او پښې، سترګي او وروځې سره غورځوي و ښکنځلو ته پيل وکي دا بله هم کټ مټ لاس ، پښه، سترګي او ورځې سره غورځوي تر هغه کلک جوابونه ورکوي، دا ښکنځل واري په واري کوي تر هغو چې يوه خوا داسې ښکنځل وکي چې دا بله ښځه تر هغه د کلکو ښکنځلو څخه عاجزه سي نو جګړه فيصله سوه او هغه ښځه ملامته بلله کېږي چې نائبه يې د مقابلې څخه عاجزه سوه. او که ورځ تېره سوه يوې هم برى ونه مونده نو هره يوه قفه[36] راوړي سمه يې کې وواېي:-

"سبا به يې ګورو ! "

ازبک او ترکمن په خټه تاتاريان دي، تر نن ورځې پوري ترکي ژبه وايي، دا لمړى کام په شاوخوا کې د بلخ استوګه لري، وروستنى کام د ميمنې او د هرات د ښار په منځ کې اوسي. دوى ټوله سنيان او د ابو حنيفه په مذهب دي، هغه ازبکان چې د چنګېزخان له احفادو څخه شمېرل کېږي په کرهڼه او د درختو او تاکانو په روزنه

[36] قفه = کېپه، د خاشو ټوکرى (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي، ګلې او رمې ساتي.

بکرۍ ترې شمله پر غوږ راځړوي، وربښمني چپني اغوندي پنډ استرونه او د پنبه و لاپې (استرونه) ورکوي لکه د کنهي باف[37] شاتير دا سي ښکارېږي. ځيني يې بيا دري ځلور دغه ډول چپني يو پر بل سره اغوندي په آس ځغلولو او نېزه وهلو کي زښته لاس لري.

چي يو د بل ليدو ته ورسي لاس پورته کي فاتحه[38] ووايي وروسته د کور خاوند يوه ګوله ډوډۍ ده ته وړاندي کي. دی په ډېر احترام ډوډۍ ځني واخلي په چپنه کي يې کنبېږدي. چای يې زښته خوښي دي، د آس د غوښو خوړل ناوړه نه بولي ځيني علماء هم پکښي مونده کېږي.

ترکمنان د برکي چپني اغوندي او د پوستين خولۍ پر سر کوي چي پاپاق يې بولي د آس په تربيه کي زښته ډېر زيار باسي د دوی آس د عربي آسو له نسله څخه دي چي نادر شاه راغوښتي وه.

له دغه کام څخه ډېری وحشيان دي، معشيت يې د داړې او تاړاک له لاري دی د ايران پر ملک او د هرات پر خوا او شا تاړاک وروړي نر او ښځي بنديان راولي د مريي او مينځي په نامه يې خرڅوي.

په دې دليل چي دوی شيعه دي د اسلام د دينه وتلي دي نو يې خرڅلاو جايز دی، ډېری د دوی څخه دا سي هم کوي چي سنيان ونيسي دپاره د دې چي بخارايان يې د رانيولو څخه نټه ونه کي وهي يې ترتي يې داغونه پر ايږدي شيعه کوي يې د خلکو

---

[37] ګنهي باف: جولا.
[38] الحمد الله شريفه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مخ کي اقرار په کوي او داسي هم پېښه سوې ده چي د هرات له خواوشا څخه يو سني عالم اسير نيولی دی له دي بيري نه چي ونه تښتي په ځنځيرانو يې تړلی دی د لمانځه پر وخت يې د امامت دپاره ايله کړی دی تر لمانځه وروسته يې بېرته تړلی دی. هغه عالم چي دا وضع وليده پوښتنه يې ځني وکړه:-

تاسي پوهېږی چي زه سني يم، څه دليل لرئ چي زما بند او خرڅلاو جايز دی؟

دوی داسي جواب ورکی:-

ته تر قران مشرف نه يې، خرنګه چي د قرآن هبه[39] مورېـ تـه روا ده دغـه ډول ستا هبه هم جايز ده خرڅلاو لا څه کوې؟

لنډه دا چي دواړه لوړني کامونه په تېره بيا دا وروستني کام په ظلم او شرارت مشهور دی که څه هم د پښتنو په مځکه کي د دوی شمېر لږ دی له اوسنيو کامو څخه چي د پښتانه په ښارکي استوګه لري يو شرفاء کام دی د (علي ابن ابيطالب اولاد چي سيد يې بولي).

ځيني د دوی په پښين کي چي د قندهار په شاوخوا کي دی استوګه لري او ځيني په کنړ کي چي جلال آباد ته څرمه دی، اوسېږي د کنړ سيدان د بابر شاه لـه وختـه تـر نن ورځي پوري له لويانو او عظماوو څخه تش نه دي.

پښتانه دغه کام ته خورا ډېر يقين لري، خويونه او عادتونه د سيدانو د پښتنو عاداتو او خويونو ته څرمه دي، د پښتانه د ملک د اوسېدونکو څخه يو کام

---

[39] هبه: بخشش ته وايي (غياث).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قزلباش دي دا لفظ ترکی دی معنی يې سور سر، وجه تسميه دا ده چي ټولو صفوي شيعه لښکرو سري بګړۍ تړلي لوی شمېر يې په کابل کي استوګه لري پا يخوړ يې په غزني او قندهار کي او سېږي.

د دوی اصلي ځای ايران دی نادرشاه دې ښار ته راوستلي دي. په آدابو صنايعو او دفتري کارو کي پوهه لري هم له دغه سببه ده چي د پښتانه په رسمي ادارو کي واک د دوی په لاس کي دی. ډېر اميران دپاره د اولاد د ترېيې او د شعر او ادب د تعليم دپاره دوی غوره کوي، په ذکاوت او پوهه او نظافت کي تر دا نورو د وطن اوسېدونکو امتياز لري زړه وري هم لري دوی ټوله په مذهب شيعه دي او د محرمي په لومړيو لسو ورځو کي د حسين ابن علي ماتم پالي.

د قندهار په جنوب کي پښين ته خرمه د بلوخ کام ليده کېږي، دوی په اصل کي د فارس دي دا د دوی رشه ده چي د سر وربښتان او ږيره پرېږدي او غوړوي يې، موچني په پښو کوي او توره په ملا ځړوي.

په سبک ستايل کېږي په غلا او تاړاک مشهور دي، په سخاوت کي يې نوم څرګند دی، د مسلماني څخه پرته د خدای (ج) او محمد (ص) بې نامه په نور څه نه پوهېږي که د يوه څخه د دوی پوښتنه وکړه سي چي ای بلوخه روژه نيسې؟

داسي ځواب وايي:-

ما په خپله د پيغمبر اوزګړی نه دی غلا کړی، بلکه زموږ خان غلا کړی دی حضرت رسول اکرم (ص) د هغه پر ترټنه کي دی دبرش ورځي د خوړو ګرځولي دي.

دغه رنګه که د لمانځه پوښتنه ځني وکړه سي، وايي:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان دی چي لمونځ کوي.

چي يو له دوی څخه د خپل کام يا د پردي وګړي سره مخامخ سي لمړی د خان پوښتنه کوي بيا نو وروسته تر ډېر تعظيم چي د ده استربل او وينا وکي زما مړتيا او مړوچتوب وګوره او وه غواړه، هغه چي زما د لاسه کېږي وبه سي. لنډه دا چي دا کام زښت وحشي دی او د کلک زړه خاوندان دي څرنګه چي په دوی کي يوه پښه ده مري يې بولي پر قافلو تاړاک وړي څو چي سړي مړه نه کي تر هغو مالو ته لاس نه وروړي، په دې زعم[40] تر هغو چي د مال خاوندان ژوندي وي پر مال قبضه روا نه ده.

د پښتانه په ملک کي يو لوی شمېر د هند بت پالونکي مونده کېږي، معبدونه لري چي درمسال يې بولي، د کابل د ښار دباندي محرکه[41] لري چي سم د خپله دين سره د خپلو مړو لاښونه په هغه ځای کي سوځي، ايره يې ساتي بيا يې د ګنګا سيند ته لېږي. ډېری د دوی د بابا نانک په مذهب دي ډېر په تجارت او صرافي[42] اخته دي، د هغه چا څخه چي د دوی په دين نه دي ځان څني ټولوي د خوړو او اوبو څخه يې ځان ژغوري.

---

(40) زعم: ګومان.

(41) بايد محرقه وي چي د سوځولو ځای ته وايي او مراد به ځني (هندوسوز) وي.

(42) په کوټه چاپ کي: "تجارت او زرګري" راغلي ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د حکومت طرز

د پښتنو حکومت استبدادي مطلق حکومت دی، مګر يو ډول مشابهت د شوروي د حکومته سره لري ځکه لوی کارونه چي کوي بې مشورې د مشرانو يې په کورته نه کوي، د حکومت مشران يې دا اشخاص دي:-

امير چي د ټوله وطن پاچا باله کېږي.

وزير: چي د صدارت عظمی درجه لري.

مستوفی الممالک: د ماليې ناظر دی داخله وزير هم دی.

خزانه دار: د حکومت د نقدو روپو ساتونکی دی.

اليشک اقاسي باشي: دا هغه سړی دی چي د حق غوښتونکو عرايض په ده اړه لري په امر د امير د وګړو جګړې او دعوې فيصله کوي.

والي: واليان د پاچا د کورنۍ دي سردار يې لقب وي.

جنرل: د لښکر مشر وي ځيني جنرلان هم د سردارانو له ډلي وي.

کوتوال: د ښار د امن ضابط وي.

په هر ښار کي مستوفي تاکلی سوی دی چي د مستوفي الممالک نائب باله کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محصولات اېښوول او ټولول په دواړه لري دغه رنګه نور مامورين او وظيفه درلوونکي.

د ښتانه امير لکه دا نور د شرق اميران داسي شوکت او جلال نه لري د حکومت په اداره کي چي دوی يې دربار بولي د خپلو نورو غټانو سره پر ايراني غاليو باندي کښېني. امير چي د دا نورو څخه بېلېږي په دي سره چي بالښت يې تر څنګ لاندي وي، څوک چي دربار ته ورننوزي درباريان يې نه ګرځوي که څه هم بيخي کښېته درجه سړی وي.

د ښار د وګړو څخه هر څوک چي وغواړي امير ته شکايت ورسوي امير ته مخامخ ورسي خبري ورسره کوي په لوړ ږغ سره بې پروا حال ورته وايي دا نور واليان هم په خپلو ولايتو کي دغه توګه چلوي.

د امير په حضور کي يو لوی شمېر د خدمه و ولاړ وي توري او خنجران ورڅخه وي، تيار وي چي د امير امر يا نهي پر ځای کي، امير کله کله په تخت روان کي ناست وي چي خلکو پر اوږو اخيستی وي کله کله په حوزه[1] سپور وي چي پر فيل يې ايږدي.

د امير سره په دربار کي د خان ملا[2] ناست وي چي هغه نو قاضی القضات وي او شرعي دعوې فيصله کوي دغه رنګه په هر ولايت کي قاضي د والي سره مل وي.

د ښتانه حکومت سياسي قانون نه لري د قضيو حل او عقد، د جزا تعين او د زجر حد او جزيه اېښوول نقدي جزا، وهل، بند، فرار ټوله په خپله د امير په رايه اړه

[1] حوزه: کجاوه، جوپان.
[2] "خان ملا" د قاضيانو لقب دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. دا نور واليان هم سم له خپلي ارادې سره کار کوي، هيڅ شک نسته چي دا توګه کار ډېر ځکه د عذر او ظلم څخه خالي نه وي. پزه يا لاس او پښه پرې کوي په دې ښارو کې.

امير پر سياسي اعدام باندي په ښکاره توګه اقدام نه کوي مګر له هغه چا څخه چي امير يې له فساده ببرېږي، يا تصور کوي چي فتنه به جوړه کي، هم داسي چي د لويانو رايې د ده سره يو سي نو هغه څوک په ښکاره وژني، امير ډېر ځله وژل، رنده ول د لويانو او خپلو رعيتو په سبب د دې چي هغه ناصر او کسات کښونکی نه لري کړي دي او هم يې ډېر ځله له وزيرانو څخه مالونه ضبط کړي دي چي له هغو څخه يې ناوړه کارونه ليدلي دي.

هغه واليان چي د شاهي ټبره څخه دي په ولاياتو کي يې په دغو سببو سره د مامورينو سره لار وړې ده، بډايان له سوداګرو څخه او کښت کرونکي هم له دې ټکي ژغور نه دی موندلی ، امير حق لري چي د حکومت په خزانه کي داسي تصرف وکي لکه په مطلق خپل مال کي چي يې کوي. هيڅ سړی د ترديد او تنقيد حق نه لري بلکه د چا په خاطر کي دا نه تېرېږي چي د حکومت مالونه د امير ملک نه دی او نه امير ته دا جواز لري چي پرته بې هغه چي قانون ده ته جواز ورکړی دی يا د رعيتو ورسره خوښه ده په نورو مالو کي دي تصرف وکي.

د پښتانه حکومت د نه خبرتيا له لامله له خپلو وظايفو څخه او هم دا چي قانون نسته چي دی دي اصلاحاتو ته ناچاره کي هيڅ هوډه د لارو امنيت ته، د سړکانو جوړېدو ته، د غلو او غدوی لاس لنډېدو ته، د قافلو او لارو ساتني ته نه لري.

که يوه قافله د يوه ښاره و بل ښار ته د سفر هوډه وکي څو په سوو وګړي وسله درلوونکي ورسره نه وي سفر نه سي کولای، دوی داسي ښکارېږي لکه د جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګر ته چي ځي، او حمله پر یو ځای وروړي، نه لکه د تجارت او رانیولو او خرڅېدو د پاره هم له دې سببه دی چي په دې ښارو کي تجارت لږ او بازار یې سوړ دی.

د مفاسدو او مهلکاتو د لیري کېدو د پاره د پښتانه په ښارو کي محتسب لیده کېږي. د پښتانه حکومت عسکري حکومت دی، ټوله د منصب خاوندان که ملکي وي یا لښکري بلکه ټوله مامورین یې له وزیره نیولې تر کاتبه پوري د میرزا په نامه یادېږي. له قاضی القضاته نیولې د ده تر کښته درجې نائبه پوري په لښکري دفتر پوري اړه لري، مواجب یې په اندازه د شمېر د آسو دي چي دوی یې د جګړې ډګر ته حاضرولای سي، مثلاً یو قاضي په شمېر د سلو آسو مواجب خوري نو پر ده لازمه ده چي په ټولو جګړو کي به دی د سلو آسو سره او د سلو آسو لازمي وسلې سره حاضرېږي، حکومت چي لښکریان ټولوي د کلو مشران او غټان وګماري ملکان په خپله نظریه سره ښېلې دې چي قانوني ملاحظه وکي یا پچه واچوي کښت کوونکي او نور ټاکي حکومت ته یې وړاندي کي، عسکري مدت ښکاره حد نه لري.

د یوه تر وسله لاندي لښکري وګړي معاش پرته بې روزانه تعییناتو د میاشتي شپږ روپۍ دي کله کله یې معاش پر وخت نه ورکول کېږي، ځنې پکښې لوېږي د جګړې په وختو کي د کلیوالو او صحرایانو څخه په هغه اندازه چي د دوی ډېرښت یا لږوالی دی پیاده صنفونه ټولېږي چي دوی یې خاصه دار بولي او سپاره چي دوی یې اوپره سوار بولي د جګړې په ټوله وخت کي مدد او روزنه د هغو دوی پر خپله اوږه اخلي ډېر دغه سپاره د جمشیدي او ازبک له کامه څخه دي.

د پښتنو امیري په ارث سره ده، دا شرط نه دی چي د وراثت حق به لوی زوی ته رسېږي بلکه د ولیعهد په ټاکلو کي پاچا واک لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دغه هم د پښتانه حکومت په سبب د حريصانو د ډېر حرص او د مفسدانو د شرارت چي تل زيار باسي چي برى دي پر ومومي د خدښې[3] او لړزه خالي نه وي، د پښتانه امير او د نورو حکومتونو په منځ کي دولتي معاهده نسته په پخواوو زمانو کي د پښتانه او د انګريز د حکومتو په منځ کي څه شرطونه ايښو سوي وه.

د حکومت مالونه[4] په دې ښارو کي پر دوه ټوکه وېشلي سوي دي:-

يو هغه ټوک دی چي کښته والو او باغوالو او مالدارو څخه اخيست کېږي دا ټوک لکه شرعي زکات داسي دی.

بل ټوک هغه دی چي له دوکاندارانو او صنعت د خاوندانو او د غلجو د کام پر هر نر باندي چي عمر يې پنځلس کاله وي اخيستل کېږي. د غلجو د کام هر نر به يوه روپي جزيه[5] غوندي ورکوي دا دپاره د تذليل د دوی له هغه وخته چي د دوی څخه حکومت ودې او سني ابدالي امير ته رانقل سو، په کال کي څني (له خارج څخه چي مالونه راځي) اخيسته کېږي، د جناياتو چي جريمې اخيستي کېږي د ګمرک محصول پر اخيست کېږي د ګمرک محصول يوازي په ښارو کي نه اخيست کېږي بلکه په کلو او دښتو کي هر ځای ښېل اخيست کېږي.

څرنګه چي غرځنيانو[6] ډېر ځله سر اخيستی وي د غه محصولات بې جبره او بې ورلېږلو د يوې ټولۍ لښکرو په کورته نه څني اخيسته کېږي. د پښتانه په ښارو

---

[3] خدښه: غولول، شک درلودل.

[4] مراد يې ماليات دي (مرتب).

[5] په کوټه چاپ کي "يوه کالداره" کښلي ده. له روپۍ څخه دلته مراد (کالداره) نه ده، بلکه مقصد يې د هغه وخت مروجه افغاني سکه (کابلۍ) ده (مرتب).

[6] مطلب يې د غرونو اوسېدونکي دي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي څرنګه چي تل پر له پسې شخړي پيښي وي او کامو تل سر اخيستی وي حکومت ته يو حقيقي تله په لاس نه سي ورتلای. اما داسي ګڼله کېږي چي تر يو نيم ميليون ګنی پوند[7] ډېر او تر يوه ميليون او څلورمه دي لږ نه وي دا ټوله د پاچا د کورنۍ په معاشاتو کي ځي.

د حکومت رسمي ژبه پارسي ده.

د پښتانه اميرانو دا عادت دی چي د کوچني او لوی اختر په ورځو کي د ډېرو سپرو سره تر ښار دباندي لمانځه ته وځي، تر لمانځه وروسته د توپو او توپکو ډزي کوي، سپاره هغه خپل ښه ښه آسان په سپرلو سره اچوي د لمانځه څخه چي راسي سترخان وغوړوي خلق ډوډۍ ته راغونډ سي.

[7] په کوټه چاپ کي هم په دغه شکل دئ. د ګنی پونډ او پونډ تر منځ په توپير پوه نه سوم (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب خاتمه

د افغانستان د هوا، ودانيو، کرهنو، صناعت، تجارت او کانو لنډ بيان

د پښتانه ښارونه په سبب د دې چې د استوا د خطه ليري دي او لوړ غرونه او ژوري درې لري، هوا يې ډول ډول ده او تودې اُلکې لري، ځرنګه چې هوا يې له فساد او ګندکۍ څخه خالي ده، د جوړوالي او صحت د پاره ښه ده. د وبا ناجوړتياوې چې د هوا د خرابۍ څخه زېږي لږ پېښېږي.

د ښارو او کلو ودانۍ يو پوښښت او ډېرى د اومو خښتو جوړې سوي، خړې پړې ودانۍ دي. مګر د کابل ښار چې ډېرى ودانۍ يې د ډبرو او لرګو دي او په ځينو ودانيو کې يې باغچې، ولې او حوضونه هم مونده کېږي د کابل لارې او کوڅې تنګې او کږې وږې دي، د قندهار کوڅې پلنې او سيخ دي.

ښېنګې او ښايسته جامع ګانې چې له پخوا زمانې په دې ښارو کې سته دي د غليمانو د پرله پسې جګړو او حملو له لاملهِ يې پوښښونه نړېدلي دي لږ پر پخواني حال پاته دي.

هغه چې نن ورځ پاته دي خپل ټېنګ والى او پخوانى ښايست يې بايللى دى. لوى او کوچنې ښارونه يې قلاوې لري، او پخوانى ډول برجان)برجونه(لري که څه هم د توپ مقاومت نه سي کولاى مګر سپاره تمولاى سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلي ! د کابل او هرات ښارونه هر يو قلاوي لري د لومړي ښار قلا يې د خاورو ده، د توپ مردک اغېزه نه پر کوي پر وروستني ښار غرونه را څرخېدلي دي، د غرو پر سرو يې برجان او ټينګ کلک ځايونه جوړ کړي دي، ښايي چي يوه اوږده زمانه دي غليم له ځانه په وګرځوي د افغانستان مځکي چي د هر ډول کرهڼي وړ دي لويي او کوچنۍ والي لري، د ډېرو شخړو او فسادو لـه لامله او دا چي اوسېدونکي يې د کرهڼي پلان جوړولو او کښلو په فن کي لاس نه لري ډېرى مځکي يې وچي پاته دي او به يې بېځايه ځي فايده نه ځني اخيسته کېږي.

سره له دي يې هم اوسېدونکي د غنمو، اوربشو، جواريو، نخودو، باغليو او نورو شنګياوو کښته کوي خپل معشيت په کوي لږ څه پنبه، تنباکو، ترياک، ډيلي[1] هم کوي د خپله سپکه سره سم درخته هم ايږدي د تاکانو، زردالو، سيب، امرت، بهي، انار، جوز، اناپ، پسته او توت هم پالنه کوي، د هرات وګړي د ورېښمو د چينجي روزنه او پالنه کوي.

د جلال آباد وګړي ګنى کري، د افغانستان په ځينو غرو کي صنوبر، مصطکي[2]، دښتي پسته او جميزي[3] ډېر مونده کېږي. پـه دي ښـارو کـي صنعت زښت لـږ دى، هغه چي د پلار او نيکه په ميراث پاته سوى دى پـر هغـه توګـه پاتـه دى، پـه ښـېګڼه کي يې دوى زيار نه دى ايستلى.

يو له هغو څخه د ورېښمو ټوکرانو اودل دي او جوړول د يو ډول کشـميري شال دي چي دوى يې پټو او ګُرک بولي او د اوښ د وړيو څخه يې په کابل کي جوړوي. د غـه رنګه په هرات کي رنګ په رنګ ټوکران جوړېږي. يو له هغو څخه برکه ده چي د مخه

---

(1) ډيله: يو راز چمني وانښه دي.
(2) مصطک: يو ډول ژړي داني دي.
(3) جيمزي = جنغوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مو د هزاره په کام کي له هغه نه ذکر وکړ.
په کابل او قندهار کي کوچنۍ کارخانې سته چي توپ، توپک او توره پکښې جوړېږي، افغانستان ډېر څله تجارت د هندوستانه او بخارا او ایرانه سره لري.
افغانستان چي هند ته مال باسي وړۍ، پنبه، مېوه او ډول ډول خوږې دي چي پر اوښو یې وړي. ایران ته ګرک، برکه یو ډول موچڼه او کشمیري شالونه چي له کشمیر او امبرسره (امرتسره) یې راغواړي باسي.

د هغه په مخۍ کي له بخارا او هندوستانه سوښي او نخي تهوکران، چای، بوره، ښیښه، چیني لوښي، کاغذ، پولاد، اوسپنه، مس، پاره، د وریښمو چینجي او عقاقیر[4] له ایرانه څخه کالي او وسله راوړي. په افغانستان کي زښت ډېر کانونه سته مګر اهالي یې د راایستو او استفادې سبک نه لري، د هغو څخه د طلا کان په قندهار کي، د اوسپني کان په خوست او کرم کي او د یاقوتو کان په کابل کي د اوسپني او ګوګړو او لاجوردو او یاقوتو کانونه په بدخشان کي دي، ماورا له دې څخه نور هم ډېر کانونه لري چي د غسي پاته دي. دغه دی چي سم له هوډې سره مې د پښتانه پاچهۍ او د دوی د ښارو وضعیت او د معشیت لاري او د دوی کامونه درته ذکر او بیان کړه.

والله ولي التوفیق

---

[4] عقاقیر د عقار جمع د یو بوټي بخیله ده په دوا کي یې اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتانه آمر نصيحت وليعهد ته !

زما ګرانه زويه ! پته دي نه وي چي زه د حکومت ټول واک په خپل ژوند کي تا ته سپارمه هيڅ شک نسته چي د اروپا د حکومتو څخه په غرب کي او د شرق د پاچهيو څخه په ايشيا کي ښېل دی. زما غرض دا دی چي تا پوهومه چي پر پاچهي کښېنې څه ډول حکومت او په څه توګه عمل وکړې چي له عقل او حکمت سره سم وي. بل مقصد هم لرم چي د پښتانه د قومونو خانان او مشران ستا مقام وپېژني ستا تر بيرغ لاندي وي او ستا امر ته يې غاړه ايښې وي، اوس هوډ لرم چي څه خبري د نصيحت په ډول تر غوږو در تېري کړم. دا يقين دی که پر هغه ولاړ سې ستا ملک به په امان وي. که پښنه خطا کښېږدې نفوذ به دي له لاسه ووزي. زما نصيحت تا ته دا دی:-

1. پر تا واجبه ده زويه چي د دين تر اصولو به دي ګوتي کښلي وي، لمړی مقام به دي دين لره مخصوص کړی وي. د مخه تر دې چي په سياست اخته سې خپل ديني واجبات به تر ستر ګو لاندي لرې يا په دې عبارت چي پر تا واجبه ده چي د ټولو خپلو رعيتو دپاره په ديانت او تقوا کي يو ښه پېشوا و اوسې.
2. پر تا ترلې ده چي د خپلو رعيتو، په سعادت، آرام او راحت کي به توجه لرې. د وطن په امن کي به کوښښ کوې. وپوهېږه ! چي د وطن فلاح په ثروت پوري ترلې ده او ثروت بې له کښته، تجارته او صنعته نه سې موندلای د دغو وسايلو پر مخ تلل په عمومي تعليم او تربيت پوري اړه لري. اې زويه ! زموږ د وطن وګړي د مدنيت لمړی درجې لري، مګر وګړو د علومو حاصلېدو او د افکارو و پالني ته هڅه نه ده کړې زما په زړه کي دا هيلي وې چي مدرسې جوړي کړم او د علم روښنايي د پښتانه د ملک په نورو ښارو کي هم وړانګه واچوي او دا تعليم او مدرسې د اوسني غربي ملکو د مدرسو او دارالفنونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډول وي مګر داسي هوډي ژر نه تر سره کېږي ولي اړتيا سوکه او تدريجي سير او لوړتيا ته لري، نو پر تا ترلې ده چي بشپړه توجه د غه ټکي ته وګماري او يقين ولري چي ستا له مقدسو واجباتو څخه دا ده چي د رعيتو په خوا او خاطر کي د تعليم د پاره هڅه او هيله پيدا کې.

3. ژر دی چي د حکومت واکي به په خپل لاس کي واخلې، نو ښايي چي ته په خپل وطن کي تر ټولو ښه سړی واوسې، په عقل کي لوړ و اوسې، په فکر لوی يې، درجه او ځای دي تر ټولو اوچته وي، د خپلو رعيتو سره او د هغه چا سره چي ستا تر لاس لاندي وي ښه مخ يوسې ! پر رعيتو باندي د پلار په مينه ټېربږه چي ستا پر شفقت کلکه عقيده پيدا کړي او دا د دوی زړه ووينې چي ته د دوی په ښېګڼه پسې يې. داسي عمل هغه مينه چي دوی يې له تا سره لري ډېروي او ته د دوی په نظر کي لوړ ښکارېږې. د پرديو سره داسي مه اوسه چي بيا د دوی زړه ورتيا او بې حيايي ډېرېږي.

4. پر تا ترلې ده چي د خپلو رجالو کارونه او عملونه به تلې او د فضلاوو فضل به نه هېروې ولي دا تلنه دوی ته د کار په کړن کي سبک او قوت ورکوي او ناچاره کوي يې چي ستا خدمت زښت په رښتيا ، اخلاص او استقامت سره وکړي.

5. د ظالم څخه چي د مظلوم حق او انصاف اخلي او مجرم ته چي سزا ورکوې زړه مه سوځه ! که څه هم ستا د زړه ټوکر وي، ويوهېږه ! چي په دې توګه به د وګړو زړونه ځان ته رارخي کاږې او خدمت به په خلوصيت او پوره زړه درته کوي.

6. پردو ته هيڅ ډول حق او لاره مه ورکوه. ولي که دي لږ حق يا لار يا واری ورکړی. ګواکي د ملک د ورانېدو د پاره دي په خپل لاس لار جوړه کړه.

7. څرنګه چي تر ننه پوري انګرېز وضعيت[1] له ما سره پاته دی او مصاف و مسالمه لرو د دوی سره د غسي اوسه لکه چي ومه، مګر په هر حال کي د

[1] دغه ځای په کوټه چاپ کي "تعلقات له انګرېزانو سره " ترجمه سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانتسان سلامتي[2] او آزادي تر ستركو لاندي لره.

8. ستا د لمړيو واجباتو څخه يا دا ده چي د خپلو رعيتو د مصلحت او ښېګڼي ساتنه به په هر حال کي پر ځان ترلي بولې.

9. لازمه ده چي په سياسي مسئلو کي پر خپلو وزيرانو او ملګرو بروسه ونه کې. بلکه په کوچنيو او لويو کارو کي په خپله بايد توجه ولرې او ځان ور ورسوې.

10. پر تا ترلې ده چي د جنګ په باب کي داسي تيار يې چي سبا وغواړې لښکري تر ځان مړوچه دولت سره په جنګ ايستلای سې يا دې لښکر داسي تيار لره لکه سبا چي د ډېر سبک ناکه غليم په مقابله ځي.

وپوهېږه اي زويه !

زمانه موږ ته ښوونه کوي موږ ښايي چي فايده ځني واخلو، موږ پوهېږو چي زموږ لمړی اړي دا ده چي لښکر به مو تل سبک ناکه او تيار ولاړ وي دوهمه دا چي د صلح او جوړ په وخت کي د حربي سامان ډېره ول مه هېروه، ولي ته پوهېږې چي د جګړې په وخت کي د لښکر د جنګ سامان او د خوراکي موندل زښت سخت وي.

11. پاچهانو ته دا لازمه ده چي د لښکري وګړو زړونه به ځان ته را رخي کاږي او د دوی د ميني د ډېرښت په هکله به ځانته ډېر زيار باسي. لښکر خوښ او آرام ساته چي ستا سره مينه پيدا کي چي د بري پر ډګر پر شا رانه سي او ستا په مينه کي تر سر تېر وي. وپوهېږه ! چي لښکري وګړي خپل ګران اروا حونه د معاشاتو په وړ يا قيمت خرڅوي، معاشونه يې پر خپل وخت ورکوه که په دې توګه د دوی سره ولاړ نه سې. دوی بيا په هغه سخته موقع کي که څه هم خورا په لوړ قيمت وي د خپل سر په خرڅلاو کي بخل کوي.

12. اي زويه وپوهېږه ! چي د حکومت بيت المال د ملت حق او مال دی، پاچا يا آمر د هغه ساتونکی دی نه د هغه خرڅونکی ! که يو حاکم له امانت مال څخه د

---

[2] په کوټه چاپ کي "د هيواد سلامتي" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ځان د پاره خرځ وکي د هغو کسانو په وړاندي چي دا مال يې ده ته اېښى دى او دى يې پر درولى دى او يقين يې پر کړى دى خاين باله کېږي، او دا ښکاره کوي چي خاين سړى د وګړو په سترګو کي څه قدر او قيمت نه لري او د خداى (ج) او د خلکو غليم دى. بيت المال تل ښايي چي ډک او ودان وي ولي د حکومت بې سبکي تر نورو شيانو په لړوالي کي د مال ډېره څرګند ېږي.
دغه ډول پر تا تړلې ده چي وارداتو او صرفياتو ته په ژوره کتنه وګورې هغه چي زيات وي د بيت المال ته يې رخي کاږي پر تا دا لازمه ده چي څو دي وس وي او کېداى سي (هغه) لاري ومومې چي بيت المال په ډېرېږي ولي ستا ټوله هوډي حربي، سياسي، تجارتي، صنعتي، تعليمي پر هغه خپل وړ وخت په دغه بيت المال سره پوره کېږي.

ولي اې زويه! زمانه واړو دغه عملو ته پر دغه پخو لارو تلو ته اړې لري چي ژوند په سبک او پوره زړه او لوړ سر وکي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library